

KATEDRA HISTORIE PEDAGOGICKÉ FAKULTY

BOHEMIAE OCCIDENTALIS HISTORICA

2/2018

Plzeň 2018

STUDIE

Utrakvismus jako překážka pro humanismus? Pokus o nový náhled na komplikovaný vztah

Jan ČERVENKA

Abstract: The article tries to apply the concept of humanism formulated by Peter F. Grendel on several Utraquist authors from the end of 15th and beginning of 16th century. One of the most important innovations of Grendler is his emphasis on the institutionalization of humanism which might and answer the question whether the Utraquist confession was the main reason behind the slow reception of humanist ideas in Bohemian lands.

Key words: Šimon of Slaný; Řehoř Hrubý of Jelení; Mikuláš Konáč of Hodiškov; Václav Písecký; humanism; Utraquism.

Za zásadní bod pro vývoj humanismu v českých zemích byl dlouhou dobu považován spor dvou postav, katolíka Bohuslava Hasištejnského a utrakvisty Viktora Kornela ze Všehrd.^{1]} Jejich rozchod dal vzniknout tradičnímu literárněvědnému dělení na latinský, šlechtický, katolický humanismus a národní, měšťanský, utrakvistický humanismus jako dvou zvláštních literárních směrů. Latinská větev je přitom považována za méně pokrokovou než jazykově česká větev národního humanismu.^{2]} Tato interpretace je ale poslední dobou zpochybňována, jak je možné vysledovat z diskuze na stránkách České literatury.^{3]} Někteří autoři oprávněně poukazují na nevyhraněnost pojmu humanismus používaného v české literární vědě a na umělost a schematicnost dělení humanismu na dvě větve. Padlý i názory zpochybňující užití pojmu humanismus

1] O sporu blíže Jan MARTÍNEK, *Invectivy proti Všehrdovi z let 1494–1509*, Listy filologické (dále jen LF) 107, 1984, s. 252–254.

2] Petr VOIT, *Mikuláš Konáč z Hodiškova. Inspirace k úvahám o humanismu*, Česká literatura (dále jen ČL) 63, č. 1, 2015, s. 23.

3] Tak se zpravidla chápe dedikace knězi Jírovi, oproti čemuž se ostře ohradil Eduardo F. COUCEIRO, *O národním humanismu, jeho domnělém zakladateli a takzvaném manifestu*, ČL 62, č. 1, 2014, s. 252–268; další příspěvky v diskuzi Lucie STORCHOVÁ, *Vědecká reprezentace renezančního humanismu a utváření kolektivních kulturních identit*, ČL 62, č. 2, 2014, s. 276–286; Jan MALURA, *Návrat humanismu aneb Co si počít s Viktorinem Kornelem*, tamtéž, s. 269–275; Tomáš HAVELKA, *Všehrd, humanismus a literární historici*, tamtéž, s. 287–293; Marta VACULÍNOVÁ, *K diskuzi o humanismu*, ČL 62, č. 4, 2014, s. 638–642; Petr ČORNEJ, *Anatomie počátků českého knižtisku*, ČL 62, č. 5, 2014, s. 807–813.

jako takového, alespoň pro období jagellonské dynastie v Čechách.⁴⁾ Základem tohoto východiska je slavná Kristellerova definice humanisty jako studenta studia humanitatis – tedy historii, poetice, gramaticy, rétorice a morální filosofii. Kristellerova definice vznikla za jasným konkrétním účelem, kterým bylo odlišit humanismus, jak byl chápán dobově, od moderního pojetí humanismu jako proudu ve filosofii a dalších humanitních vědách.⁵⁾ Tento výměr ale není všeobecně přijímaný, a to ani pro italský humanismus. Od svého vzniku byla tato definice mnohokrát kritizována, upravována a specifikována.⁶⁾ Spor o pojem humanismu tak stále není vyřešen ani v zahraničním bádání. Dalo by se s určitou nadsázkou říci, že každý badatel přichází se svým vlastním přístupem.

Pro účely tohoto článku jsem se rozhodl vycházet z poznatků, které formuloval Peter F. Grendler. Ten vychází z jádra formulovaného Kristellerem, ale nevztahuje humanismus pouze na humanistická studia jako akademické disciplíny. Podle Grendlera šlo o „široký program intelektuální změny“, ⁷⁾ který charakterizují tři hlavní části:

- 1) Ideál učenosti založený na základě antické vzdělanosti a rétoriky
- 2) Kultura kriticismu
- 3) Institucionální zakotvení nové učenosti a kritického přístupu ve střediscích vzdělanosti

Grendlerova definice nabízí hned několik výhod. Za prvé sleduje vliv humanismu mimo oblast rétoriky a školských osnov. Za druhé vysvětluje, jak byl ideál antické vzdělanosti prakticky využíván a jak se projevoval – kulturou kriticismu. Naznačuje také, v čem spočíval vztah mezi humanismem a reformací, což jsou dvě významná intelektuální hnutí s poměrně komplikovaně utvářeným vztahem.⁸⁾ A nakonec nabízí odpověď na otázku různé míry rozšíření humanismu,

4) Týž, *Humanismus v novém konceptu literatury českých zemí (1. polovina 16. století)*, ČL 65, č. 2, 2017, s. 182.

5) James HANKINS, *Religion And The Modernity of Renaissance Humanism*, in: Angelo Mazzocco (ed.), *Interpretations of Renaissance Humanism*, Leiden – Boston 2006, s. 137.

6) Stručnou rekapitulaci vývoje užití pojmu humanismu nabízí Paul F. GRENDLER, *The Italian Renaissance in the Past Seventy Years: Humanism, Social History, and Early Modern in Anglo-American and Italian Scholarship*, in: Allen J. Grieco (ed.), *The Italian Renaissance in the Twentieth Century*, Florence 2002, s. 3–23; česky se problematice humanismu asi nejpodrobněji věnovala Lucie STORCHOVÁ, *Paupertate styloque connecti. Utváření humanistické učené komunity v českých zemích*, Praha 2011.

7) Tj. „broad intellectual program of change“: Paul F. GRENDLER, *Humanism: Ancient Learning, Criticism, Schools and Universities*, in: Angelo Mazzocco (ed.), *Interpretations of Renaissance Humanism*, Leiden – Boston 2006, s. 78; podobně ho chápe i další významný historik Riccardo Fubini: „a vast and multifaceted cultural movement pervading the early modern era“. Riccardo FUBINI, *Humanism and Scholasticism: Toward an Historical Definition*, in: tamtéž, s. 127.

8) Paul F. GRENDLER, *The Universities of the Renaissance and Reformation*, Renaissance

a to jak geograficky, tak v rámci jednotlivých oborů. Přitom právě o míře a povaze recepcce humanismu v utrakvistickém prostředí se vedly polemiky ve výše zmíněné diskuzi.

Základní komponentou humanismu je podle Grendlera učenost založená na klasických autorech. Ne snad proto, že by středověcí autoři klasické autory neznali a nepoužívali. Humanisté na ně ale kladli větší důraz, měli mnohem lepší znalosti doby a soustředili se na texty, které byly středověkým učencům nedostupné nebo jimi byly opomíjené.^{9]} Na to navázal rozvoj učenec-kých dovedností založených na intenzivním studiu děl starověkého světa. Toto studium poté proměnilo i způsob, jakým humanisté přistupovali k současnosti. Starověký svět se humanistům stal ideálem, kterým začali poměřovat i další soudobé učenec-ké disciplíny – včetně přírodní a spekulativní filozofie, dialektiky, práva, medicíny, a dokonce i teologie. Humanistické smýšlení tak ovlivnilo i další oblasti, ve kterých šel uplatnit ideál starověké společnosti.^{10]} Velmi zřetelně to jde vidět například na snaze obnovit antický republikanismus, který se stal vzorem pro Baronovu koncepci občanského humanismu.^{11]}

Tím se dostávám k druhému bodu, kterým je podle Grendlera kultura kriticismu.^{12]} Současnost začala být humanisty poměřována s ideálem antiky a zpravidla přitom neobstála. Vše začalo klasickou latinou jako vzorem jazyka, ale poměrně záhy se tento přístup rozšířil do dalších oblastí vědění.^{13]} Ovšem, na tom kultura kriticismu neustala, kritickým pohledem se humanisté byli schopni dívat i na antickou vzdělanost, a pokud závěry autority neodpovídaly jejich poznatkům, byli připraveni kritizovat i klasiky.^{14]} Byla to právě kombinace znalostí starověku, filologických dovedností a kritického přístupu humanistů, která vedla od kritiky scholastické učenosti přes překlady a edice starověkých autorů až po kritiku starověkých autorit.^{15]} Tento přístup se zřetelně odlišoval od postupu scholastiků, jejichž cílem bylo naopak všechny autority systematizovat a výkladem uvést v soulad.^{16]}

Quarterly 57, č. 1, 2004, s. 14–23.

9] P. F. GRENDLER, *Humanism*, s. 79.

10] Tamtéž, s. 80.

11] Hans BARON, *The Crisis of the Early Italian Renaissance: Civic Humanism and Republican Liberty in an Age of Classicism and Tyranny*, Princeton 1966, zejména s. 444–451.

12] Je třeba upozornit, že Grendler zde chápe kulturu dost specificky jako „*habits of mind which are linked to issues of contemporary society*“. P. F. GRENDLER, *Humanism*, s. 80.

13] Eckhard KESSLER, *Renaissance Humanism: The Rhetorical Turn*, in: Angelo Mazzocco (ed.), *Interpretations of Renaissance Humanism*, s. 183–197.

14] P. F. GRENDLER, *Humanism*, s. 88.

15] Tamtéž, s. 89.

16] R. FUBINI, *Humanism and scholasticism*, s. 131.

Ovšem míra vlivu, jakým se antický ideál a kultura kriticismu projevily, byla podmíněna dalším faktorem. Tím byla institucionalizace humanistického přístupu v hlavních střediscích vzdělanosti, jako byly městské školy v Itálii, a v zaalpské oblasti zejména univerzity. Humanismus se mohl doopravdy prosadit pouze tam, kde humanisté, jejich kultura kriticismu a ideál klasické vzdělanosti našly dostatečné zázemí a prostředky ke svému šíření. Humanismus byl podle Grendlera recipován samozřejmě i jinde, ale bez tohoto zázemí jednoduše neměl dostatečnou oporu pro své šíření a zůstal tak uzavřen v úzkém kruhu několika jedinců či osvětlených skupin. Pokud humanisté neobsadili významné pozice ve vzdělávacích institucích, jejich myšlenky se nemohly šířit a ovlivnit další oblasti vědění. V Itálii proto našli největší uplatnění humanisté na latinských městských školách. Na univerzitách potom získávali zejména pozice učitelů rétoriky, a proto se humanismus šířil zejména v tomto prostředí. Uplatnění ale našel po určitých počátečních sporech i na univerzitách na sever od Alp.^{17]}

Grendler jako příklad neúspěšného ukotvení humanismu uvádí teologii na italských univerzitách. Dopad byl zde malý nikoli proto, že by se humanisté teologickým otázkám nevěnovali, pouze se nedostali na dostatečné významné pozice na to, aby jejich názory obory trvale ovlivnily. Teology se v Itálii zpravidla totiž stávali členové mnišských řádů, kteří vzešli z řádových studií a nikoli z latinských humanistických škol.^{18]} Jiná situace byla za Alpami, kde se většina prvních humanistů uchytila na univerzitách jako učitelé svobodných umění. Vzhledem k menší velikosti univerzit, i jejich jinému fungování, nebylo možné, aby se teologové a humanisté mýjeli, protože studium na artistické fakultě bylo podmínkou pro studium teologie. Kultura kriticismu tak humanisty dovedla k častým konfliktům s teology^{19]} a tyto názorové střety ovlivnily i čelní představitele německé reformace.^{20]}

Pro účely tohoto příspěvku proto chápu humanismus jako kombinaci filologických dovedností, znalostí antické kultury a kritického přístupu k vědění a současnosti. Díky tomu lze velmi dobře vysvětlit některé změny v mnohých oblastech vzdělanosti a společnosti, které se objevily i v českém prostředí přelomu 15. a 16. století. Ty mohou badatelům omezujícím svůj pohled pouze na studia humanitatis uniknout.^{21]} Popření vlivu humanismu, či jeho omezení

17] P. F. GRENDLER, *Humanism*, s. 91.

18] Tamtéž, s. 93.

19] Podrobněji se jim věnuje Erika RUMMEL, *The humanist-scholastic debate in the Renaissance & Reformation*, Cambridge 1995, s. 63–95.

20] P. F. GRENDLER, *The Universities*, s. 14.

21] P. F. GRENDLER, *Humanism*, s. 80. Tento úzký pohled potom dovedl Voita a další k problematickým závěrům, když hovoří o 1. pol. 16. st. jako o období „ustrnulého utrakvismu, odmítají-

na oblast literatury nebo vzdělávání, si potom vynucuje tyto změny popsat pomocí nových umělých pojmů, které ale debatu spíše komplikují, než vyjasňují.^{22]} Naopak, humanismus v Grendlerově pojetí může velmi dobře posloužit jak k vysvětlení objevu nových myšlenek, argumentů a postupů v utrakvismu, tak zároveň naznačit, proč k plnému rozvinutí humanistické kultury v jagelonské době ještě nedošlo.^{23]}

Studie je proto postavena na pokusu aplikovat Grendlerovy teze na několik vybraných utrakvistických autorů. Mikuláš Konáč z Hodiškova a Řehoř Hrubý z Jelení byli zvoleni, protože jsou dlouhodobě považováni za významné postavy kulturní scény přelomu 15. a 16. století, a také proto, že byli označeni za hlavní představitele národního humanismu. Oba další autoři, Šimon ze Slaného a Václav Písecký po sobě sice zanechali velice skromné literární dílo, ale vykazují v něm nápadně obdobné tendence jako Konáč s Hrubým. Václav Písecký je navíc ústřední postavou patrně nejvýraznějšího pokusu o institucionální zakotvení humanismu na pražské univerzitě. Šimon ze Slaného, jako reprezentant poděbradské epochy, zase rozšiřuje chronologický záběr, ve kterém je možné uvažovat o recepci humanismu mezi utrakvisty. V článku se pokusím naznačit, že tito autoři splňují základní požadavky kladené na humanisty Grendlerem a zároveň vykazují některá společná specifika v přístupu k humanistické učenosti dané jejich konfesijním pozadím.

ciho jakékoliv intelektuální novoty“ Petr VOIT, Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí II. Tiskaři pro víru i tiskaři pro obrození národa 1498–1547, Praha 2017, s. 207; podobně Eduardo Fernández COUCEIRO, Pronikání humanismu a renesance do české knižní kultury, Disertační práce FF UK, Praha 2018, s. 54–55. To je jenom obdoba ideologicky podmíněné obrozenecké teze „zplanělého utrakvismu“ – viz Petr ČORNEJ, Vnímání husitství v české moderní a postmoderní společnosti, Acta Universitatis Carolinae Historia Universitatis Carolinae Pragensis 53, č. 1, 2013, s. 30–31. Vyvracení některých argumentů např. Radim ČERVENKA, Preachers against Sin? Utraquist Priests in Religious Life and the Case of Jan Lahvička, Czech and Slovak Journal of Humanities 57, č. 2, 2016, s. 57. V boji proti národnímu humanismu tak patrně neúmyslně oživují jinou ideologicky zatíženou konstrukci náboženských dějin.

22] Typickým příkladem je Voittův termín „protoobrození“ (ve starší verzi protoobrození měšťanstva jagelonské éry) – ten je nejenom anachronický, protože s obrozením nemá nic společného, ale zároveň české země a kulturu a myšlení té doby vytrhává z evropského kontextu. Paradoxně, Voitt silně kritizuje Kopeckého koncepci národního humanismu mimo jiné proto, že to a historicky evokuje národní obrození. Sám ale přitom činí takřka stejnou věc, když tvrdí, že to „historicky podmíněně předjímá aktivity spojované až se společností o 300 let mladší“. P. Voitt, *Humanismus*, s. 189. Proti tomuto pojmu se ohrazuje i E. F. COUCEIRO, *Pronikání humanismu*, s. 55, pozn. 129.

23] Nepovažuji za dostatečné vysvětlení, které nabízí P. VOIT, *Humanismus*, s. 182 (pluralitně projevovaný konfesijní monopol a nízká vzdělanost v důsledku izolace utrakvismu), ani E. F. COUCEIRO, *Pronikání humanismu*, s. 90 (izolacionismus utrakvistů, mesianismus a nedůvěra/odpor k pohanským autorům) či „zapouzďení společnosti“, o kterém mluví Bořek NEŠKUDLA, *Řehoř Hrubý z Jelení a takzvaný národní humanismus. K pětisetletému výročí úmrtí Řehoře Hrubého z Jelení*, ČL 62, č. 5, 2014, s. 732.

Antika jako vzor

Důležitým prvkem jakékoli definice humanismu je vztah k antické učenosti, zejména otázka, v čem se tento vztah lišil od středověkého pojetí. Podle Gren- dlera je to především v tom, jakým způsobem humanisté k antice přistupova- li – viděli v ní vzor, který by měli následovat. Odlišná je i metodologie, jakou bylo k antice přistupováno, jiné také byly authority, ke kterým se odkazovalo a značného rozšíření se dočkal i rozsah oblasti a disciplín, ve kterých se měla antika napodobovat.^{24]}

Už v tomto bodě narazíme na určitá specifika, protože utrakvisté měli k antice poněkud ambivalentní vztah, který se projevil zejména ve výběru auto- rit, ke kterým se utrakvisté odkazovali (mnohem větší důraz kladli na církevní otce). Specifický byl i výběr témat, na která se utrakvisté zaměřovali, dominují u nich především mravokárná a politicko-filosofická témata.

Šimon ze Slaného v jednom ze svých dopisů přímo popisuje svůj pří- stup ke vzdělanosti. Vzorem rétoriky jsou mu humanisté Lionardo z Aretina (Bruni), Guarino z Verony, Poggio Florentský (Bracciollini), Aurispus Sicilský, Antonio z Vicenzy. Tyto humanisty ale obhájuje jejich zájmem o církevní otce: „Říkají, že nenapodobují jen pohany, ale i ty, které uctíváme, světce Jeronýma, Augustina, Ambrože, Řehoře, kteří nejen lidi, ale samu božskou vznášejí, jež svým pokynem všechno řídí, oslovovali.“^{25]} Před filozofií dává Šimon přednost studiu křesťanskému, čímž myslí především patristiku. Církevní otce dává za vzor, protože spojují „literární vzdělání s věcnou znalostí, jakou pěstovali Lactantius Firmianus, Aurelius Augustinus a Jeroným, u nichž lze stěží rozlišit, zda více vynikali věcnou znalostí, nebo formální dokonalostí.“^{26]} Zájem o kla- siky projevuje i v ocenění antických autorit jako Platon, Aristoteles, Caesar, Cicero, Plinius, Maecenas a Augustus, přitom u nich oceňuje vedle literárního umění zejména jejich angažovanost ve prospěch státu.^{27]} Za podstatnou část vzdělání chápe četbu básníků, přičemž i v tomto ohledu klade za vzor klasickou

24] P. F. GRENDLER, *Humanism*, s. 79.

25] Edice dopisu viz R. URBÁNEK (ed.), *První utrakvistický humanista*, s. 338–341; překlad viz Dana MARTÍNKOVÁ (ed.), *Poselství ducha: latinská próza českých humanistů*, Praha 1975, s. 63.

26] D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Poselství ducha*, s. 65. Několik následujících odstavců tak může sloužit jako polemika s pochybnostmi, které vyslovil E. F. COUCEIRO, *Pronikání humanismu*, s. 40: „že patristická literatura byla oceňována českými překladateli pro svou jazykovou vytříbenost, což je dost sporná teze.“

27] *Vší chvály i slávy jsou hodni ti, kteří jednak sloužili státu, jednak nezanedbávali literární studia.* D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Poselství ducha*, s. 66.

vzdělanost:^{28]} Je patrné, že básníky v tomto případě Šimon myslí zejména pohanské učence a nikoli pouze patristické otce.

Řehoř Hrubý z Jelení také narazil na problematiku vztahu antické pohanské a patristické učenosti. I podle něj je třeba osvojit si humanistickou učenost, aby bylo možné porozumět patristice.^{29]} Církevní otcové podle Hrubého „byli plni studiis humanitatis, totiž poetov a orátorov a historikuov. A nejvíce Platonova učenie.“^{30]} Řehořův vztah k pohanské učenosti vyjde zřetelně najevo v překladu Petrarkových dopisů *Sine titulo*, zejména při porovnání s překladem téhož díla od Jednoty bratrské. Oba překlady mají společný cíl, jde jim zejména o církevní kritiku Petrarkovu. Bratři ovšem z citací Petrarky důkladně vynechávají prakticky všechny odkazy humanistické a pohanské,^{31]} zatímco Hrubý je nejen ponechává, ale místy je ve svém vysvětlujícím komentáři ještě rozšiřuje.^{32]} To, co bylo Bratry chápáno jako nadbytečné nebo dokonce škodlivé, Hrubý naopak vyzdvihuje. O tom, jaký význam Hrubý přikládal pohanským klasikům, svědčí například to, že se k Cicerovi odvolává jako k autoritě i v momentě, kdy probírá pro utrakvisty tak závažnou otázku, jakou byl konflikt mezi poslušností vůči církevní autoritě a Kristovu přikázání.^{33]} Jak lze vidět, pohanští autoři nesloužili pouze jako vzor rétorický, ale také pro obhajobu klíčových konfesijních otázek.

Řehoř Hrubý z Jelení se věnoval především překladům z latiny do češtiny. Jeho tvorbu lze přitom rozdělit do dvou výraznějších fází.^{34]} V obou tvůrčích obdobích koncipoval své díla jako návody pro současného člověka, za vzor přitom dával samozřejmě antiku. V první fázi se věnoval zejména spisům

28] „protože nikoliv dle mého úsudku, nýbrž podle mínění starověkých autorů se něčeho nedostává v literárním vzdělání tomu, kdo nepoznal básníky. Neboť se u nich najdou četné výstižné a moudré výroky o životě a mravech i poučení o počátcích a příčinách přírodních jevů.“ Tamtéž, s. 64.

29] „k rozumění oněch theologův starých a dobrých najprospěšnější; nýbrž takto díem, že dobré oně staré theologi v knihách starých theologův složené žádný nemůže dokonale dosáhnouti bez toho učení“ Národní knihovna, sign. XVII.D.38, Řehoř HRUBÝ z JELENÍ, *Sborník překladů a výkladů* (dále *Velký sborník*), f. 491r.

30] E. PRAŽÁK (ed.), *Řehoř Hrubý z Jelení*, Praha 1964, s. 104.

31] Ota HALAMA, *Petrarkův spis Sine titulo, utrakvisté a Bratří jagellonské epochy*, in: Eva Doležalová–Pavel Soukup–Robert Novotný (red.), *Evropa a Čechy na konci středověku: sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi*, Praha 2004, s. 438.

32] Tamtéž, s. 439.

33] „Ano i Cicero pohan znal, které jest zlé a které dobré poslušenství – Co prý budeli otec chtieti nespravedliveho panování dosáhnouti, vlast zraditi máli syn jeho s tiem mlčeti – Brž nemá – ale má prvé otce pokorně prositi, aby toho nečinil – pakliby tiem nic nemohl prospěti, má mu hroziti a posledy když by již vlast k zkáze měla skrze něho přijiti, zachování vlasti své ma zachování otce svého předložiti.“ Ř. HRUBÝ z JELENÍ, *Velký sborník*, f. 113v.

34] B. NEŠKUDLA, *Řehoř Hrubý*, s. 736–738.

věnovaným mravnosti, ve kterých díla klasických autorů sloužily jako návody správného života jako Isokratova *Řeč k Démonikovi* (kterou přeložil z řečtiny Václav Písecký), Cicerovy *Knihy o přátelství* a *Paradoxa*. Podobně i z Petrarky jako první vybírá dílo převážně moralistické.^{35]} Ve druhé fázi se soustředí na překlady z politické filozofie a obranu utrakvistické věrouky. Jeho záměr je čistě praktický, jeho sborníky měly sloužit jako konkrétní návod adresátům sborníků – pražským konšelům a králi Vladislavovi. Nemělo proto příliš smyslu ani tato díla šířit knihtiskem, který by naopak mohl komplikovat porozumění kvůli nemožnosti vytisknout marginální poznámky.^{36]} Opětovně přitom čtenářům za vzory pokládá zejména příklady z antického období, ať už Hrubý překládal soudobá díla humanistická nebo přímo díla klasická.

Řehoř Hrubý tak evidentně látku do svých sborníků vybíral primárně na základě obsahu a nerozlišoval příliš mezi patristikou, pohanskými autory a moderními humanisty.^{37]} Velkou roli ale v jeho výběru hrály rétorické kvality díla. V předmluvě k překladu *Chvály bláznovství*, Erasma vyzdvihuje jak pro jeho znalosti, tak pro jeho rétorické umění.^{38]} Dá se dokonce předpokládat, že Řehoř dlouhodobě a cíleně vyhledával soudobé humanistické spisy. Velmi dobrý přehled v soudobé literatuře Řehoř prokázal prvním úplným překladem Petrarkových *De remediis utrisque fortunae* do národního jazyka.^{39]} Jeho překlady Vally a Erasma byly prvními překlady do národního jazyka.^{40]} Musel mít tedy na jejich zpřístupnění pražské radě eminentní zájem, Vallu dokonce překládal pravděpodobně z rukopisu, protože poprvé byl vydán tiskem až roku 1517 v Basileji. I Erasma překládal už z prvního neautorizovaného vydání.^{41]}

O Řehořově vztahu k humanismu vypovídá i marginálie z korespondence s Václavem Píseckým, který měl v Itálii na starost dohled nad vzděláním a výchovou jeho syna Zikmunda, pozdějšího slavného humanisty. Hrubý

35] Jiří PELÁN, *Petrarkův spis De remediis a jeho česká recepcce*, ČL 54, č. 5, 2006, s. 6.

36] B. NEŠKUDLA, *Řehoř Hrubý*, s. 737–738.

37] Lze to doložit i tím, že Cypriána řadí do jedné řady se soudobými autory: „Ale ponievadž všeho křesťanstva prvnie a najväčšie príčina sú kniežie, pridal sem tuto to, což o nich svätý Cyprián píše se dvěma učenými Římany, z nichž jeden ještě jest živ a druhý nedávno umřel“. Ř. HRUBÝ z JELENÍ, *Velký sborník*, f. 507r.

38] „vtipnosti a výmluvnosti toho Erasmove náramně mistrného slozenie. V kterémž neviem, co bych měl více (kdyby byl ve mně k tomu dostatek) chváliti: vážné-li a pravdy plné smysly či kumšty, či žerty, šprýmy, odbieranie, či posměšné mluvenie“. E. PRAŽÁK (ed.), *Řehoř Hrubý*, s. 99.

39] Petr VOIT, *Otazníky nad dosud neznámým prvotiskem českého překladu Petrarkovy encyklopedie 1494*, in: Evermod G. Šidlovský – Václav Valeš – Jan Polesný (red.), *Melior est aquisition scientiae negotiatione argenti: Pocta prof. Ignácovi Antonínovi Hrdinovi, O. Praem. k šedesátým narozeninám*, Praha 2013, s. 350.

40] E. PRAŽÁK (ed.), *Řehoř Hrubý*, s. 45.

41] Tamtéž, s. 42 a 45.

si v jednom z nedochovaných dopisů Píseckému patrně postěžoval na výchovu svého syna. Není bohužel známo, co konkrétně Řehoře k obavám vedlo. Kromě běžné otcovské starostlivosti se zde patrně ozval i utrakvistický moralismus. Václav Písecký své výchovatelské metody bránil odvoláním k zásadám výchovy podle Quintiliána, Virgilia, Horatia, Platóna. Píseckého obrana zafungovala, obhajoba postavená na pohanských myslitelích zcela uspokojila Hrubého. V dalším dopise je totiž Píseckého list pochválen, a dokonce Písecký dostává darem i knihu.^{42]}

Stejně jako Hrubý, i Konáč se věnoval zejména překladu a také velmi usiloval o to, aby čtenář dospěl ke správnému pochopení obsahu předkládaného díla. Potvrzují to novátorské předmluvy a doslovy k jeho tiskům, ve kterých se obvykle soustředí na shrnutí zamýšleného ponaučení z obsahu díla.^{43]} V těchto paratextech se Konáč dovolává antických nebo humanistických autorit za účelem obhajoby svých názorů. Cicera využívá k nabádání ke svornosti z předmluvy *Dialogu*^{44]} a nemá problém Cicerem hájit ani úlohu náboženství ve společnosti.^{45]} Jako vzor vládců pečujících o náboženství také vyzývá převážně antické panovníky.^{46]} Když chce zdůraznit tresty, jakých se dostalo rušitelům svornosti a obecného dobrého, opětovně se uchýlí ke starověku.^{47]}

Také fungování starověké společnosti pokládá svým současníkům za vzor. Když v *Dialogu* nabádá ke svornosti, dovolává se nejprve příkladu Krista, ale hned vzápětí připojuje pohanské autority: „*k témuž se Salustius onen přimlívá, praví: Svornosti malé věci k veliké rostou, a nesvornosti nájvětší zkaženy bývají.*”^{48]} Je více než vypovídající, že za vzor svornosti klade po Kristu hned pohanské autory a nevidí v tom žádný problém. Postava Čecha v *Dialogu* také brání uctívání obrazů odkazem na staré Římany. Ti je podle něj měli

42] Josef TRUHLÁŘ (ed.), *Dva listáře humanistické: I. Dra. Racka Doubravského, II. M. Václava Píseckého s doplňkem listáře Jana Šlechtý ze Všeherd*, Praha 1897, č. I a II, s. 29–31.

43] P. VOIT, *Mikuláš Konáč*, s. 16.

44] O. HALAMA (ed.), *Pikartské dialogy*, Praha 2017, s. 74.

45] „*náboženství nic jiného podle Cicerona není nežli služba božská, času toho největší zniče ruoznice, na mnohých trvají místech, a o náboženství pečovati i mluvití Menander velí, ještoť jest neužitečný bohu, při komžkoli viery a náboženství není, jakož Firmianus mluví.*” Milan KOPECKÝ (ed.), *Pravidlo lidského života*, Praha 1961, s. 23–24.

46] Uvádí jména jako Pomplius, Augustus, Pompeius, Scipio Afrikanus, Kornelius Sulla. Tamtéž, s. 24. Jeho výběr přitom pokračuje obvyklé příklady užívaných ve středověku; srov. Robert ANTONÍN, *Ideální panovník českého středověku*, Praha 2013, s. 165–214.

47] „*Ale co to jest nového a co divného, poněvadž vždycky všickni pořádku duchovních, svornosti, jednoty, pokoje, a tak obecného dobrého rušitelé, zkázce a tupitelé od boha potupeni a zkažení sú... Arrius, Apostata, Sabinianus, Válen, Anastazius, Almarikus, Dulcinus Lombardus s ženú svú Bertoldus Spirenský*” M. KOPECKÝ (ed.), *Pravidlo lidského života*, s. 28.

48] O. HALAMA (ed.), *Pikartské dialogy*, s. 73

vystavovat proto, aby je vedly ke ctnosti.^{49]} Je paradoxní, že se tímto příkladem brání Pikartově výtce: „*Tak jistě! Neb se více modlami než kteří pohané rozmáháte.*”^{50]} Konáč zde jasně diferencuje mezi přístupem k antice u Pikarta (člena Jednoty bratrské) a Čecha (utrakvisty). Pikart v *Dialogu* přímo odmítá odkazy na pohanskou antiku předkládané Čechem: „*Pohané pohansky mluvili, křesťanomť jiné náleží.*”^{51]} Postava Čecha přesto opakovaně dává pohanské klasiky za vzor. Například, když se Čech brání nařčení, že upřednostňuje vlast před budoucím královstvím nebeským „*Že prvotně pro opatrování vlasti, přátel a potom teprv sami pro se narození jsme, Plato, Cicero i jiní praví.*”^{52]} Podobně jako u Hrubého, i tady máme velice silný doklad významu přikládaného pohanským filozofům, kteří slouží jako autority v závažných náboženských otázkách. Na dalším místě dává Čech Pikartovi za vzor Římany, kteří raději přešli na křesťanství, než aby dopustili nesvornost vlasti. A to přesto, že staré náboženství uctívali přes tisíc let, oproti tomu Bratři by opouštěli víru, kterou hájili jen krátce „*Z tohoť sú Římané starší neb jich senátorové, jiných nechaje, více nežli své vlastní obecné dobré milovali. A o ně všecku péči, všecku snažnost, statek vlastní i hrdla svá vynaložili. (...) I znajíce to tíž Římané, že víra Kristova den ode dne vždycky více a více rostla a rozmáhala se, ač ji tupili, protivili se, bránili, trápení křesťanom zjevná a pohrůžky činili, apoštolom a náměstkem jich přikazovali, aby ve jméno Ježíšovo nekázali, neoznamovali, lidu nebúřili a nedvojili, k pohrůžkám, i bití i smrti přidávali. Tomu, když odvolati nemohli, nežli skrze rozdvojení víry, rozdvojení obecného dobrého dopustili. Raději sú všickni víru Kristovu dobrovolně přijali.*”^{53]} V podobném duchu pokračuje Konáč i v pozdějším vlastním díle, *Listě pravdy*, kde postava Pravdy (reprezentující utrakvismus) připomíná, že její zásady hájili i pohané jako Cicero nebo Scipio Africký.^{54]} Zajímavým pokusem byla snaha propagovat svá díla pomocí veršů. I tady se inspiroval antickým vzorem, když se pokoušel napodobit klasickou sapphickou sloku. Úspěch jeho snažení asi nesklidilo, a tak nakonec od komplikovaného veršování odstupuje.^{55]}

I když se z literárního díla Václava Píseckého mnoho nedochovalo, i to málo svědčí pro Píseckého hlubokou humanistickou vzdělanost. Výmluvná

49] Tamtéž, s. 76.

50] Tamtéž, s. 75.

51] Tamtéž, s. 93.

52] Tamtéž, s. 93.

53] Tamtéž, s. 94.

54] M. KOPECKÝ (ed.), *Humanista z vysočiny*, Žďár n. Sázavou 1971, s. 35 a 41.

55] P. VOIT, *Mikuláš Konáč*, s.7 a týž, *Humanismus*, s. 187.

je výpověď, kterou o Píseckém podal Řehoř Hrubý v komentáři k překladu Píseckého dialogu. Hrubý se nebojí přímo tvrdit „*Následoval v tom svatého Jeronýma, Platóna a Cicerona a jistě v věci tak velmi veliké blízko šel za nimi, nepředčil-li jest.*”^{56]} Na jiném místě ho zase přirovnává k Erasmovi.^{57]} Samozřejmě, Řehoř zde chválu přehání v humanistickém stylu, ale zásadní je, že Píseckého řadí mezi následovníky antického rétorického vzoru typického pro humanisty. A oprávněně, jak lze vidět z dochované korespondence, ale nejen z ní. Při výuce Písecký prosazoval humanistické učebnice rétoriky.^{58]} Pilně se učí řecky, a z řečtiny překládá Isokratovu řeč k Démonikovi. Podle svých slov chtěl vědět, jestli dokáže adekvátně přeložit všechna řecká slova. Lze vidět, že Písecký se pokoušel o autentickou komunikaci s klasickými vzory, která podle něj bez znalosti řečtiny není možná.^{59]}

Výrazně posloužil antický vzor Píseckému při koncipování Boloňského hádání. Toho, že se Písecký snaží napodobit Platónský dialog, si povšiml už jeho mentor a překladatel dialogu do češtiny Řehoř Hrubý.^{60]} Postava Mistra v dialogu představuje Sokrata, jehož názory jsou zpočátku prezentovány zejména ve formě návodných otázek, na které jeho protivník nazývaný Mnich odpovídá.^{61]} To koresponduje se Sokratovým argumentačním postupem, tzv. maieutikou.^{62]} Pro tu je typické, že dotazovaný protivník je zpočátku označen za odborníka na danou problematiku, ale skrze důmyslné pokládání otázek je postupně donucen přiznat, že ve skutečnosti o problému nic neví.^{63]} Zajímavé je, že přesně na tuto metodu upozorňuje v marginálních poznámkách i Řehoř Hrubý z Jelení a výslovně ji obdivuje.^{64]} Částečně maieutickou metodu napodobil i Konáč v *Dialogu*. Pomocí historicko-filologické argumentace zažene Čech

56] E. PRAŽÁK (ed.), *Řehoř Hrubý*, s. 134. Za zmínku také stojí, jak Hrubý klade do jedné řady patristiku a pohanské klasiky.

57] Ř. HRUBÝ z JELENÍ, *Velký sborník*, f. 110v: „*A v tom mistr svém vypravování smyslem srovnává se s Erasmem Roterodamem kteréhož tu vaše milost máte ač sú se pak neznali ani psaní těch svých o tom viděli*“

58] J. TRUHLÁŘ (ed.), *Dva listáře*, č. VIII, s. 38.

59] Týž, *Dva listáře*, č. XVI, s. 49.

60] „*užíval takových s otázkami disputací Sokrates vždycky. A po něm Plato jeho učedník všechny jeho téměř řeči setkal v takové s otázkami dialogy*“ Ř. HRUBÝ z JELENÍ, *Velký sborník*, f. 97v.

61] Označení postav Mistr a Mnich je dílem překladu Řehoře Hrubého, ve vlastním dopise takto jasně postavy odděleny nejsou. Velký podíl na stylizaci tak má Hrubý, který dělal, co mohl, aby ještě více zdůraznil formu sokratovského dialogu.

62] Aleš HAVLÍČEK, *Dialog, etika a politika. Studie k Platónovým raným a středním dialogům*, Praha 2015, s. 14.

63] Tamtéž, s. 28.

64] Hrubý na to upozorňuje in margine: „*hlediž jakt mniška zjede a jakt ho maudře a duovodně zavře a tiem k tomu jej čemuž jest odpieral přivede.*“ Ř. HRUBÝ z JELENÍ, *Velký sborník*, f. 95v.

Pikarta do úzkých a donutí ho uznat, že všechno své učení má založeno na Bibli přeložené sv. Jeronýmem a schválené papežem.^{65]}

Obdiv k antice Píseckého dovedl dokonce tak daleko, že neváhá v dopise ani rozmlouvat pomyšlení na sebevraždu za pomoci příkladů z antické filosofie.^{66]} Jako u ostatních autorů, i u Píseckého tak lze vidět, že spojení závažných morálních či náboženských otázek a pohanské antiky považovali nejen za neproblematické, ale že dokonce naopak pohanskou učenost cíleně využívali pro obhajobu svého konfesijního stanoviska.

Kultura kriticismu

Humanistické vzdělávání bylo formováno kritickým postojem vůči středověkému scholasticismu a objevením klasických textů, které posloužily jako nový model vzdělání.^{67]} Ovšem, vzdělanost nebyla jedinou oblastí, kde humanisté uplatnili svou kritickou mysl. Kultura kritického myšlení se u humanistů projevovala v mnoha oblastech, od jazykového vyjadřování, přes morálku až po církevní obřady. Četné prvky této kultury kriticismu můžeme najít i mezi utrakvistickými autory. Nejvýrazněji se humanistická kultura kriticismu uplatnila právě v pohledu na vzdělanost, snad proto, že může navázat na utrakvistickou tradici útoků proti „novým doktorům“.

Už Šimon ze Slaného se nevybíravě opře do scholastické teologie, kterou označí jako „*učenost všední a zmatenou, jaké se oddávají vyznavači teologie*.“^{68]} Tuto kritiku navíc evidentně spojuje s jasným návodem ke správné cestě – tou je podle něj humanistický přístup. Ovšem rétorika nesmí být samoúčelná, proti literárnímu formalismu se vymezuje: „*A nechválím ty lidi, kteří se tak oddávají literatuře, že ostatní věci podceňují*.“^{69]} V dopise krajanu Eliášovi kritizuje i nedostatek schopných a ochotných diplomatů a rádců mezi utrakvisty, který vede k najímání cizinců.^{70]}

Rehoř Hrubý z Jelení se také pohrdlivě vyjadřuje „*o lojkářských chytřácích*“ a zaštiťuje se přitom opětovně Erasmem.^{71]} Scholastické vzdělání má

65] O. HALAMA (ed.), *Pikartské dialogy*, s. 88–89.

66] J. TRUHLÁŘ (ed.), *Dva listáře*, č. V, s. 33–35.

67] P. F. GRENDLER, *Humanism*, s. 78.

68] D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Poselství ducha*, s. 65.

69] Tamtéž, s. 66.

70] „*Znameníť muži a dobrý křesťane, smiluj se nad ovdovělými, a pokud jde o počet vzdělaných mužů, téměř až k zemi sraženými Čechami! Vždyť kde je nějaký doktor, kde písař, kde vyslanec? Posly do cizích zemí najímáme za nesmírně vysokou odměnu.*“ Tamtéž, s. 64.

71] „*Řekl jsem lojkářských chtrákuov – A jistě právě a spravedlivě ne mým súdem ale*

dokonce za ztrátu času.^{72]} Velmi zajímavé je ještě jedno místo, na kterém se vyjadřuje pohrdlivě o „*nových doktorích*“. Tentokrát ale zdůrazňuje, že jejich výmysly zničily křesťanskou svornost. Přitom tento úsudek byl podle jeho slov schválen mimo jiné autoritou Bohuslava Hasištejnského, významného humanisty, který byl ovšem katolíkem.^{73]}

Písecký se také připojuje k nářkům nad nedostatkem humanisticky vzdělaných utrakvistů, zároveň ale jasně ukazuje na viníka – zastaralý způsob výuky na univerzitě, který ostře glosuje.^{74]} Neváhal ani pokárat svého bývalého učitele, že používá barbarskou gramatiku Alexandra Galla.^{75]} Václav Písecký měl navíc možnost uplatnit svou kritickou mysl i v praxi, protože po nějaký čas působil na univerzitě v roli děkana fakulty svobodných umění. Podle zápisků svého nástupce Václava Candida si nebral s kolegy příliš servítky – zesměšňoval jejich úsilí, urážel jejich důstojnost, obviňoval je z malosti a barbarské nedbalosti.^{76]} Ostře se do scholastiků pouští také v dopise, který obsahuje *Boloňské hádání*. V jeho závěru lamentuje nad planými spory mezi tomisty a skotisty, kteří nedosahují kvalit patristických učitelů,^{77]} má je za „*v chytrostech zhajralých a zlostných, v smyšlenkách mudráckých, v hádáních náramnie su vtípní, w jiných pak věcech zřejmě netrefnými*“, ^{78]} a dokonce ve své rozhořčenosti neváhá užít ani silně emociální výroky.^{79]}

Erasmovým.“ Ř. HRUBÝ z JELENÍ, *Velký sborník*, f. 111.

72] „*O těch mistrích školních tuto mluví, kteříž ničémuž trefnému a užitečnému děti neučie, než vtipy jim kažie a čas nejlepší mrhají.*“ Tamtéž, f. 166v.

73] Zajímavé je, že vzpomínané hostině u Hasištejnského byl přítomen i „*Balbus vlach učený*“ a byly tam „*učené hádky a rozmlúvanie a to oba zavřeli: že ti všichni noví doktoři od několika set let mnohem sú viece lojce než theologii prospěli a že větší ruoznici nežli svornost takový(m) svým psaním mezi křesťany uvedli.*“ Ř. HRUBÝ z JELENÍ, *Velký sborník*, f. 111r. Zcela to protřečí výkladu dvou oddělených větví národního a latinského humanismus, neboť zde můžeme vidět, jak se utrakvista Hrubý zaštiťuje domácím katolíkem i italským humanistou.

74] „*An nobiscum Neroniana vultis conditione agere? Nolumus dicitis Virgilium, quippe nec pastoriciam vitam agere decrevimus. Pascit ille capellas. Nolumus Homerum, nec enim graecissabimus. Poetas omnino damnamus. Alexandrum Gallum malumus. Recte, qui gallice vultis. Nobis vero qui romane loqui contendimus, quur non oratores, non poetas permittitis?*“ J. TRUHLÁŘ (ed.), *Dva listáře*, č. XVIII, s. 62.

75] Tamtéž, č. III, s. 32.

76] J. TRUHLÁŘ, *Humanismus a humanisté*, s. 137.

77] Ř. HRUBÝ z JELENÍ, *Velký sborník*, f. 103v: „*tito stieniu nemaji, ani života, ani umenie, ani oné svaté vážnosti kteréž su oni uživali i jindy vždycky y zvláště tehďaz když su lid chtěli buďto učiti, buďto trestati, kteréžto vážnosti tito neumějí ani řeči oznámit, ani životem okázati.*“ Hrubý v překladu v poznámce upřesňuje, „*totiž nynější doktoři in theologia*“. Písecký klade vedle sebe kritiku humanistickou („*tito neumějí ani řeči oznámit*“) a utrakvistickou („*ani životem okázati*“).

78] Citát uvádím v dobovém překladu: Ř. HRUBÝ z JELENÍ, *Velký sborník*, f. 103r.

79] „*Odšel sem řeči svú k tomu: ne proto abych svojo náramný hněv rozpustil ale abych před tebi*

Utrakvisté také velmi často sledovali rétorickou nebo literární kvalitu oponentů a vyjadřovali se k ní kriticky. Václav Písecký to prokázal při kritice historického díla Eneáše Silvia Piccolominiho, byť je zjevné, že šlo o kritiku vlastenecky motivovanou, protože v jeho díle vidí příčinu špatné pověsti Čechů. Podstatné je, že Písecký v dopise uvádí, že se chce s Piccolominim utkat nikoli na poli faktickém, ale filologickém, tím že poukáže na literární nedostatky jeho spisu.^{80]} Podobnou kritiku literární formy polemicky využívá i Mikuláš Konáč. Na Pikarta v *Dialogu* útočí humanisticky pohrdavým odsudkem jazyka bratrské *Apologie* i nevalné vzdělanosti Jednoty bratrské: „*Nebo co ste jiného tou Apologi, ne výbornou latinou (jakož vy se voslové neučení domnívate), ale tupou, drsnatou, a jakož říkají, býkovskou, sepsanou od prostého dobrého člověka v Normberce (jakož sám pravíš) vytlačenú,*”^{81]} Hrubý si také neodpustí kritiku univerzitní, scholastické latiny a kritizuje i nedůvěru utrakvistů k humanistické učenosti „*jakés kobčiny thomisté a skotisté užívají. A naši někteří učenici v tom jich následují, ač se jim to činie, než že všechny poety, orátory, historiky v velmi veliké mají nenávisti pro toto samo, že se v nich sami neučili... Nébrž takto diem: že dobré oné staré teologí, v knihách starých teologuov složené, žádný nemuože dokonale dosáhnuti bez toho učenie.*”^{82]}

Druhou výraznou oblastí je kritika církve, která je sice primárně zaměřena na katolickou církev, ale ušetření nejsou ani utrakvističtí kněží. Tento poznatek je významný, protože jinak by bylo možné kritiku kněží považovat za součást standardního polemického aparátu utrakvistů. Tím, že se ale nezastavili ani před kritikou vlastních řad, autoři běžnou polemiku překračují směrem k humanistické kultuře kritiky.

S kritikou římské církve nešetřil Řehoř Hrubý z Jelení. V úvodu k tzv. *Malému sborníku* z roku 1512, který byl věnován purkmistrovi a pražským konšelům, Řehoř Hrubý píše: „*Přidal sem tak k té Erasmově Morii Pontanova Charona a Vallu Vavřince s Petrarchú z této najviece příčiny, abyšte, Vaše Milost, úplně a dokonale znali a vědeli, odkud a skrze koho prišlo kresťanstvo a zvláště i najviece cierkev římskú, tak veliké zavedenie a oslepenie.*”^{83]} Obdobné důvody ho vedly k překladu Pontanova Chárona, sám Hrubý speciálně upozorňuje v předmluvě na nepravosti kněží: „*Budete snad již lépe znáti, jak*

křivdu oplakal starých křesťanských učiteluov: kterýž neviem čím sú byli znamenitějšíe:svatostí-li či uměním – kteříž tak nehodně ode všech téměř mnichuov sú zanedbáni.“ Ř. HRUBÝ z JELENÍ, *Velký sborník*, f. 104r.

80] E. PRAŽÁK (ed.), *Řehoř Hrubý*, s. 57; J. TRUHLÁŘ (ed.), *Dva listáře*, č. XVIII, s. 61.

81] O. HALAMA (ed.), *Pikartské dialogy*, s. 78.

82] E. PRAŽÁK (ed.), *Řehoř Hrubý*, s. 103.

83] Tamtéž, s. 101.

jest zlé všudy a že i jinde v jiných národiech sú lidé, ješto faleš, zlost, nepravost, nestydatost, vohajralost, všetečnost, drzost a všelijakú nešlechtnost i kněžskou i křesťanskú znají, hyzdie i tupie,“^{84]} a přidává dokonce výpisky z dalších Pontanových děl, které sledují stejný záměr.^{85]} Kritika církve a podpora utrakvistu je hlavním motivem i za Hrubého překladem dalších humanistů. Například v předmluvě Chvály Bláznovství připomíná útisk utrakvistů katolíky,^{86]} dále Erasmusovi přikyvuje v kritice obřadů, úplat a dalších neřádů církve.^{87]} Kněží také obviňuje z modloslužebnictví a zavedení nevzdělaných vrstev obyvatelstva.^{88]} Hrubý samozřejmě nemůže ušetřit ani papežství. K tomu mu poslouží dílo Lorenza Vally o nepravosti Konstantinovy donace. Na tom by nebylo nic až tak zvláštního, utrakvisté dlouhodobě patřili mezi nejhlasilnější kritiky světské vlády kněží a papeže. Sám Řehoř Hrubý ale nenechává v předmluvě prostor k pochybám o motivaci pro výběr tohoto díla.^{89]} Řehoř mohl jako ostatní utrakvisté klidně pokračovat v liniích středověké valdenské kritiky Konstantinovy donace, která našla silnou odezvu i mezi husitskými mysliteli, ale zcela úmyslně volí Vallu.^{90]} Vyzdvihuje přitom zejména jeho filologický rozbor listu, který Valla v polemice použil: „*Podiví se také každý rozomný, čta tyto kniehy, jak s těmi Valla pohrává a zacházia, kterýž jest to privilegium, nebo na to nadanie, ten hamfest falešný vymyslíl a sepsal slovy nemotornými, bláznovými, netrefnými a nelatinskými.*”^{91]}

84] E. PRAŽÁK (ed.), *Řehoř Hrubý*, s. 106.

85] „*V jiných kniehách takto ješte Pontanus ten na kniežie s vykřiknutím dorazil: ó věkové, ó mravové, bylat jest byla někdy v kniežích křesťanských zdrželivost a čistota.*“ Ř. HRUBÝ z JELENÍ, *Velký sborník*, f. 216r; o klášterních teolozích: „*kdyby mezi jinými lidmi bydleli a kdyby jich psanie nebo mluvenie známo bylo lidem obecni(m), že by je ševci kopyty, kovári kladivy, krajčieři nožemi ubili.*“ Tamtéž, f. 217v, kromě kritiky klášterů tu lze vidět i kritiku scholastické učenosti.

86] E. PRAŽÁK (ed.), *Řehoř Hrubý*, s. 98.

87] Tamtéž, s. 49. O vztahu Erasma a utrakvistů viz Zdeněk V. DAVID, *Finding the middle way: the Utraquists' liberal challenge to Rome and Luther*, Washington 2003, s. 62n.

88] B. NEŠKUDLA, *Řehoř Hrubý*, s. 732.

89] „*A proto učiním tu věc, že z papežova panování všeliké zlé pocházia. V kteréž řeči vším tiem proti papežovi dostatečně hýbe, což příleží ke kněžskému duostojenství a což je hyzdí a kazí a naprosto všecky vohavnosti prelátuv a cirkve rozumně, duvodně, výmluvně a právě vedle písem svatých odkrývá.*“ E. PRAŽÁK (ed.), *Řehoř Hrubý*, s. 111.

90] Paweł KRAS, *Donacja Konstantyna – legenda w służbie polityki papieskiej*, Studia mediaevalia Bohemica 3, č. 1, 2011, s. 7–32.

91] *Úvod k překladu Vallova spisu*, in: E. PRAŽÁK (ed.), *Řehoř Hrubý*, s. 109. Podle Neškudly (B. NEŠKUDLA, *Řehoř Hrubý*, s. 743–744) jde jen o pasivní přijetí díla kvůli jeho obsahu, ovšem z tohoto výroku je patrné, že si Hrubý velmi dobře povšiml filologického rozboru Vallova, a speciálně ho vyzdvihuje.

Mikuláš Konáč také často vystupuje ve svých dílech s kritikou kněžského stavu. S radostí tepe množství kněžských neřadů, příklady si přitom vypůjčuje mimo jiné také u humanistů, jako byl Poggio Bracciolini,^{92]} nebo z antiky od Sókrata a Seneky.^{93]} Neomezuje se přitom pouze na katolíky, postava Čecha v *Dialogu* připomíná i nedostatky mezi utrakvistickým klérem „*Potom snad pro naše některé méně pokojné, nemúdré a méně učené kněžstvo, kteříž se, též jako i vy, řádóm kostelním a některým uloženým a vyměřeným artikuluom protiví.*“^{94]}

Podobně ostře se Hrubý vyjadřuje i na stranu světských činitelů. Vládcí by měli vládnout spravedlivě a měli by se stát vzorem mravnosti pro ostatní, což se ale samozřejmě neděje. Na měšťanech opětovně kritizuje úpadek mravů a rozšíření nejrůznějších hříchů, jako jsou lakota, chamtivost, opilství a obžerství, a vymezuje se i proti útlakům poddaných.^{95]} Na panské „tyranství“ si stěžuje i Václav Písecký v dopise Tomášovi z Vlašimi.^{96]}

Celospolečensky zaměřenou kritiku s velkou oblibou publikoval Mikuláš Konáč z Hodíškova. Překládal a kompiloval díla, která kritizovala společnost napříč všemi stavy, jako byl pseudo-Lukiánův *Dialog Charona s Palinurem*, Piccolominiho *Sen o Štěstí* nebo velmi volné přepracování spekuly Rodriga de Arrevalo, vydané jako *Kniha o hořekování*. Za stejným účelem je koncipován i Konáčův *List Pravdy*. Jak vidno, pokud si Konáč nějaký motiv oblíbil, nebál se ho následovat napříč literárními žánry a epochami.^{97]}

Další zajímavý doklad kultury kritiky nabízí Hrubého překladatelské dílo. V předmluvě, kde vysvětluje, proč se rozhodl přeložit Pontanovy knihy o poslušnosti, uvádí: „*Ješto ačkoli sú o těch věcech Seneka, Cicero, Aristotileš psali, však ne o všem, což k nim příleží, a ne tak světle, ne tak k našemu času jako tento Pontanus příhodně.*“^{98]} Přímou tedy uvádí, že pro jím zamyšlený účel je dílo moderního humanisty lepší než díla klasická, a tím kritickou mysl osvědčuje i proti klasickým autorům.

Jiným spojením antického ideálu a kultury kriticizmu je Píseckého *Boloňské hádání*. Těžko hledat nějakou lepší ukázkou spojení kritické kultury

92] M. KOPECKÝ (ed.), *Pravidlo lidského života*, s. 28–30 a 34.

93] Tamtéž, s. 30 a 35.

94] O. HALAMA (ed.), *Pikartské dialogy*, s. 96

95] B. NEŠKUDLA, *Řehoř Hrubý*, s. 735.

96] J. TRUHLÁŘ (ed.), *Dva listáře*, č. XX, s. 66.

97] P. VOIT, *Mikuláš Konáč*, s. 20. Opakování tématu si povšiml i M. KOPECKÝ, *Literární dílo*, s. 45–46, ale jako hlavní motiv spojující tato díla vidí pod vlivem marxismu kritiku sociální nespravedlnosti.

98] E. PRAŽÁK (ed.), *Řehoř Hrubý*, f. 319 v.

a antického ideálu než snahu o napodobení Sokrata, kterého jeho kritická a zvi-
davá nátura přivedla k trestu smrti. I když je nepravděpodobné, že by reálná
diskuze probíhala tak, jak ji popsal ve svém *Hádání*, samotná stylizace Václava
Píseckého do „utrakvistického Sokrata“ potulujícího se po italských univerzi-
tách a kritizujícího znalosti zdejších mistrů velmi dobře odpovídá Grendelově
pojetí.

I zde najdeme u sledovaných autorů některá specifika – hlavní z nich
je důraz na kritiku v určitých oblastech (církve, chování kněží, mravokárnost)
a zároveň její omezení či absence v některých jiných oblastech (chybí výraznější
textová kritika, včetně biblické, kde utrakvistům bohatě dostačuje *Vulgata*).^{99]}

Institucionalizace

Zásadní problém, který komplikoval přijetí a šíření humanismu v českých ze-
mích, je třeba vidět právě v nemožnosti nalézt nějaké institucionální zázemí.
Zatímco italský humanismus se šířil zejména prostřednictvím městských škol,
a kromě univerzit našel uplatnění i ve dvorském prostředí a městských kan-
celářích, v českých zemích takovou oporu nenašel nikde až do poloviny 16.
století.^{100]}

Vzhledem ke špatné finanční i mocenské situaci českého panovníka
nebyly na jeho dvoře prostředky pro podporu humanismu. Je sice pravda, že
ve službách utrakvistického krále Jiřího z Poděbrad bychom některé humanisty
našli, ale jen těžko ho můžeme označit za mecenáše humanismu, pouze posky-
tl azyl několika učencům, kteří mohli podpořit jeho protipapežskou politiku.
Jeho protivník Matyáš Korvín sice také podporoval humanistickou kulturu, ale
během vlády nad Moravou a Slezskem pobýval převážně v Budíně a Vídni.^{101]}
Podobně je tomu i u Jagellonců – dokud sídlili v Čechách, zájem o humanismus
projevovali minimálně. Situace se poněkud změnila až v momentě, kdy Vladi-
slav Jagelonský přesídlil do Budína, kde „zdědil“ po Korvínovi i některé jeho
dvorské humanisty.^{102]} O Vladislavově nezájmu svědčí i povzdech Řehoře Hru-
bého v dedikaci královského sborníku, kde lituje, že se král o humanistické uče-
ní nezasadil.^{103]} Ani šlechta dlouho nejevila větší zájem o humanistické autory,

99] E. F. COUCEIRO, *Pronikání humanismu*, s. 38.

100] J. MACEK, *Hlavní problémy renesance*, s. 13.

101] Antonín KALOUS, *Matyáš Korvín (1443–1490): uherský a český král*, České Budějovice
2009, s. 313–318.

102] Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). 1. Hospodářská základna
a královská moc*, 2. vydání, Praha 2001, s. 221–224.

103] J. TRUHLÁŘ, *Humanisté*, s. 172.

mezi utrakvisty lze uvažovat snad jediné o Ctiborovi Tovačovském, na jehož popud byla patrně přeložena Platonova *Politeia*.^{104]} Vypovídající je, že Václav Písecký varuje krajana Petra, že mecenášů se humanistům nedostává.^{105]}

Jedinou institucí, která byla natolik vlivná a zároveň samosprávná, aby poskytla dostatečné zázemí, tak byla univerzita. Tam ale panovala obdobná situace; odpor proti pronikání humanismu už byl několikrát postulován v historické literatuře.^{106]} Je proto na místě vznést otázku, zdali vůbec existovaly snahy humanismus institucionalizovat i v rámci utrakvismu. Opravdu k nim docházelo, ovšem po dlouhou dobu byly všechny neúspěšné. Ale toto konstatování představuje klíčový rozdíl, protože díky tomu nešlo jenom o soukromou zálibu několika autorů a o pouhou pasivní recepci, ale i o aktivní snahu humanismus institucionálně ukotvit a šířit. Už Šimon ze Slaného přináší na pražské vysoké učení nové překlady Aristotela, ale bez zásadního efektu.^{107]} Neúspěšné je i angažování cizích humanistů, Hieronyma Balba a Konrada Celtise.^{108]} Řehoř Hrubý dokonce Pražanům vytýkal, že se více nepříčinili o získání cizích učenců pro univerzitu.^{109]}

Patrně nejzásadnější pokus o reformu pražské univerzity tak proběhl na počátku 16. století a jeho hlavním aktérem se stal mladý mistr Václav Písecký. Písecký získal mistrovský titul na utrakvistické pražské univerzitě, během svého studia ale nevykazoval žádné humanistické zájmy. Ty v něm podle jeho vlastních slov probudili až Řehoř Hrubý s Janem Šlechtou ze Všehrd.^{110]} Právě oni také asi stáli za Píseckým při jeho pokusu o reformu. Angažmá, při kterém se dostal až na pozici děkana artistů, ale skončilo předčasně jeho cestou do Itálie.^{111]} Před odjezdem si ještě posteskl na odpor proti proměně kurikula univerzity

104] Emil PRAŽÁK, *Český překlad Platonovy Politeie z 15. století*, LF 84, 1961, s. 102–108.

105] „*dicis enim te humaniores solum adfectare literas, quibus qui student, omnes ubivis gentium sunt pauperimi. Nec enim aetas nostra Augustus habet nec Maecenates.*“ J. TRUHLÁŘ (ed.), *Dva listáře*, č. XIX, s. 65.

106] F. ŠMAHEL, *Humanismus*, s. 27–37; F. ŠMAHEL, *Alma mater*, s. 527–550; J. TRUHLÁŘ, *Humanismus a humanisté*, s. 127–149; Jiří PEŠEK, *Výuka a humanismus předbělohorské doby*, in: Michal Svatoš a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy I*, Praha 2009, s. 227–233.

107] R. URBÁNEK, *První utrakvistický humanista*, s. 219.

108] J. TRUHLÁŘ, *Humanismus a humanisté*, s. 41–43 (Celtis) a 91–95 (Balbus).

109] Tamtéž, s. 175.

110] J. TRUHLÁŘ (ed.), *Dva listáře*, č. II, s. 31.

111] Sám Písecký v děkanské knize svůj úkol popsal jako „*aut ut sublevandae rei literariae, aut (quia illud non modo difficile, sed impossibile erat) retinendae et assidue et diligenter studeret.*“ Antonius DITTRICH – Antonius SPIRK – Josephus JUNGSMANN – Ladislav JANDERA (eds.), *Liber decanorum Facultatis Philosophicae Universitatis Pragensis, ab anno Christi 1367. usque ad annum 1585 II*, Pragae 1832. Dostupné na: <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=38&bookid=211&page=0>, [cit. dne 20. 9. 2018] (dále jen *Liber decanorum*), s. 221.

do děkanské knihy, a neopomněl se přitom kriticky vyjádřit k úrovni celého ústavu, když pražské učení sarkasticky označil za lyceum, kterému se ze zvyku říká univerzita.^{112]} Do Itálie se ale Písecký vypravil na popud Řehoře Hrubého, který chtěl, aby tam doprovázel a vyučoval jeho syna Zikmunda. Tato cesta nebyla vynucena odporem ostatních univerzitních mistrů, ale naopak dalším krokem na cestě k humanistické učenosti. Navíc byla schválena (a dost možná přímo iniciována) jeho mentory. O tom, že hlavním účelem této cesty bylo především studium humanistické, svědčí Píseckého angažovanost za prosazení výuky řečtiny na boloňské univerzitě.^{113]}

Navíc Václav Písecký rozhodně nebyl sám, kdo se na univerzitě pokoušel prosadit humanistická studia. O větší či menší míře angažovanosti musíme uvažovat ještě přinejmenším u některých dalších univerzitánů, jako byli Tomáš z Vlašimi a Petr Písecký (který dokonce chtěl odejít do Itálie a Václav Písecký mu v dopise doporučuje, aby nejdřív získal mistrovskou hodnost v Praze).^{114]} Jeho největším spojencem na univerzitě se ale stal Michal ze Stráže, který se dokonce Václava Píseckého na univerzitě zastal po jeho odchodu do Itálie.^{115]} Není náhodou, že právě jemu Písecký adresoval dopis, který obsahuje *Boloňské hádání*. Michal ze Stráže evidentně zapochyboval nad svým utrakvistickým vyznáním a Písecký neváhal, aby jednoho z mála svých spojenců (patrně i přátel) na univerzitě okamžitě ujišťoval o pravosti utrakvistické víry. Pro apologii zvolil humanistický dialog, protože doufal, že tak na Michala ze Stráže zapůsobí silněji.

Václava Píseckého navíc neopustil zájem o dění na univerzitě ani v Itálii, v dopisech opakovaně uvádí, že se hodlá univerzitními poměry po návratu dále zabývat.^{116]} Ani pokusy o prosazení humanismu neustály s odchodem

112] „lycaeο nostro, quod universitatem dicere consuevimus, saeva profecto et immanis desidia ac negligentiae tyrannis incubabat usque adeo, ut decanum ab examine scholasticorum, quo gymnasio illi reparando consultum voluit, supersedere coegerit.“ Tamtéž, s. 221.

113] J. TRUHLÁŘ, *Humanismus*, s. 141.

114] J. TRUHLÁŘ (ed.), *Dva listáře*, č. XIX, s. 63.

115] V jednom dopise Písecký děkuje Michalovi, že se ho zastal před ostatními mistry po jeho odchodu. Písecký byl pravděpodobně terčem útoku právě kvůli pokusu o prosazení humanismu na univerzitě.

116] Tvrzení Petra Voita (P. VOIT, *Humanismus*, s. 185), že Písecký boj o reformu univerzity vzdal, je mylné, Václav Písecký na změnu poměrů nerezignoval, viz J. TRUHLÁŘ, *Humanismus*, s. 137–138. Lze to doložit dopisy, v nichž se o univerzitu zajímá, a také uvádí, že má v úmyslu se tam vrátit. J. TRUHLÁŘ (ed.), *Dva listáře*, č. XVI, s. 50 a č. XVIII, s. 62 jeho působení mělo na univerzitě i určitý ohlas, jak naznačují listy s Petrem Píseckým: tamtéž, č. XIX, s. 65 a Michalem ze Stráže: tamtéž, č. XVII, s. 54; a k humanistickému studiu vyzývá i Tomáše z Vlašimi: tamtéž, č. XX, s. 66. Píseckého působení tak mělo patrně větší ohlas, než se často tvrdí v literatuře.

Píseckého. Do dění na univerzitě byli totiž rovněž angažováni pražští konšelé, kteří se roku 1512 opětovně pokusili prosadit novou učenost. Ani tentokrát nepochodili kvůli odporu některých mistrů.^{117]} Josef Truhlář na základě několika náznaků vyvozuje, že nejhlasitějším odpůrcem by mohl být nestor českého utrakvismu Václav Koranda.^{118]}

I když konfesionální charakter univerzity komplikoval příchod katolíků – humanistů,^{119]} není možné odpor proti zavedení nové výuky na pražském učení jednoznačně spojit s jejím utrakvistickým charakterem, protože i mnohé jiné univerzity humanismu dlouho odolávaly.^{120]} Na druhou stranu, konzervativní charakter univerzitní instituce byl ještě umocněn smýšlením většiny utrakvistické společnosti. Jedním z důvodů, proč se humanismus nakonec neprosadil, může být také to, že většina angažovaných osob zemřela poměrně záhy^{121]} nebo dala přednost perspektivnější kariéře v některém kněžském či světském úřadě.^{122]} Univerzitní mistři totiž neměli pro práci dobré materiální zázemí, a tak mnozí z nich z univerzity poměrně rychle odešli za lepším životem. Vypuknutí reformace v Německu ještě celou věc dále zkomplikovalo. Zatímco tam se humanismus v boji na univerzitách často spojil s reformačním hnutím,^{123]} česká reformace již měla svou věrouku utvořenou a vymezovala se tak zároveň proti německým reformátorům i humanistům.^{124]}

Podobně skeptický obraz lze vidět dlouho také v nižším školství. Starší výklady o humanistické orientaci některých nižších škol jsou navíc poslední dobou přehodnocovány (nejznámějším příkladem je patrně Plzeň).^{125]} Je to poměrně logické, protože většina učitelů mohla získat vzdělání pouze na univerzitě, a dokud ho nepřijala univerzita, jen těžko se mohl rozšířit do městských škol.^{126]}

117] J. TRUHLÁŘ, *Humanisté*, s. 138.

118] Tamtéž, s. 145.

119] Josef MACEK, *Hlavní problémy české renesance*, *Studia Comeniana et Historica* 18, č. 35, 1988, s. 13.

120] Charles G. NAUERT, *Rethinking Christian Humanism*, in: Angelo Mazzocco (ed.), *Interpretations of Renaissance Humanism*, Leiden – Boston 2006, s. 157.

121] V průběhu několika málo let umírají Václav Písecký (1511), Michal ze Stráže (1512) i Petr Písecký (1515). J. TRUHLÁŘ, *Humanisté*, s. 145.

122] Korambus se stal knězem, administrátorem, a nakonec opatem na Slovanech, Jan Pašek z Vratu dal přednost světské dráze pražského úředníka.

123] P. F. GRENDLER, *The Universities*, s. 20–23.

124] B. NEŠKUDLA, *Řehoř Hrubý*, s. 737–738.

125] P. VOIT, *Mikuláš Konáč*, s. 25.

126] František ŠMAHEL, *Humanismus v době poděbradské*, Praha 1963, s. 37. Pokus o statistické zhodnocení uplatnění univerzitních humanistů, potvrzuje jejich časté uplatnění na městských

Humanismus podle všeho nenašel podporu ani mezi čtenářskou obcí. Český čtenář měl jednoduše příliš konzervativní vkus. Ale ani v tomto ohledu se nedá říci, že by se o prosazení humanistických děl nikdo nesnažil. Ze sledovaných autorů to platí přinejmenším o Konáčovi a Hrubém. Hrubý lituje, že Češi mají oproti Italům přeloženo jen velmi málo antických spisů.^{127]} Jenomže sám se tisku svých překladů postupem času vzdává a přechází k jejich šíření rukopisnou formou, která má z principu velmi omezený dopad.^{128]} Mikuláš Konáč ve vlastní tiskárně také začal s ambiciózním humanisticky orientovaným programem, ale postupně od něj upustil, pravděpodobně kvůli nedostatečnému čtenářskému zájmu. Tím ale humanismus přišel o poslední možnou oporu, která mohla vést k jeho výraznější recepci.

Jak lze vidět, humanismus si jen těžko hledal nějaké pevnější institucionální zakotvení, a tak je nutné souhlasit s názory, které hovoří o určité kulturní mezeře v souvislosti s přelomem 15. a 16. století. Ovšem, nemohu souhlasit s tvrzením, že tato mezera byla zapříčiněna utrakvistickým izolacionismem a odporem vůči vzdělanosti, zvláště pohanské/humanistické.^{129]} Rozhodně nejde o inherentní prvek utrakvismu.^{130]} Izolacionismus nebyl dán ani tak povahou utrakvismu, jako spíše heretickou pověstí Čechů. Naopak, řada utrakvistů bedlivě vyhlížela za hranice Českého království a velmi rychle se chytala čehokoli, co se dalo použít na podporu utrakvistických myšlenek, ať už šlo o podněty humanistické nebo reformační. I mezi zahraničními osobnostmi najdeme řadu těch, které ani pověst Čechů neodradila od kontaktů. Například Písecký podle všeho neměl v Itálii problémy vést diskuze i o utrakvistické věrouce, přestože si na špatnou pověst vlasti opětovně stěžoval.

Proto i problémy provázející humanistické vzdělávání nevyplývaly z povahy utrakvismu samotného (jak jsem se snažil výše ukázat, někteří utrakvisté se poměrně usilovně snažili humanismus prosadit a šířit), ale spíše ze specifického sociálního, ekonomického a politického rozložení sil. Překážku také představovalo konzervativní založení univerzitních mistrů, v tomto ohledu ale nebyla utrakvistická univerzita nijak výjimečná.^{131]}

školách, ovšem až v pozdějším období. Týž, *Alma mater pragensis*, Praha 2016, s. 550–560. Potvrzuje to však tezi o významu institucionálního zakotvení humanismu.

127] J. TRUHLÁŘ, *Humanismus a humanisté*, s. 175.

128] B. NEŠKUDLA, *Řehoř Hrubý*, s. 738–739.

129] Tamtéž, s. 732; E. F. COUCEIRO, *Pronikání humanismu*, s. 36.

130] Například potulný humanista Konrád Celtis byl ubytován u utrakvistů a přátelil se s pozdějším administrátorem Jakubem ze Stříbra – J. TRUHLÁŘ, *Humanismus a humanisté*, s. 42. a 130.

131] CH. G. NAUERT, *Rethinking*, s. 150.

Bez institucionální podpory nemohlo k většímu rozšíření humanistické vzdělanosti dojít. I když konfesijní situace nepochybně ovlivnila pokusy o institucionalizaci nové učenosti, není možné utrakvismus implicitně spojovat s odporem k humanismu, natož se vzdělaností obecně. Tu je sice možné najít u radikálnější Jednoty bratrské, ta ale kvůli svému postavení neoficiálně tolerované menšiny nemohla vzdělanostní situaci v Čechách výrazně ovlivnit. Navíc oficiální utrakvismus se od ní distancoval a někteří autoři ji pro její odpor ke vzdělání dokonce kritizovali.

Závěr

Výhodou Grendlerova chápání humanismu je jeho univerzální uplatnění – poskytuje jeden rámec, do kterého je možné zařadit jak humanismus italský (ať už jako jeho hlavní složku chápeme literaturu nebo politiku – občanský humanismus), tak i záalpský a křesťanský či reformační humanismus. Pro české prostředí je klíčové osvětlení vztahu humanismu a reformace, které nejsou zcela protichůdnými ani paralelními proudy, ale naopak mají spolu mnoho společného.^{132]}

Díky tomu můžeme do evropského kontextu lépe zařadit i některé české myslitele i bez toho, abychom se násilně snažili za každou cenu uchovat obrozencko-marxistický mýtus a tvrdit, že humanismus v Čechách vzkvétal po celou dobu, či se dokonce rozvinul do „progresivnější“ národní podoby humanismu. Přestože je evidentní existence určitých rozporů, které v souvislosti s recepcí humanismu panovaly,^{133]} rozdělení na dvě větve (latinský, katolický a šlechtický vs národní, utrakvistický a měšťanský humanismus) vzniklo uměle, bylo ideologicky motivované a jako takové je ho třeba odmítnout.

Pokud se na české prostředí podíváme prizmatem Grendlerovy definice, tak humanismus byl pěstován i v utrakvistickém prostředí. Není přitom možné opominout otázku vlivu konfese, která byla v nedávné diskuzi o národním humanismu nedostatečně rozvinuta.^{134]} Utrakvisté měli k antice velmi selektivní přístup, který byl do jisté míry odlišný od přístupu českých katolíků, či od představitelů italské renesance. Tvůrčí potenciál utrakvistů se tak realizoval zejména v přesazení děl do českého reformního prostředí. Jak jsem se pokusil na několika příkladech ukázat, výše zmínění autoři humanistická díla a postupy využívali dosti selektivně a instrumentálně k podpoře myšlenek utrakvismu. Zároveň ale tito autoři využívali humanismu záměrně a s vědomím, že přistupují

^{132]} Tamtéž, s. 155n.

^{133]} Jaroslav KOLÁŘ, *Dva světy humanistického dialogu*, Slavia 65, 1996, s. 347–348.

^{134]} Jan PIŠNA, *Konáč v protibratrské polemice*, ČL 66, č. 3, 2018, s. 441.

k novému intelektuálnímu paradigmatu. Humanistickou učenost vědomě vyhledávali, protože ji považovali za novou, účinnější nebo elegantnější metodu podpory utrakvismu.

Je ovšem na místě upozornit, že humanismus rozhodně nebyl dominantním prvkem kultury. Přetrvávala samozřejmě i silná scholastická tradice (reprezentovaná u utrakvistů nejvýrazněji Václavem Korandou mladším), ale bylo by chybou vliv humanismu popírat. Česká intelektuální scéna prošla na přelomu 15.–16. století nepopíratelnou změnou, za kterou stálo uplatnění humanistických myšlenek. Příznačně problematiku zhodnotil Josef Macek, který tvrdil, že kulturu jagelonské epochy tvořilo reformační jádro a humanismus představoval spíše periferii kultury.^{135]}

Utraquism as Obstacle for Humanism? A Sketch of a New Approach to Complicated relationship

Summary

The study tries to shed a new light into the question of the relationship between humanism and utraquism by applying the concept of humanism formulated by Petr F. Grendler. His notion consists of the three main parts – scholarship based on ancient learning; a culture of criticism and institutionalization of the former two in the major centres of scholarship. The article asks whether Utraquist authors Šimon of Slaný, Řehoř Hrubý of Jelení, Mikuláš Konáč of Hodíškov and Václav Písecký are able to fulfil these criteria and concludes that they do in the first two points. However, problems occur with the last Grendler criterion. Even though that all of the surveyed authors were engaged in the fight for the humanist reform of the Prague University, in the end, all of them endeavours were in vain. Humanism also did not find much support from noble patrons or the kings of Bohemia. Also, Bohemian readers were conservative and preferred old literature and religious writings. This led to a situation which could be described as a cultural gap in the Bohemian literary culture because humanism was not firmly established until the half of the 16th century. However, it was not so much the nature of Utraquism confession but specific political and economic situation which led to slow reception of humanist thoughts.

^{135]} J. MACEK, *Hlavní problémy*, s. 35.

Habsburkové v barokním Chebu. Pobyty členů panující dynastie v nejzápadnější části českých zemí^{1)*}

Jiří HRBEK

Abstract: The article is concerned with three trips, which the members of the Habsburg family took to the westernmost regions of the Czech Lands, i.e. the Cheb region in the course of 17th and 18th centuries. The importance of Cheb in the early Modern Times was largely strategic, so the Habsburgs visited it mostly for military reasons: in 1647, Ferdinand III appeared in the surroundings of the town, heading the Imperial Army in order to liberate Cheb from the Swedish grip. In 1673, Leopold I arrived there to stage a military parade of the Imperial Army on its way to the Holy Roman Empire against France and in 1702, the future Emperor Archduke Joseph I passed through the town on his way to the Rhineland Landau fortress and stopped there also on his return journey. All of the mentioned visits to Cheb and its region had other goals, too: for example, a diplomatic meeting with the Elector of Saxony Johann Georg II in 1673, while other visits included spa treatments or hunting in the town surroundings.

Key words: royal trips, Habsburgs, town representation, the history of Cheb, 17th and 18th centuries

Význam města Chebu pro dějiny habsburské monarchie byl mimořádný. Dlouhá historie této původně říšské zástavy se začala odvíjet v souvislosti s existencí zdejší císařské falce dříve než u podobných sídel dále v českém vnitrozemí a Chebsko si, podobně jako sousední Ašsko, udržovalo až do 18. století jistou výlučnost pramenící právě ze zvláštního lenního poměru k Českému království.^{2]} Jeho projevem bylo oddělené holdování nově nastoupivším panovníkům a také speciální zacházení s tímto územím při vypisování kontribuce (daně odváděné státu), jež se svolením českého zemského sněmu představovala vždy jednu setinu celkového berního zatížení Čech.^{3]} K jejímu rozdělení

^{1]*} Tato studie vznikla v rámci projektu GA ČR, č. 17-08169S „Panovnícký majestát mezi barokem a osvícenstvím. Habsburkové jako čeští králové v 17. a 18. století.“

^{2]} Ke středověkým dějinám přehledně František KUBŮ, *Chebský městský stát. Počátky a vrcholné období do počátku 16. století*, České Budějovice 2006.

^{3]} V rámci sněmovních snesení byl tento zlomek explicitně uváděn; podobně Kladsko platilo

v rámci Chebska (k tzv. repartici) potom docházelo na zvláštních chebských sněmech, konaných až do 18. století v nejprostornějších měšťanských domech či hostincích. Po zaplacení kontribuce (a stejně také nápojové daně) si nechávali od nejvyšších berníků vydávat chebští sněmovníci reverzy, aby se zdůraznilo autonomní rozhodnutí místní reprezentace tyto daně odvádět. Královské zájmy přímo v Chebu zastávali vojenský velitel místní posádky a purkrabí (pflegár) sídlící na původně románském hradě. Jeho funkce byla obnovena roku 1644,^{4]} kdy byl do ní dosazen Jan Vilém z Metternichu, jehož rod držel od dob třicetileté války nedaleké panství Kynžvart a později si koupil i jeden z nejvýstavnějších domů na chebském náměstí. Ve výše zmíněných výsadách pramenilo také značné sebevědomí chebských měšťanů, kteří sebe sami chápali jako vedoucí politickou sílu nejen v hradbách města, ale celého Chebska, jež v pramenech vystupuje jako „*Ritterschaft und Stadt Eger*“. Několikrát to dali během 17. a v první polovině 18. století najevo, a to především vůči loketským krajským hejtmanům, kteří se dlouhodobě snažili uplatňovat nad Chebskem svou správní moc.^{5]}

Strategická poloha Chebu, jež umožňovala proměnit jeho okolí v nástupní prostor pro následné vpády do Horní Falce, Frank i do Saska, znamenala, že se město v průběhu staletí ocitalo často v cestě procházejícím armádám a ani v době třicetileté války tomu nebylo jinak. Cheb byl několikrát obléhán i dobyt: roku 1631 Sasy (vzápětí vyhnány Valdštejnovým vojskem) a zejména Švédy, kteří se zde usídlili v období let 1647 až 1649. Není tedy

třicetinu celkové kontribuce placené z poddanské kontribuce, židé platili dohromady jednu pětáctřicetinu a 12 000 zlatých k tomu. Např. NA Praha, Sněmovní snesení (dále SNA), č. 122 (1701). Někdy (například ve vojenském roce 1710–1711) platilo Chebsko navíc také jednu dvousestinu v rámci tzv. extraordinaria (kontribuce z dominikálu). Tamtéž, č. 132a (1710–1711).

4] K tomuto úřadu dále Karl SIEGL, *Die Geschichte der Egerer Burgpflege*, MVGD 50, 1911–1912, s. 546–594. Úřad pflegára pronajal Rudolf II. nejdříve Štěpánu Jiřímu ze Šternberka (1599) a posléze městu Chebu (1600). Tento pronájem prodloužil Fridrich Falcký (1620) na dalších třicet let a předčasně jej ukončil Ferdinand III. roku 1642. O dva roky později svěřil úřad Janu Vilémovi z Metternichu. Tamtéž, s. 555.

5] Ještě roku 1706 na základě chebských protestů přikázal Josef I., „*daß alle die zur Cron Böheimb nur pfandschillingsweise gediehene Stadt Eger oder daßiges gezürck angehende rescripta und Befehle nicht in simplices copias, sondern originaliter dem alten Brauch nach zuzuschicken sind*“ (citováno podle Karl SIEGL, *Eger und das Egerland im Wandel der Zeiten*, Eger 1931, s. 75). Přesto bylo roku 1714 Chebsko začleněno do loketského kraje a začalo s ním být nakládáno jako s běžnou součástí Českého království, což Chebští těžce nesli. Další integrace Chebska potom probíhala v souvislosti s přijetím pragmatické sankce (původně byla přijata na sněmu v domě kupce Antona Brentana 23. července 1721, později došlo k přistoupení k české schvalovací listině) a s českou korunovací Karla VI. (1723), na níž byli zástupci města přítomni. Poslední prvek autonomie (nezávislé městské soudnictví) byl zrušen roku 1783. Srov. Jan KAPRAS, *Právní dějiny zemí Koruny české III/2. Doba pobělohorská*, Praha 1920, s. 6, 71–74, 96.

divu, že císař Ferdinand III. rozhodl roku 1652 přebudovat město na pevnost, na což v následujících desetiletích přicházely značné sumy peněz schvalované každoročně českým zemským sněmem, srovnatelné snad jen s těmi, které byly určené na stavbu hradeb okolo pražských měst (zejména Malé Strany).^{6]} Budování pevnosti šlo ruku v ruce s barokním rozvojem, protože ve městě se díky tomu střídali věhlasní architekti, kteří projektovali kromě mohutné státní zakázky, tedy chebských hradeb, také měšťanské domy a kostely (Kryštof Dientzenhofer, Abraham Leuthner, Pavel Ignác Bayer nebo Giovanni Battista Alliprandi). Opevnění bylo dokončeno až roku 1740, a tak po celé barokní období probíhal uvnitř městských hradeb čilý stavební ruch.

Význam bohatého a strategicky položeného města si uvědomovali pochopitelně také čeští králové a další významní hodnostáři. Ti je pravidelně navštěvovali: snad až čtyřikrát zde pobýval Jiří z Poděbrad,^{7]} který si Cheb zvolil jako místo diplomatických jednání, roku 1547 do bran města zavítal Ferdinand I. v doprovodu svého staršího bratra a císaře Karla V. (čerstvého vítěze nad protestantskou šmalkaldskou opozicí), roku 1619 projížděl městem na cestě z Heidelberku přes Amberg do Prahy nově zvolený Fridrich Falcký.^{8]} Chebští jej přijali za svého krále teprve po jistém váhání a hold složili až těsně před jeho příjezdem do města v prostorách waldsassenského kláštera. Nový král poobědval v domě purkmistra Crahnera (dnes na rohu Kamenné ulice a náměstí Jiřího z Poděbrad) a záhy město opustil.^{9]} V době třicetileté války se v Chebu několikrát setkáváme s Albrechtem z Valdštejna, který považoval Chebsko za ideální nástupní prostor pro následná tažení na území Svaté říše římské a již roku 1625 zde verboval armádu.^{10]} Triumfální průjezd Chebem si užil o pět let později, kdy jej na cestě z Karlových Varů k armádě v Memmingenu doprovázel

6] Např. v době války o španělské dědictví na počátku 18. století se jednalo o sumu 30 000 zlatých ročně, které měly být dále rozděleny mezi opevnění v Chebu a Praze. Žádost stavů na snížení částky o 10 000 zlatých, přednesená na sněmu 1709 až 1710, narazila na odpor panovníka. NA Praha, SNA, č. 131 (1709–1710).

7] Dvě nejslavnější návštěvy se konaly roku 1459, kdy zde (na jaře a na podzim) vedl diplomatická jednání, další potom v letech 1461 a 1467 (tehdy jako poslední panovník bydlel v areálu Chebského hradu a ve zdejší kapli proběhla svatba jeho syna Jindřicha a dcery braniborského markraběte Albrechta III. Uršuly). Podrobněji Přemysl POSPÍŠIL, *Festivity v době pobytu Jiřího z Poděbrad v Chebu*, bakalářská práce Fakulty humanitních studií UK, Praha 2010; také Tomáš DOSTÁL – Martin PLEVNÝ, *Chebský hrad a vybrané studie z dějin města Chebu a Chebska*, Cheb 2015.

8] Srov. Jaroslav ČECHURA, *Zimní král aneb České dobrodružství Fridricha Falckého*, Praha 2004, s. 69–70, 91.

9] Ke vstupu na půdu Českého království tak došlo až v Chlumu sv. Máří. Srov. Eva ŠAMÁNKOVÁ, *Cheb*, Praha 1974, s. 104–105.

10] Srov. Josef KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika 1625–1630*, Praha 1999, s. 77–78.

mohutný průvod. Na podzim 1630 se z Říše přes Cheb vracel již jako sesazený velitel císařských vojsk. Za zcela jiných podmínek pak navštívil Cheb roku 1632, tedy nedlouho poté, co jeho armáda vyhnala Sasy. Poslední návštěvou byl osudný pobyt na konci února 1634, kdy byl v domě protestantského emigranta Wolfa Adama Pachelbela zavražděn.^{11]} Chebští smrt slavného vojevůdce dokázali velmi obratně využít a již v průběhu 17. století se snažili přilákat zvědavce a turisty do svého města mimo jiné právě díky nešťastnému Valdštejnovu osudu;^{12]} za zmínku jistě stojí i skutečnost, že v Pachelbelově domě, jenž v 18. století patřil městu a sloužil jako byt velitele městské posádky, neváhal dvakrát přenocovat při návštěvě Chebu císař Josef II. (1766 a 1769).^{13]}

Na samém konci třicetileté války došlo asi k největšímu ohrožení města, kdy před něj v červnu 1647 přitáhla švédská armáda Karla Gustava Wrangela, symbolicky ve chvíli, kdy se měšťanstvo účastnilo procesí na Boží tělo.^{14]} Velitel chebské pevnosti plukovník Franz Paradeiser dostal během neúnavného bombardování několik Wrangelových nabídek na čestnou kapitulaci; vždy však odmítl. Na jeho odhodlání bojovat mělo totiž vliv, kromě jiného, ujištění císaře Ferdinanda III., že císařská armáda přijde Chebu včas na pomoc a ze švédského sevření jej vyproští. Se zprávou dorazil do města 10. července 1647 navzdory obležení posel, předtím vyslaný Paradeiserem k císaři. Součástí panovníkova slibu byla navíc informace, že Ferdinand III. přitáhne před zle zkoušenou pevnost osobně.^{15]} Císař opravdu vyrazil 1. července z Lince přes České Budějovice, kde jej uvítal několikahodinový večerní ohňostroj pořádaný generálem Johannem Barwitzem Fernemontem,^{16]} Vodňany^{17]}

11] Srov. Josef JANÁČEK – František KUBŮ – Jaromír BOHÁČ, *Albrecht z Valdštejna a Cheb*, Cheb 1986, s. 19–20. Bývalý purkmistr Pachelbel emigroval a dům (č. p. 3) až do roku 1629 držel jeho bratranec Alexander. Jeho dům zabrala městská rada, která jej pronajímala a z nájmu platila dluhy, které na nemovitosti vázly. Roku 1647 se objevil Wolf Adam Pachelbel ve švédském ležení během obléhání. Po opětovném vyhnání se snažil zvrátit situaci a neúspěšně zdůrazňoval říšský charakter města, z něž by plynula práva protestantů (luteránů). V závěrech vestfálského míru se o Chebu nemluví. Heribert STURM, *Eger. Geschichte einer Reichstadt* II, Augsburg 1952, s. 301–305.

12] Srov. Zbyněk ČERNÝ, *Valdštejnská tradice v městě Chebu*, in: Zbyněk Černý – Zbyněk Doštal – Alena Koudelková (red.), *Vzestup a pád „proradné šelmy“*. Albrecht z Valdštejna a Cheb, Cheb 2007, s. 42–67.

13] K. SIEGL, *Eger und das Egerland*, s. 100.

14] Srov. Peter ENGLUND, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*, Praha 2000, s. 446–447. Také Georg SCHMID, *Die Belagerung Egers durch die Schweden im Jahre 1647*, *Egerer Jahrbuch* 1, 1871, s. 71–79; M. URBAN, *Eger und die Schweden im Jahre 1647*, *Egerer Jahrbuch* 35, 1905, s. 270–276. Z jiné perspektivy Václav MATOUŠEK – Jaromír BOHÁČ, *Plány obléhání Chebu v roce 1647*, *Archeologie ve středních Čechách* 14, 2010, s. 449–466.

15] Srov. Vinzenz PRÖCKL, *Eger und das Egerland* I, Prag – Eger 1845, s. 151.

16] Srov. Reinhold HUYER, *Regentenbesuche in Budweis*, Budweis 1898, s. 24.

17] Zde došlo k vyplacení dvouměsíčního žoldu armádě. Ferdinand III. s sebou vzal z Vídne přes

a Strakonice, kde osobně císař převzal velení armády, což bylo vyjádřeno políbením panovníkovy ruky důstojníky. Zde 8. července čítala císařská armáda už na 20 000 mužů.^{18]} Přesun směrem k Chebu byl však velmi pomalý. Jako klíčové se ukázalo třídenní zdržení v Klatovech,^{19]} snad způsobené čekáním na posily, jež měly nahradit bavorské oddíly, které se akce na západních hranicích Čech odmítly účastnit. Cestu komplikovaly i snahy vlivných dvořanů, Jindřicha Šlika a na dálku také Maxmiliána z Trauttmansdorffu zabránit mohutné armádě v přechodu přes jejich panství Planá, resp. Horšovský Týn.^{20]} Až 13. července tedy armáda v čele se svým nejvyšším velitelem postoupila směrem k Plzni; o čtyři dny později Cheb padl po čtyřtydenním obléhání a mocné kanonádě do rukou Švédů.

Ferdinand III. tedy tehdy do Chebu nedošel. Po zprávě o Paradeiserově kapitulaci, která evidentně císaře zaskočila,^{21]} se vojsko stočilo směrem k Hornímu Slavkovu a dále k Sokolovu, který se podařilo na Švédech získat.^{22]} Úspěch motivoval císaře k pokusu o zvrát také v případě Chebu, k němuž se vrátil a s armádou se rozložil mezi Šibeničným (dnes Zlatým) vrchem a Komorní Hůrkou. Sám císař se ubytoval v záměčku (či spíše tvrzi) Chlumeček (Lehenstein), který patřil důstojníkovi jeho armády Arnoštu Otovalskému (Ottowaldskému), jenž za pohostinství později očekával marně odměnu, což vedlo až k jeho proslulé zradě Prahy v následujícím roce.^{23]} A právě v Chlumečku se dostal 30. července 1647 Ferdinand III. do smrtelného nebezpečí, když část švédské posádky nad ránem potají přebrodivla řeku Ohři a učinila neočekávaný výpad pod velením Wilhelma (Helma) Wrangela,

Linec značnou finanční hotovost.

18] Srov. Lothar HÖBELT, *Ferdinand III. (1608–1657). Mírový císař proti vůli*, České Budějovice 2015, s. 290.

19] Dále Maruška BERÁNKOVÁ, *Úvítací ceremoniály při návštěvě císařů a prezidentů v Klatovech*, Sborník prací z historie a dějin umění. Klatovy 4/2006, s. 259–273.

20] Srov. Václav MATOUŠEK, *Třebel – obraz krajiny s bitvou*, Praha 2006, s. 97–100.

21] Wrangel v kapitulační listině uznal Paradeiserovy zásluhy: „[Commendant], wie auch anderer hohen Officier Tapfferkeit und beharrliche gute resistance erklären sich demnach, ihme und denen gesampften hohen Officirern, Discretion zu erweisen...“ Citováno podle M. URBAN, *Eger und Schweden*, s. 272. Přesto byl Paradeiser odsouzen císařem k trestu smrti, ale po přimluvách důstojníků propuštěn. Mark HENGERER, *Kaiser Ferdinand III. Eine Biographie (1608–1657)*, Wien – Köln – Weimar 2012, s. 224.

22] Srov. Jitka BERANOVÁ, *Sokolovský zámek a jeho historie*, diplomová práce Pedagogické fakulty UK, Praha 2009, s. 37. O necelý rok později byl Sokolov dobyt zpět vojsky generála Königsmarcka.

23] Otovalský ztratil během švédského obléhání i svůj druhý pozemkový majetek: vesnici Háj (Gehaag) jihozápadně od Chebu. Kvůli událostem roku 1647 se tak ocitl zcela na mizině a marně se snažil připomínat císaři své pohostinství. V. PRÖKL, *Eger und das Egerland*, s. 155.

synovce švédského vrchního velitele.^{24]} Otovalského tvrz byla vyloupena a zapálena. Přitom se tři švédští rejtari dostali až pod schody císařského apartmánu; jeden byl panovníkovou stráží zastřelen. Císaři se podařilo na poslední chvíli uniknout a přeložit své sídlo výše nad řeku Ohři, kde jeho přístřeší tvořil stan.^{25]} Netrvalo dlouho a švédská posádka výpad zopakovala a i tentokrát se ocitla v císařově blízkosti: podle deníku kardinála Harracha byl při tomto druhém incidentu zastřelen kancelista říšské dvorské kanceláře.^{26]} Nyní šlo o přepadení malou skupinkou zvláště vybraných Švédů s cílem zajmout císaře.^{27]} Až tato zkušenost vedla Ferdinanda III. k rozhodnutí opustit okolí Chebu a odjet směrem k Plzni, kde strávil zhruba měsíc až do září 1647. Přesouvající se císařská armáda se mezitím střetla v Třebele se švédskými jednotkami ve vítězná bitvě.^{28]} Cheb zůstal v rukou Švédů až do roku 1649 a do města se na dva roky vrátila i pravidelná luteránská kázání.^{29]}

24] Salomon Gruber ve své kronice z roku 1743 zaznamenal celou událost následovně: „*An den 30 July bey anbrechendem tage ist der generalmajor Helm Wrangel dem kay[serlichen] haubtquartier unversehens in die flanken gefallen, weilten aber daselbst entwelche regimenten in bereitshaft gestanden, hat er sein Deissen nicht fortsetzen mögen, als noch mehr regimenten selbigen entgegen commandirt, so nach starken fechten denmassen empfangen worden, daßß gemelter generalmajor mit hinterlassung 500 todtten daunter 1 obrister, 2 lieutenant waren, nebst noch vielen anderen officier und gemeinen, so gefangen worden, selbst in aller eil retisiren musten, von denen kayserlichen sind nicht mehr als ein croaten rittmeister und bis 30 Reutter geblieben, weilten aber die kayserlichen von dem berg mit schüssen großen schaden thaten hat.*“ SOKA Cheb, Archiv města Cheb, inv. č. 1020, sign. 533, s. 543–544. Z něj vycházel ve své kronice i slavný chebský kat Karl Huss (tamtéž, inv. č. 1026, sign. 538, s. 406).

25] Antonín REZEK, *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války*, Praha 1890, s. 480. Prý se jednalo o stan, který císaři kdysi přivezl z Cařihradu Heřman Černín z Chudenic.

26] „*Die Schweden [...] ziemlich starckh auf unser leger herauß, haben leztlich mit einem stuckh nur 40 schritt weith von des Khaisers gezelt einen canzlisten von der reichsexpedition erschossen, und ist khugell gleich nur einen schritt weit von deß graf Schlickhen wagen niderfallen.*“ Alessandro CATALANO – Katrin KELLER (Hg.), *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667) V. Tagzettel 1644–1654*, Wien 2010, s. 414. Harrach datoval tento druhý útok na 7. srpna 1647, tedy den před odjezdem císaře z bojiště. To, že se nemohlo jednat o popis události z 30. července 1647, prozrazuje fakt, že se srpnový útok odehrál u císařského stanu, zatímco červencový byl směřován do budovy (mapa v Theatru Europaeu V popisuje jasně lokalitu Chlumeček jako „*Schloss, wann die schwed[en] in das Kays[erliche] Hauptquartier eingefalln*“). Reprodukce V. MATOUŠEK – J. BOHÁČ, *Plány obléhání*, s. 457). O přepadení ve tvrzi na Chlumečku mluví také Jeremias Krieglstein v kronice z roku 1700 (SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 1037, sign. 591, s. 83).

27] „*Eine muthige Schaar schweden setzte über den fluss, und die zwey rühmsten von ihnen drangen in der Nacht in das Zelt des Kaisers, in der Absicht, denselben als Gefangenen wegzuführen, aber einer davon wurde wiedergehauen, der andere gefangengenommen.*“ SOKA Cheb, Arciděkanský úřad Cheb, Kronika arciděkanství, fol. 117r.

28] O střetnutí existuje bohatá literatura. Srov. Jan ŠIMEK, *Bitva u Třebele v Theatru Europaeu*, *Minulostí Západočeského kraje* 37, 2002, s. 87–108 a zejména V. MATOUŠEK, *Třebel*.

29] SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 995, sign. 618, Egrisch zusam geglaubte Annales (1213–1718), pag. 20.

Ferdinand III. vykazoval v posledních letech třicetileté války značnou mobilitu, kterou mu umožňoval i relativně malý dvůr. O panovníkově každodennosti v době jeho přítomnosti v poli toho přitom víme jen velmi málo. Rakouští Habsburkové nedisponovali zvláštním vojenským dvorem, který by aktivizovali v době vojenského ohrožení země, a výběr spolupracovníků, které si císař bral s sebou do pole, tak byl zcela závislý na jeho vůli, popř. na momentálních okolnostech. Jádrem tohoto provizoria tvořila pochopitelně kancelář, odkud panovník řídil prostřednictvím dekretů, reskriptů a patentů celou monarchii. Kancelář vedl během Ferdinandovy přítomnosti u Chebu provizorně Justus Gebhardt, říšský dvorský rada zastupující říšského vicekancléře Ferdinanda Zikmunda Kurze ze Senftenavy, jenž si předtím v Prešpurku poranil nohu.^{30]} Také vojenské velení bylo sestaveno víceméně ad hoc, přímo v táboře byl císaři k dispozici jen prezident dvorské válečné rady Jindřich Šlik, čerstvý dezertér z bavorských služeb Jan z Werthu a vrchní velitel císařských vojsk Peter von Holzapfel, řečený Melander. Není tedy divu, že se válečné porady nejvyššího velení mohly konat i v kočáru.^{31]} Na pobytu Ferdinanda III. v okolí Chebu v létě 1647 překvapí především značná míra jeho osobní odvahy, kterou prokázal ještě několikrát. Ostatně i z Prahy, k níž se o rok později blížila hrozivě vypadající švédská armáda, odjel až na začátku června 1648. Pozice polního velitele patrně císaři vyhovovala; nebylo to totiž poprvé, co se osobně ujal velení armády a odvalu mu snad dodávala i dávná vzpomínka na slavné vítězství u Nördlingenu na začátku září 1634, kdy ještě jako arcivévoda a následník trůnu velel vítězné armádě v jedné z nejdůležitějších bitev třicetileté války (což císařská propaganda zdůrazňovala až do konce válečného konfliktu). Mezi habsburskými panovníky 17. i 18. století byl každopádně Ferdinand III. výjimkou a svým pojetím připomínal spíše švédské krále, kteří se svým osobním angažmá v polních operacích odlišovali od zbytku tehdejší Evropy.

Poválečná obnova Chebu nepostupovala příliš rychle, kraj byl velmi zničený častými průchody vojsk, která se tudy přesouvala na západ i po roce 1648; ještě hůře než samotné město bylo postiženo jeho hospodářské zázemí. To bylo potřeba revitalizovat nejdříve: k obnově většiny církevních staveb uvnitř města tak došlo až ke konci 17. století. Dlouho neutěšený stav budov však nic neubíral na strategickém významu města. Po skončení dlouhé třicetileté války se české země ponořily do téměř stoletého období míru; další války, odehrávající se povětšinou v Uhrách a ve Svaté říši římské, se jich dotýkaly pouze zprostředkovaně, když na ně musely přispívat vybíranými kontribucemi

30] L. HÖBELT, *Ferdinand III.*, s. 291.

31] Tamtéž.

či snášet přesuny domácích armád na jedno či druhé bojiště. V červnu 1672 vpadly francouzské oddíly do Nizozemí a záhy začaly ohrožovat i říšské území Alsaska. Zkušenost ze sousedního Lotrinska, odkud byl roku 1670 vyhnán zdejší vévoda Karel IV., vedla císařské ministry k jednoznačnému doporučení Leopoldovi I., aby habsburská armáda zakročila a stala se přímým účastníkem dosud především francouzsko-nizozemského konfliktu. Bezprostředním impulzem ke shromáždění říšských vojsk pak byl posun obrovské armády maršála Turenna směrem k Trevíru, který začal obléhat 31. července 1673;^{32]} téhož dne dostali chebští konšelé dopis z pražského místodržitelství oznamující příjezd dvou úředníků, kteří měli připravit císařův pobyt ve městě.^{33]} Habsburská část protifrancouzského vojska se měla totiž shromáždit právě na Chebsku a císař projevil přání osobně dohlédnout na její mustrování. Zároveň hodlal svou cestu využít i pro diplomatická jednání se saským kurfiřtem Janem Jiřím II. a jeho bratrem Mořicem Sasko-Zeitzským.

Dne 4. srpna 1673 vyjel císař Leopold I. z Vídně.^{34]} Habsburkové používali k cestování z hlavního města do Čech především dvě trasy, tentokrát – jelikož byl cílem nejzápadnější okraj jejich říše – zvolila tajná konference cestu vedoucí přes Slavonice, Jindřichův Hradec, Veselí nad Lužnicí, Plzeň, Stříbro a Planou.^{35]} Do Chebu dorazil zhruba v 18 hodin 18. srpna. Panovnický vjezd do měst v rámci habsburské monarchie měl svá pravidla, v častěji frekventovaných destinacích i svou jasně vymezenou trasu, jež vedla podél hlavních městských dominant (radnice, mosty, brány, kostely, kláštery, hlavní náměstí, domy nejvýznamnějších měšťanů apod.). Vjezd do Chebu, vzhledem k pokročilé denní době i nevelkému jádru města, proběhl poměrně rychle a bez zastavení, s nimiž se setkáváme při vjezdech habsburských panovníků do hlavních zemských měst, popř. do měst na území Svaté říše římské. Navzdory nedlouhé trase, kterou měl Leopold I. s doprovodem urazit od městské brány do svého ubytování, se chtěli chebští měšťané prezentovat před císařem v nejlepším světle; ostatně od poslední panovnické návštěvy, tedy od rozpačitého přijetí

32] A. JANKE, *Die Belagerung der Stadt Trier in den Jahren 1673 bis 1675*, Trier 1890.

33] SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 402, fasc. 78, kart. 60, 31. 7. 1673. Jednalo se o německého komorního registrátora Martina Bernarda Drischbergera a zaměstnance komorní účtárny Františka Stanislava Schmidta.

34] K cestování Leopolda I. obecně zejména Rotraut MILLER, *Die Hofreisen Kaiser Leopolds I.*, diplomová práce Universität Wien, Wien 1966 (zde na s. 241–243 seznam císařových cest). Z diplomové práce vznikl článek Táž, *Die Hofreisen Kaiser Leopolds I.*, MIOG 75, 1967, s. 66–103. K dalším cestám Leopolda I. na území Čech srov. Jiří KUBEŠ, *Trnitá cesta Leopolda I. za říšskou korunou*, České Budějovice 2009; Jiří MIKULEC, *Leopold I. Život a vláda barokního Habsburka*, Praha – Litomyšl 1997, s. 113–125.

35] Itinerář popsán v R. MILLER, *Die Hofreisen*, s. 166–167.

Fridricha Falckého, tehdy ještě nekorunovaného českého krále, uplynulo dlouhých 54 let, a tak pamětníků nebylo mnoho. Navíc, na rozdíl od cesty falckého kurfiřta se nyní stal Cheb cílem čtrnáctidenního putování panovníkova konvoje a nikoli tedy pouhou průjezdní destinací.

Výjimečnost situace se odrazila v ochotě městské rady uctít vznešené hosty vzácnými dary. Císař obdržel stříbrný pohár vážící 16 lotů (cca 260 g) naplněný „*dvěma sty starými toлары*“. Vzhledem k obtížnému transportu a hořečnému shánění nedostatkových viktualií však panovníka bezpochyby potěšil i dar kvalitního moselského a rýnského vína, nakoupeného předtím městskou radou přes norimberské obchodníky,^{36]} a stejně tak i světlého a tmavého piva (částečně z vlastních zdrojů a částečně nakoupeného v okolí, například od ašských Zedwitzů), pro koně potom město zajistilo dostatek ovsu. Podobnými dary poctili Chebští i nejvýznamnější osoby císařova doprovodu: nejvyššího hofmistra Václava Eusebia z Lobkovic, jehož hvězda začala v polovině roku 1673 rychle zapadat, prezidenta dvorské komory Jiřího Ludvíka ze Sinzendorfu (jehož pád měl přijít až o několik let později) a nejvyššího purkrabího Českého království Bernarda Ignáce z Martinic. Značné výdaje mělo město se stavbou dvou provizorních kuchyní. Náklady na materiál (tedy především na stavební dřevo a topné uhlí) se vyšplhaly na 337 zlatých a 41 krejcarů, k čemuž je potřeba připočíst ještě mzdu řemeslníků.^{37]} Podobně z městské pokladny šly i platby na stavební úpravy a vnitřní vybavení měšťanských domů, které poskytovaly na několik dní ubytování špičkám vídeňského dvora. Mezi výdaji nechyběly ani peníze na stráž, hudebníky (trubače a tympanisty) a také 6 zlatých zaplacených jako „*denen trabanten und anderen bedienten bey der ersten kay[serlichen] audienz gewönliche discretion*“.^{38]} Většina výdajů se pochopitelně městu nevrátila přímo, ale podpořila prestiž a reprezentaci Chebu před zraky panovníka a jeho okolí. Výjimku představovaly jen výše zmíněné kuchyně, které byly po odchodu císařské armády rozebrány a přeneseny za město. Tam sloužily jako lazarety pro nemocné vojáky; jedna v lokalitě Siechenhaus, dnes u vodní nádrže Skalka, a druhá u špitálního kostela sv. Jošta.

K samotnému vjezdu došlo jednou ze tří původních gotických chebských bran, která je označována jako Horní. Stávala v dnešní ulici 26. května

36] To byla vůbec nejvyšší položka všech výdajů spojených s panovníckou návštěvou. Jednalo se totiž o 605 zlatých a 38 krejcarů bez dopravy (ta stála dalších 14 zlatých a 45 krejcarů). SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 2654, Ausgabenbuch (1673), fol. 98v.

37] První kuchyně stála v horní části náměstí před domem U Zlaté hvězdy, druhá nedaleko městské zbrojnice. SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 985, sign. 522, fol. 427v.

38] Druhá audience stála městskou radu také 6 zlatých. SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 2654, Ausgabenbuch (1673), fol. 98v.

(v jejím ústí do Březinovy ulice) a přiléhala k budově tzv. Rychty (dnes č. p. 11) a před vybouráním Nádražní ulice v 19. století představovala hlavní přístup do města z jihovýchodu, tedy od Plané (resp. od Prahy a od Norimberka). Zhruba sto kroků před bránou přivítal městský syndikus Johann Thomas Reichel císaře německým proslovem, následovalo symbolické předání klíčů od bran, které byly jako projev nejvyšší důvěry opět vráceny do rukou městské rady, a odpověď nejvyššího českého kancléře Jana Hartvíka z Nostic.^{39]} Během této ceremonie tedy císař sám nepromluvil, na jejím konci dovolil městské radě políbit mu ruku. Následoval průchod Horní bránou a dnešní Březinovou ulicí směrem k náměstí. Na jeho rohu, mezi hostincem U Červeného koníčka (*Zum Roten Rößel*, dnes U Dvou princů),^{40]} který sloužil od pozdního středověku k ubytování prominentních návštěvníků města, a protějším domem chebského kontribučního písaře Georga Rampfa (dnes Ottův dům, Březinova 1) byla vybudována slavobrána, o jejíž podobě nemáme bohužel žádné bližší informace.^{41]} Na rozdíl od rakouského či dokonce říšského prostředí nebyly slavobrány při panovníckých vjezdech do českých měst 17. století obvyklým jevem a setkáváme se s nimi jen výjimečně (z pražských měst neznáme ze 17. století ani jedinou).

Následoval průchod městem přes hlavní náměstí až ke kostelu sv. Mikuláše, který od roku 1623 spravovali jezuité. Původně naplánované nošení baldachýnu nad císařem, na které se chystalo osm předních chebských měšťanů, se během průchodu městem neuskutečnilo,^{42]} protože Leopold I. držel – spolu s celým dvorem – smutek po smrti své první manželky Markéty

39] Nostic patřil mezi klíčové postavy, na nichž závisela autonomie Chebska v rámci zemí Koruny české. Mimo jiné zprostředkovával potvrzení privilegii, k němuž došlo až dva roky po nástupu Leopolda I., tedy roku 1659, za což obdržel od města 12,5 vědra franckého vína. SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 366, fasc. 71, kart. 55, 15. 9. 1659. Chebští však zásobovali Nostice pravidelně vínem nejen ve Vídni, ale posílali ho i na nedalekou sokolovskou rezidenci, například také roku 1673 dali za neckarské víno pro něj 70 zlatých a 30 krejcarů. SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 2654, Ausgabenbuch (1673), fol. 98r.

40] Dnes č. p. 471/2. Pojmenování pochází z roku 1804 a připomíná ubytování krále Ferdinanda I. a jeho dvou synů Maximiliána a Ferdinanda (Tyrolského). Lorenz SCHREINER (Hg.), *Denkmäler im Egerland. Dokumentation einer deutschen Kulturlandschaft zwischen Bayern und Böhmen*, Amberg 2004, s. 93.

41] Lokalizaci slavobrány uvádí například kronika Johanna Josepha Clausera (III. díl, nefol.). Srov. SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 1024, sign. 537.

42] Z neurčité formulace kronikáře Caspara Wolfgang Marckla není zcela jasné, zda nedošlo k nesení baldachýnu v průvodu, ale nikoli nad císařem. Zejména, když Marckl uvádí jména měšťanů, kterým se dostalo této pocty. SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 985, sign. 522, fol. 426r: „Ihro May[estät] nahmen dem himmel (weger der kayserin todt) vor dem obern thor nicht an, welchem 8 herren des raths getragen, als herr Johann Philipp Martini, herr Adam Schneider, herr Georg Andreas Schmidel, herr Georg Adam Eberhard, herr Christoph Adam Vietter, herr Georg Pfautsch, herr Johann Werner und herr Georg Barthl Jacobi.“

Terezy Španělské († 12. 3. 1673) a pravidla dvorského ceremoniálu předepisovala v takovém období dočasné suspendování jindy vyžadovaných projevů úcty. Tu mu prokazovali alespoň měšťané seřazení podél cesty spolu s vojáky kaisersteinského regimentu od Horní brány až ke kostelu, se zbraněmi a prapory a v přesných formacích, které nacvičili 6. srpna na louce před branami města. Před farním kostelem byl císař přijat duchovními v čele s rektorem jezuitské koleje, následoval průvod do chrámové lodi (tentokrát již pod baldachýnem, neseným duchovními) a *Te Deum Laudamus*, děkovný chorál za šťastný průběh cesty. Během vjezdu zazněla celkem trojí salva z děl postavených na hradbách: poprvé, aby zvěstovala, že se císař blíží k městu, podruhé právě když vstupoval do kostela a potřetí při opuštění tohoto sakrálního prostoru.^{43]}

Poté došlo na ubytování; císař poctil svou přítomností dům na náměstí patřící tehdejšímu purkmistru Johannu Albrechtu Rampfovi. Ten byl v té době mimo jiné také vlastníkem nechvalně proslulého Pachelbelova domu, v němž byl před necelými čtyřiceti lety zavražděn s vědomím císařova děda Ferdinanda II. Albrecht z Valdštejna. Dům, v němž nyní našel Leopold I. přístřeší, se však nacházel naproti ústí dnešní Březinovy ulice, kde stála zmíněná slavobrána, na niž tak měl přímý výhled z oken svého apartmánu. Směrem k chebské radnici přiléhal Rampfův dům k honosnému obydlí chebských purkrabích Metternichů (úřad zastávali nepřetržitě v letech 1650 až 1727), dnes nazývanému podle svého nejslavnějšího hosta Schillerovým domem (mezi jeho další dočasné obyvatele patřili například roku 1547 císař Karel V. nebo roku 1798 arcivévoda Karel). Směrem k vrcholu náměstí císařský dům sousedil s nemovitostí Wolfa Adama von Mosern (později sídlo nakladatelství Kobrtsh-Gschihay). Všechny tři spolu sousedící domy byly probourány a vznikla tak rezidence, jež odpovídala nárokům panovnického majestátu.^{44]}

Leopold I. byl v době návštěvy Chebu jediným žijícím rakouským Habsburkem, kromě osobních služebníků a kancelářského personálu jej obklopovali tedy pouze nejvyšší státní a dvorští hodnostáři, každý s více či méně početným zástupem vlastních sluhů, písařů či lokajů. Kromě výše zmíněných Lobkovice, Sinzendorfa, Martinice a Nostice to bylo zhruba dalších sto jedinců, mezi nimiž nechyběli vyslanci (španělský, švédský, trevírský) a pozorovatelé

43] ÖStA Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (dále HHStA), Zeremoniallprotokolle (dále Zer-Prot) 2, s. 1643.

44] Např. Marcklova kronika popisuje císařovo ubytování následovně: „*Von der kirchen waren Ihro May[estät] in des herrn bürgermeisters Johann Albrecht von Rampffen Haus logiret und waren die beede Nebenhäuser, als des herrn von Metternich und herrn von Moßern zusammen gebrochen.*“ (SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 985, sign. 522, fol. 426r). Téměř identicky Johann Josef Clauser (tamtéž, inv. č. 1024, sign. 537). Dnes se jedná o tři domy na náměstí, č. p. 2/17, 3/18 a 4/19.

(norimberský, holandský), urození hosté z Říše (vévoda sasko-lauenburský, vévoda holštýnský, dvě markrabata z Baden-Durlachu, württemberský princ, Christian Ernst zu Brandenburg-Bayreuth, Johann Friedrich von Brandenburg-Ansbach) nebo ve Vídni trvale sídlící vévoda lotrinský se synem. Zvláštní pozornost byla věnována bamberskému biskupu Peteru Philippovi von Dernbach, který se účastnil jak společného oběda říšských hostů s císařem v radní síni 23. srpna, tak mu byla udělena také osobní audience u Leopolda I. o den dříve v 8 hodin ráno. Ty všechny bylo potřeba důstojně ubytovat po domech chebských měšťanů, zejména na náměstí nebo v jeho nejbližším okolí. Zároveň měli dvorští furýři za úkol nalézt ustájení pro 1800 koní, k nimž přibýlo dalších 400 hned 20. srpna. Toho dne dorazil po uvítání na hranicích do Chebu saský dvůr, s jehož hlavou, kurfiřtem Janem Jiřím II., se císař nejdříve sešel na zámku v Chlumečku, aby následně spolu v jednom kočáře^{45]} vjeli Mostní branou do města za zvuku dělových salv a v doprovodu čtyř kompanií kyrysníků z harantovského pluku.^{46]} Jan Jiří II. Saský nebyl v Chebu na rozdíl od Leopolda I. poprvé. Například v únoru 1663 tudy projížděl do Augšpurku. Místní jezuité mu tehdy předvedli na radnici jednu ze svých her a město vybudovalo provizorní kuchyni; jeho pohostinství poté využil i při návratu do Drážďan v dubnu téhož roku.^{47]}

Císař, ačkoli formálně výše postavený v rámci společenství křesťanských panovníků, tedy bydlel v jednom z měšťanských domů na náměstí; kurfiřt s princem měli jako hosté právo na nejhonosnější obydlí, kterým nebyl původně románský hrad,^{48]} nýbrž chebská radnice.^{49]} Ta již před barokní přestavbou,

45] Pozvání do císařského kočáru bylo velmi obřadní: kurfiřtský kočár zastavil na třicet kroků před císařským. Kurfiřt s princem, vévodou Mořicem a Christianem von Sachsen-Hall došli na úroveň císařských koní, následně vystoupil císař a šel jim naproti na úroveň přední nápravy kočáru, aby je pozval dovnitř. Kurfiřt seděl naproti němu po pravici, princ po levici. Mořic a Christian přistoupili následně do kočáru k hofmistru Lobkovicovi. ÖStA Wien, HHStA, Zer-Prot 2, s. 1647.

46] Sémantika vjezdu přikazovala, aby po obou privilegovaných kočárech následovala osobní kurfiřtská garda, edlknabové, trubači a kavalíři a až potom kočáry, v nichž seděl vždy jeden císařský tajný rada a jeden saský ministr. Tamtéž, s. 1647–1651.

47] V. PRÖKL, *Eger und das Egerland*, s. 163.

48] Chebský hrad sloužil od roku 1663 jako nová městská zbrojnice a procházel mohutnou přestavbou, ukončenou právě roku 1673 dobudováním jižních kasemat po stranách Černé věže. Nad vstupním portálem byla následně vytesána písmena L. I. R. I. S. A. G. H. B. R. (Leopoldus I. Romanorum Imperator Semper Augustus, Germaniae, Hungariae, Bohemiae Rex). Žádný záznam však nemluví o tom, že by Leopold I. roku 1673 prostory hradu navštívil. Srov. T. DOSTÁL – M. PLEVNÝ, *Chebský hrad*, s. 11.

49] Kurfiřtův bratr Mořic bydlel v domě Dr. Erbena a Christian von Sachsen-Hall v Brentanově domě (dnes č. p. 514/13) v sousedství radnice. SOkA Cheb, AM Cheb, inv. č. 1024, sign. 537, nefol.

kteřá byla dokončena podle Alliprandiho plánů roku 1728, nabízela skutečně reprezentativní prostory, jimž vévodil knížecí sál s renesančními kamny chebského kamnáře Jonase Merze z roku 1575 s bohatě zlacenými poprsími římských císařů a králů.^{50]} Kurfiřtské apartmá se skládalo z jídelny v berní místnosti (*Bernstube*), kde se při běžném provozu vybírala kontribuce, z ložnice v rentovním pokoji (*Steuerstube*, zde probíhal výběr daní poddaného obyvatelstva) a z retirady umístěné v soudní místnosti. Kurprinc spal v *Losungstube* (zde se vybírala daň měšťanů) a retiradu měl zařízenou v tzv. červeném pokoji.^{51]} Všechny místnosti byly na císařský rozkaz vytapetovány damaškem a v ložnicích byly umístěny nádherné postele; v kurfiřtově případě se zlatými plíšky v hodnotě 10 000 zlatých.^{52]} Císař navštívil kurfiřta v jeho apartmánu na radnici hned první den a následně spolu strávili čtvrt hodiny, sedíce na židli pod baldachýnem (kurfiřt seděl po jeho pravé ruce a dále po pravé ruce kurfiřta jeho syn).

V úterý 22. srpna se mezi Horními a Dolními Dvory na východ od města odehrála slavnostní vojenská přehlídka jednotek, které se tu shromažďovaly v uplynulých zhruba dvou měsících. Kromě 38 000 vojáků bylo přítomno 32 děl a 4 velké hmoždíře; to vše pod velením vévody Alexandra de Bournonville, který rozbil svůj hlavní stan v Horních Dvorech. Den před císařem navíc přibyl do Chebu i prezident dvorské válečné rady a generalissimus Raimondo Montecuccoli, který spolu s dalšími generály (Fernemontem, Kaisersteinem, Wartenmüllerem aj.) zvolil ubytování v měšťanských domech. Slavnosti byl kromě císařské generality přítomen i saský kurfiřt a jeho syn. Před velícím maršálem de Bournonville se do řady postavila děla (na obou krajích po dvou hmoždířích) a dále ve dvou řadách pěšáci, na kraji levého a pravého křídla s kavalerií.^{53]} Na konci přehlídky zaznělo zvolání vojáků (*Feldgeschrei*) smíšené se zvuky tympánů a trumpet a nechyběly ani obligátní tři salvy z děla. Návrat do města stihli oba panovníci ještě v polední době, a tak mohli zasednout podle přesně stanoveného pořádku ke společné tabuli v *Rathstube* chebské radnice.^{54]}

50] Roku 1827 bylo toto dílo věnováno císaři Františkovi I., který jej nechal umístit na zámku v Laxenburku. Dále <http://encyklopedie.cheb.cz/cz/encyklopedie/radnice> [cit. dne 4. 10. 2018].

51] K uspořádání místností chebské radnice Karl SIEGL, *Zum zweihundertjährigen Bestand des „Neuen“ Egerer Rathauses*, Sonderabdruck aus dem Kalender für das Egerland 1929, Eger 1929, s. 6.

52] SOkA Cheb, AM Cheb, inv. č. 1024, sign. 537, nefol.

53] Srov. nákres celé situace vlepený např. do Marcklovy kroniky (SOkA Cheb, AM Cheb, inv. č. 985, sign. 522, mezi fol. 427r a 427v).

54] ÖStA Wien, HHStA, Zer-Prot 2, s. 1661 (Skizze der Tischordnung).

Další dny byly věnovány dvoustranným jednáním, jichž se 21. a znovu 23. srpna účastnili kurfiřt a císař, večer 23. jednal navíc s kurfiřtem španělský vyslanec Pablo Spinola Doria markýz de los Balbases.^{55]} Následující den spolu kurfiřt a císař poobědvali na radnici a Leopold věnoval Janu Jiřímu II. na rozloučenou dva krásné jezdecké koně, jeho synovi a bratru Mořicovi také dva a synovci Christianovi von Sachsen-Hall^{56]} jednoho. Odpoledne následovala ještě (postupně) soukromá audience všech čtyř vážených hostů, při níž se s císařem definitivně rozloučili.^{57]} Dne 25. srpna odjel kurfiřt s doprovodem bez dalších ceremonií již v 6 hodin ráno z Chebu, podobně jako při příjezdu do Čech v doprovodu dopředu určeného komisaře, hraběte Mansfelda, jenž celou kolonu dovedl až na zemské hranice. Průvod poté pokračoval dále směrem na Oelsnitz, zatímco císař strávil odpoledne vychutnáváním chebské kyselky. Následující den odjel směrem na Plzeň a město si oddychlo, protože spolu s odchodem vojska do Horní Falce skončilo „*allenthalben theuerung und noth an lebensmitteln*“.^{58]}

Způsob zásobování města i dvaceti pluků, které se usídlily na jeho předměstích, představoval klíčový problém, na jehož rychlé řešení apelovala chebská městská rada již měsíc před očekávaným nápořem.^{59]} Do Chebu, podobně jako do každého jiného města, jímž měla kolona projíždět, se dostavil kvartýrmistr, furýři a další personál, který s městskou radou domluvil ubytování. Nezbytnou součástí „předvoje“ byl i kontrolor, který posuzoval ceny potravin a dodržování panovnických nařízení nejen proti předražování, ale také např. nutných požárních opatření. Na organizování logisticky náročné operace se však podílely i přední úřady zemské a centrální správy. Kromě české dvorské kanceláře a pražského mistodržitelství byla do jejího řešení zapojena zejména dvorská a česká komora a nejvyšší lovčí Království českého a také radní měst na předem stanovené trase, hejtmani dotčených krajů a bohatší vrchnosti

55] V Chebu byl přítomen ještě mimořádný španělský vyslanec Pedro Ronquillo. Caspar Wolfgang Marckl sice neznal jména ani jednoho z vyslanců, ale ve své kronice uvedl, že se saským kurfiřtem jednal ten, který byl ubytovaný v domě u vdovy po chebském purkmistru Anny Wendlové (dům Grüner, dnes č. p. 477/33). V kombinaci se seznamem ubytovaných lze tedy vyslance jednoznačně určit. SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 985, sign. 522, fol. 427r. Za upozornění děkuji doc. Jiřímu Kubešovi.

56] V chebských kronikách je tento Wettin označován jako „hallský“ (v Halle se narodil a sídlil) a někdy je považován za kurfiřtova bratrance. Ve skutečnosti šlo o jeho synovce Christiana z linie Sachsen-Weissenfels (žil v letech 1652 až 1689).

57] ÖStA Wien, HHStA, Ältere Zeremonialakten, sign. 3/38, kart. 3.

58] SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 1043, sign. 595, Chronik der Stadt Eger und des Egerlandes I, s. 622.

59] SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 83, 162v, Ratsprotokollbuch 1671–1676 (zasedání 21. 7. 1673).

v okolí plánované cesty. Vedle městských darů a potravin nakoupených od okolních i vzdálenějších měšťanů a šlechticů (např. od Michaela Osvalda Thuna z Klášterce nad Ohří nebo od Jana Adama Hrzána z Harasova z Červeného Hrádku) tvořila nezanedbatelnou položku císařského jídelníčku také zvěřina dodaná z komorních panství, roku 1673 především z panství Zbiroh, ležícího v poloviční vzdálenosti mezi Prahou a Plzní,^{60]} v menší míře potom z dalekých Poděbrad či Pardubic. Vzhledem k letním měsícům bylo nutné transportovat vejce, máslo a další choulostivé viktualie v noci, drubež se převážela živá, ryby měly být přichystány také živé v odpovídajících kádích.^{61]} O tom, že se obstarání potřebných věcí podařilo, svědčí přebytek některých surovin, jež zůstaly v Chebu i po odjezdu Leopolda I.: zanechané máslo a tuk s sebou kolona nevezla zpět, ale měly být použity ke svícení v jáchymovských a hornoslavkovských dolech.^{62]}

Chebské kroniky podávají kupodivu velmi málo zpráv o císařově pohybu po církevních institucích; jsou doloženy dvě návštěvy kostela sv. Mikuláše a minimálně jeden oběd s jezuity ve zdejší koleji. Podobně navštívili jezuity také španělský vyslanec, Montecuccoli a Lobkovic, pravidelně k nim vzhledem k častým průchodům císařské armády městem přicházel i maršál Bournonville.^{63]} Jelikož ve františkánském klášteře byl ubytován bamberský biskup s doprovodem, návštěva panovníka v tomto skvostu gotické architektury se patrně neuskutečnila. Ostatní řádové domy se dosud nevzpamatovaly z poničení Švédy. Asi nejžalostnější byl stav dominikánského kláštera, který jejich bombardování téměř srovnalo se zemí. Leopold I. nemohl během své návštěvy zbořeníště opomenout (leželo asi padesát metrů od kostela sv. Mikuláše), a tak věnoval otcům kazatelům značný finanční příspěvek, za který mohla být realizována barokní stavba, vysvěcená roku 1689 řezenským světícím biskupem Albertem Ernstem z Wartenberka.^{64]}

Poslední návštěvou člena habsburské rodiny v barokním Chebu byl dvojitý průjezd římskoněmeckého krále a budoucího římského císaře Josefa I. v červenci a v říjnu 1702, tedy na začátku války o španělské dědictví. Cílem mladého Josefa byla alsaská pevnost Landau, obsazená dlouhodobě nepřátelskými

60] NA Praha, Nová manipulace, sign. K1/37, kart. 291, 8. 8. 1673. Z holoubkovských hutí na panství Zbiroh bylo do Chebu transportováno také železo, a sice přes plzeňského měšťana Jiřího Arnolda (celkem 38 vah). Ohledně zaplacení jemu dlužné částky se přimlouval u české komory zbirožský hejtman Samuel Ignác de Bois ještě v únoru 1674. Tamtéž, 14. 2. 1674.

61] NA Praha, Nová manipulace, sign. K1/37, kart. 291, s. d., Versehung nach Eger.

62] NA Praha, Nová manipulace, sign. K1/37, kart. 291, 28. 10. 1673.

63] SOKA Cheb, Arciděkanský úřad Cheb, Kronika arciděkanství, fol. 130r.

64] H. STURM, *Eger*, s. 310.

Francouzi.^{65]} Organizace cesty byla tentokrát podstatně jednodušší, protože arcivévoda využíval služeb pošty. Ta měla na začátku 18. století již poměrně hustou síť stanic napříč rakouskými i českými zeměmi a byla navázána na podobně rozsáhlou síť říšskou. Zákazníci, kteří si mohli objednat přepravu jejími kočáry s využitím pohostinství poštovních stanic i nad rámec běžných spojů (tzv. *extraordinari Post*), pocházeli většinou z vyšších vrstev (služba byla poměrně drahá); nezřídka se jednalo i o členy habsburské rodiny. Cesta Josefa I., jeho manželky Amálie Vilemíny Brunšvicko-Lüneburské a vojenského štábu pak představovala skutečnou zatěžkávací zkoušku nejen pro chebského poštmistra Johanna Michaela Widmanna, ale pro všechny poštovní stanice na trase. Ty se v důsledku množství přepravovaných osob potýkaly s akutním nedostatkem poštovních kočárů, k nimž musely být povolány na pomoc i zemské vozy (tzv. *Landkutschen*). Řada vozů pak pocházela z císařského fundusu a odpovídala nejmodernějším trendům: v souvislosti s touto cestou se dostal do obecného povědomí nový, velmi těžký typ čtyřsedadlového kočáru nazývaný „Landauer“,^{66]} který nechal císařský dvůr vyrábět ve Vídni od přelomu 17. a 18. století.

Cheb byl nejen vojenskou pevností, ale také významným poštovním a dopravním uzlem. Nedlouho po Bílé hoře zde nechal založit z vojenských důvodů poštovní stanici Karel z Lichtenštejna, spojení však v dobách třicetileté války zaniklo. Natrvalo bylo obnoveno, mimo jiné i na přání samotných obyvatel města, až roku 1688 a strategický význam Chebu se tím zvýšil, protože se z něj rozbíhaly cesty dále na území Říše: do Schirndingu, do Selbu (přes Libou) a od roku 1697 nově přes Aš a Hranice do Adorfu.^{67]} Na rozdíl od roku 1673 necestovala s Habsburkem o necelých třicet let později početná dvorská suita, ale jen vybraná skupina osob. Doprovod krále při průjezdu Prahou čítal 233 dvořanů a dalších 170 obklopovalo královnu. Koní však bylo potřeba mnohem více a rámcový odhad, který poslali chebským radním jejich plzeňští kolegové, mluvil o nutnosti zajistit na přípraze celkem 900 zvířat pro královský dvůr a dalších 200 pro dvůr Amálie Vilemíny.^{68]} V každé poštovní stanici bylo nutné připravit původně 200 (později 250 a nakonec 270) koní.^{69]} Takové

65] K obléhání Landau např. Charles W. INGRAO, *In Quest and Crisis. Emperor Joseph I. and the Habsburg Monarchy*, West Lafayette 1979, s. 33.

66] Srov. Milan HLAVÁČKA, *Cestování v éře dostavníku*, Praha 1996, s. 40.

67] Srov. František ROUBÍK, *K vývoji poštovníctví v Čechách v 16. až 18. století*, Sborník Archivu ministerstva vnitra 10, 1937, s. 165–305, zde s. 199–202.

68] SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 437, fasc. 93, kart. 70, 3. 7. 1702.

69] SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 88, fol. 227v–228r, Ratsprotokollbuch 1700–1704 (zasedání 9. 7. 1702). Také NA Praha, Stará manipulace, inv. č. 1580, sign. K1/95/3, kart. 1063, 17. 6. ,

množství pochopitelně Chebští nemohli zvládnout obstarat sami, a tak museli prostřednictvím zemských úřadů požádat o pomoc okolní kraje: např. ze žateckého kraje poslal 3. července tamější hejtman Ferdinand Leonhard Libštejnský z Kolovrat 400 koní.^{70]} Jistou výhodou bylo, že většina zavazadel projela přes Cheb již na počátku července, takže se mezitím část koní mohla vrátit. Přesto se tím podstatně prodražila Josefova dvoudenní návštěva, jejíž náklady by jinak představovaly pouhý zlomek těch z roku 1673. Podle knihy výdajů městské rady se i tentokrát Cheb podílel na refundaci některých vydání jednotlivých měšťanů, která měli s ubytováním členů Josefova doprovodu, popř. s poskytnutím nutných potravin. Podle účtů za stavební dřevo i za tesařskou práci došlo i tentokrát na zhotovení provizorní kuchyně. Proplacení výdajů však trvalo dlouho do roku 1703 a bylo třeba jej neustále upomínat. Nejnákladnější položkou na seznamu objednávek městské rady byly dvě vyřezávané pušky, které nechala vyrobit pro Josefa I. u Georga Kriebela a za něž zaplatila 121 zlatý.^{71]}

Na západ Čech přijela nejdříve zavazadla a následovaly vojenské jednotky, které se i nyní rozložily nedaleko města. Josef I., tou dobou již korunovaný římskoněmecký a uherský král, přijel v koloně vozů od Prahy a Plzně přes Planou, kde se ještě 8. července 1702 setkal s tepelským opatem Raimundem II. Wilfertem, jenž suploval nejen během uvítání vzácných hostů nepřítomnou majitelku panství Annu Františku ze Sinzendorfu. Po páteční hostině, kvůli níž nechal hejtman Eliáš Eyb z Eybenu vylovit jeden z okolních rybníků, a přenocování na zámku^{72]} se král přemístil do Kynžvartu a odtud dále do Chebu, kam dorazil 9. července kolem jedné hodiny odpolední. Vítání od městské rady prý proběhlo „mit gewöhnlichen caeremonien“, baldachýn prý (patrně s ohledem na císaře Leopolda I.) odmítl.^{73]} Průvodem byl doveden až do farního kostela sv. Mikuláše, kde proběhla slavnostní nedělní mše a po jejím skončení čestná salva z děl i z pušek nastoupených měšťanů.^{74]} Následujícího dne se zúčastnil honu v prostoru chebských pramenů (tedy zhruba na území dnešních Františkových Lázní), k němuž snad použil i městskou radou věnované, výše

24. 6. , 4. 7. 1702.

70] SOkA Cheb, AM Cheb, inv. č. 437, fasc. 93, kart. 70, 30. 6. 1702.

71] SOkA Cheb, AM Cheb, inv. č. 2683, fol. 24r–25r, Ausgabebuch 1702.

72] Srov. Eduard SENFT, *Geschichte der Herrschaft und Stadt Plan in Böhmen I*, Plan 1932, s. 353.

73] SOkA Cheb, AM Cheb, inv. č. 1020, sign. 533, s. 603, kronika Salomona Grubera.

74] Josef Brtek uvádí jako místo Josefova ubytování v Chebu dům patricijské rodiny Junckerů, dnes dům Minetti. Srov. Josef BRTEK, *Navštívil budoucí císař Josef I. opravdu Sokolov?*, Sokolovský deník č. 119, 24. 5. 2006, s. 10. V tomto domě byl internován v letech 1703 až do své smrti 1711 jako prominentní vězeň srbský šlechtic Juraj Branković; roku 1716 obývala dům saská kurfiřtka a polská královna Marie Josefa během lázeňského pobytu. K. SIEGL, *Eger und das Egerland*, s. 101.

zmíněné pušky. V 16 hodin odpoledne již celý konvoj opustil město a odjel přes Schirnding směrem na Wunsiedel.^{75]}

Do svého alsaského cíle potom dorazil Josef I. už 26. července a pevnost Landau padla po mohutném obléhání do rukou císařských sil 10. září. Ačkoli hlavní zásluha patřila Ludvíku Vilémovi Bádenskému, habsburská propaganda neváhala využít osobní přítomnosti následníka trůnu a vítězství připisala Josefově statečnosti. Dne 29. září se dobytí Landau slavilo i v Chebu: střelbou z děl a obvyklým chvalozpěvem *Te Deum Laudamus* ve farním kostele.^{76]} Mladý král, ověnčený vojenskou slávou, se 17. září 1702 vypravil domů a opět projížděl přes Čechy a také přes Cheb, odkud volil poněkud neobvyklou a značně komplikovanou cestu do Prahy přes Jindřichovice, Sokolov, Karlovy Vary, Žatec a Roudnici nad Labem.^{77]} Zemské kočáry, které v Chebu zůstaly po Josefově průjezdu, měly být o rok později odeslány prostřednictvím loketských krajských hejtmanů do Chomutova, kde je potřeboval Josefův mladší bratr Karel, putující přes Čechy do dalekého Španělska, aby se tam ujal habsburského dědictví.^{78]} Josef se do Chebu už nevrátil: při své další cestě do Říše v září 1704, kdy cílem byla opět pevnost Landau,^{79]} volil z Plzně cestu dále na Bor, Rozvadov a Waidhaus.^{80]}

Poté, co bylo sídlo českých králů přesunuto po Bílé hoře natrvalo do Vídně, byly jejich návštěvy v zemích Koruny české poměrně řídké. Tři, resp. čtyři pobyty Habsburků v Chebu nebo v jeho bezprostředním okolí představují skutečný unikát, srovnatelný s Prahou nebo s destinacemi ležícími na obvyklých trasách mezi Prahou a Vídní (Jindřichův Hradec, Jihlava, Kutná Hora). Ještě významnější je však fakt, že dvakrát ze tří návštěv v letech 1647, 1673 a 1702 byl Cheb cílem náročné cesty a nikoli pouze průjezdním bodem. Důvodem byla strategická poloha města a s ní spojený vojenský význam, jenž sice v době válečných konfliktů připravoval chebským měšťanům

75] SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 1040, sign. 592, fol. 109v, všeobecná kronika města Chebu.

76] SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 2683, fol. 120r, Ausgabenbuch 1702.

77] Až do Sokolova tehdy poskytla chebská městská rada dvoru průvodce, jistého Johanna Rückstäbla, který za svou třídní službu obdržel 3 zlaté. SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 2683, fol. 24r–25r, Ausgabenbuch 1702.

78] SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 88, fol. 356v, Ratsprotokollbuch 1700–1704 (zasedání 24. 9. 1703).

79] Obléhání pevnosti Landau, které i tentokrát skončilo úspěchem říšské armády, využíval Josef mimo jiné k politickým jednáním s porýnskými knížaty ve snaze probudit v nich protifrancouzské nadšení a přimět je k větší vstřícnosti platit kontribuce. Začátkem listopadu 1704 se Josef I. ve svém hlavním stanu nedaleko Ilbesheimu podílel také na dojednávání mírové smlouvy s Bavorskem. Ch. W. INGRAO, *In Quest and Crisis*, s. 26, 40.

80] NA Praha, Stará manipulace, inv. č. 1580, sign. K1/95/3, kart. 1063, 2. 9. 1704.

neustálé potíže s procházejícími armádami, zároveň je však dostával do centra panovnických zájmů (kromě členů habsburské rodiny k němu směřovali svou pozornost také sousední saští Wettinové). Vojenské přehlídky, diplomatická jednání a v neposlední řadě i ozdravné kúry spojené s pitím chebské kyselky – to vše lákalo kromě vládařů také přední šlechty a duchovní z Čech i z Říše. Nástupem Karla VI. se pozornost panovníka obrátila k léčivým pramenům v nedalekých Karlových Varech, a tak jedinou trvalou vzpomínkou na tohoto Habsburka byl v Chebu pouze obraz, namalovaný západočeským malířem Eliášem Dollhopfem a visící v radním sále Nové chebské radnice.^{81]} Pokud nepočítáme dvě cesty Josefa II. (tehdy ještě spoluvladaře své matky Marie Terezie), k dalším habsburským návštěvám v Chebu došlo až na přelomu 18. a 19. století za zcela jiných okolností.^{82]} Roku 1807 bylo území města a jeho okolí vyňato na císařovu žádost z řezenské diecéze, a zanikla tak poslední vazba na (tehdy již neexistující) Říši.^{83]} Byla tím završena integrace Chebska do Českého království, která ovšem nic nezměnila na významu tohoto strategického bodu na nejzápadnějším okraji habsburské monarchie.

The Habsburgs in Baroque Cheb. Stays of the reigning dynasty members in the westernmost parts of the Czech Lands

Summary

From the Middle Ages, the Cheb region was a strategically important area on the westernmost tip of the Czech Lands. This position made it an exceptionally prominent point in the military schemes of the Habsburg rulers as well as their enemies. During the Thirty Year War, Cheb underwent a long and finally successful siege by the Swedes (1647). Shortly after the conquering of the town, the Imperial Army appeared in its surroundings led by Emperor Ferdinand III himself. In an effort to regain a lost fortress, his life was directly threatened twice when his headquarters were attacked by the besieging Swedish troops. They stayed within the town walls until 1649, because after the second un-

81] E. ŠAMÁNKOVÁ, *Cheb*, s. 135.

82] Roku 1795 přesto nechyběla během vítání arcivévody Karla slavobrána a iluminace. E. ŠAMÁNKOVÁ, *Cheb*, s. 155.

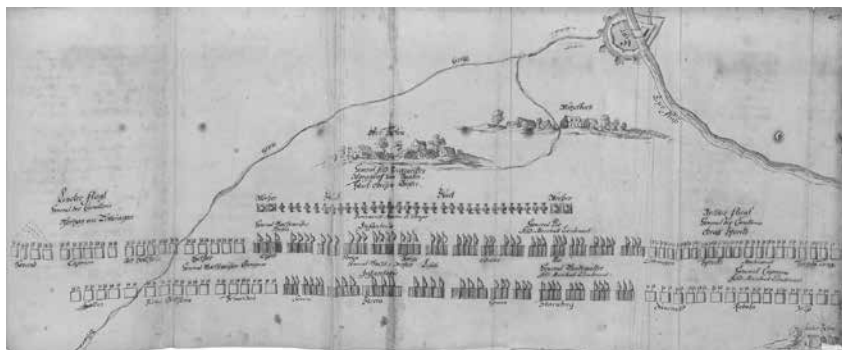
83] Dne 25. prosince 1809 proběhla slavnostní přísaha chebského duchovenstva pražskému arcibiskupovi. První (a neúspěšný) pokus o vyčlenění Chebska z řezenské diecéze provedl již císař Josef II. roku 1787. Srov. Karel HALLA, *Farní úřad u sv. Bartoloměje (1820–1945). Inventář*, Cheb 2006, s. 4.

pleasant experience, the Emperor left the exposed place for Plzeň and did not return to Cheb.

While in the first case, the Habsburg did not enter the town gates, in 1673 Leopold I was ceremoniously welcomed when he arrived to observe a parade of the Imperial Army assembled in the town surroundings. From there, the army was to continue to the Holy Roman Empire to fight the attacking French. This time, the monarch arrived with most of the Viennese court, which placed increased demands on the logistics and supplies of the town with food, wood and other necessary items. Besides the Emperor, the Elector of Saxony Johann Georg II arrived with his family and entourage, so the leading burgess houses where the two rulers were accommodated became the arena of long diplomatic negotiations.

The last visit of a Habsburg family member in the Baroque period occurred in 1702 when once again the army passed through Cheb to the Holy Roman Empire, accompanied by Archduke Joseph and his wife Amalia Wilhelmine of Brunswick-Lüneburg. This time, the stay lasted only two days; yet, the future emperor managed to take full advantage of the Cheb hospitality and participate in hunting in the area of the Cheb spring (today's Františkovy Lázně). He repeated the visit on his way back from the Empire.

Cheb and its region represented an important area, which was frequently a focal point of the entire monarchy. The three royal visits, when on two occasions, the location was not a mere transit point, but a destination of a demanding journey of the respective Habsburg, makes it a truly unique place within the Czech Lands comparable only with Prague and Karlovy Vary in connection with the spa springs in the following period.

Nákres přehlídky vojska z roku 1673 (SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 985, sign. 522, mezi fol. 427r a 427v). Foto SOKA Cheb

Horní brána v Chebu (kolem r. 1900). Foto archiv autora

Vliv rakouské anexe Krakova v roce 1846 na vývoj italského národního hnutí^{1)*}

Miroslav ŠEDIVÝ

Abstract: The article deals with the interaction between the functioning of the European states system and the development of European society in the 19th century, a process that has scarcely been analysed by historians and political scientists until now. Using the example of Austria's annexation of the Free City of Cracow in November 1846, it is possible to prove that abuse of power and the violation of international law could give rise to fear in distant Italy and motivate the population to consider the establishment of a united nation state. This state had to provide them with a greater degree of security in a world that was, in their opinion, becoming increasingly dominated by the rule of force.

Key words: Cracow; Austria; Italy; Europe; annexation; national movement; nationalism; 1846; the Congress of Vienna

Geneze nacionalismu v Evropě 19. století je neodmyslitelně spjata s touhou lidí po fungující a spravedlivé státní správě, podílu na politické moci a socio-ekonomických jistotách. V rámci určité skupiny, která se definovala jako národ, mělo být dosaženo těchto cílů a tentýž národ se měl také stát ochráncem těchto výdobytků. Toto shrnutí je bezpochyby asi tak triviální, jak je rozsáhlá literatura k vývoji národních hnutí v kontextu ústavních a hospodářských dějin. Výrazně odlišná situace však panuje v otázce politizace těchto hnutí v reakci na fungování systému mezinárodních vztahů. Interakce mezi zahraničněpolitickou agendou a vývojem společnosti zůstává v české i světové historiografii opomíjeným tématem, třebaže neprávem, neboť, jak ukazují dějiny poloviny 19. století, situace na šachovnici evropské diplomacie měla na rozmach nacionalismu podobně elektrizující účinky jako diskuse o vnitropolitických či hospodářských otázkách.

Cílem předložené studie je prokázat platnost této možná poněkud odvážné teze na konkrétním příkladu. Jedná se o vliv násilného připojení

^{1)*} Tato studie byla napsána v rámci projektu 18-05758S financovaného Grantovou agenturou České republiky.

Svobodného města Krakova (Republiky krakovské) k Rakousku v listopadu 1846 na politizaci italského národního hnutí. Jedná se o vhodnou ukázkou situace, kdy anexe území ve střední Evropě dokázala ovlivnit společnost v odlehle části téhož kontinentu. Ačkoliv kromě kontaktů některých italských revolucionářů s polskými emigranty neměla italská společnost žádné politické, hospodářské ani kulturní vazby na Republiku krakovskou, která byla vytvořena jako připomínka nezávislého Polska na Vídeňském kongresu v roce 1815, přesto zánik tohoto malého státečku dokázal u mnoha Italů vyvolat velmi silnou a převážně negativní reakci. Tato zkušenost pak dále posílila jejich touhu sjednotit státy Apeninského poloostrova buď v konfederaci, nebo dokonce v centralizovaný národní stát. Obojí pak mělo zajistit politickou a vojenskou spolupráci jejich obyvatel, a tím zvýšit jejich obranyschopnost vůči vnějším hrozbám, například vůči anexi vlastního území některou z velmocí, jak se stalo právě Krakovu.

Tento geopolitický efekt je pochopitelně nezbytné vnímat v širších souvislostech tehdejších poměrů na území dnešní Itálie stejně jako na mezinárodní scéně. Tomuto tématu proto bude věnována úvodní část studie, aby pak její samotné jádro vysvětlilo dopad anexe Krakova na formování myšlenky politické jednoty Apeninského poloostrova. V tomto bodě však vystává zásadní metodologická otázka: Jak je možné zjistit názory veřejnosti v prostředí, kterému dominovala striktní cenzura? Svobodný tisk byl povolen v některých italských státech teprve v průběhu roku 1847, volené parlamenty, které mohou historikovi sloužit jako další zdroj informací o veřejném mínění, vznikly ještě později s vydáním ústav na počátku roku 1848. Pro bezprostřední reakci italské společnosti na likvidaci Republiky krakovské v roce 1846 tak zcela chybí prameny v podobě svobodného tisku a zápisů parlamentních debat.

Navzdory této komplikaci je stále možné dosáhnout analýzy veřejného mínění, neboť jsou k dispozici jiné zdroje informací. Kromě vydané osobní korespondence příslušníků diplomatických i intelektuálních elit, pamětí, deníků a v menší míře i policejních zpráv o náladách obyvatelstva, zejména pro Rakouskem ovládané Lombardsko-benátské království, se jedná především o korespondenci diplomatů akreditovaných na dvorech italských států. Tento druh primárního pramene dosud nebyl v tomto ohledu příliš často využíván, neboť je tradičně vnímán jako produkt příslušníků uzavřené společenské elity, kteří žili odděleně od nižších sociálních vrstev. Za další problematický aspekt diplomatických depeší pak bývá považováno osobní zaujetí jejich autora. Zde je proto nutné revidovat pohled na diplomatickou korespondenci jako pramen poznání o náladách veřejnosti. Velvyslanec, vyslanec či chargé d'affaires měl

k dispozici zaměstnance svého zastupitelského úřadu, kteří se podíleli na sběru informací, na jejichž základě pak byly koncipovány zprávy pro příslušného panovníka či ministra zahraničí. Diplomata a jeho podřízení pak v místě svého působení udržovali kontakty se zástupci svých společenských tříd, pochopitelně těch nejvyšších, současně však mohli nepřímou získávat informace o náladách „ulice“, a to skrze nejrůznější informační kanály. Hlášení o veřejném mínění, které bylo neopomenutelnou součástí diplomatických zpráv, proto bylo výsledkem pozorování nikoliv jednoho diplomata, nýbrž většího počtu osob. Vyslanectví tak sloužilo jako informační centrum, z něhož často pocházela velmi komplexní hlášení, týkající se nejen společenské smetánky, ale také nižších vrstev. V těchto hlášeních se sice mohly promítnout subjektivní názory jejich tvůrců, respektive hlavního autora v podobě diplomata, a také tomu tak často bývalo, ovšem proto ještě není nutné zahrnout tento typ pramene jako a priori nespolehlivý, a proto také nepoužitelný.

Tento pozitivnější přístup je možné založit na dvou argumentech. Jednak pisatelé často projevíli snahu o jistý osobní odstup, který by umožnil poskytnout co nejvěrohodnější přehled situace, což také bylo jejich nadřízenými vyžadováno, jednak je možné problematický aspekt diplomatických zpráv v podobě menší či větší osobní zaujatosti vyřešit komparací většího množství zdrojů, tedy studiem korespondence nikoliv jednoho či dvou, nýbrž výrazně vyššího počtu diplomatů evropských států s odlišnými politickými režimy, kulturou a v neposlední řadě i různorodými, často dokonce protikladnými zájmy v Itálii. Porovnáním těchto zpráv společně s dalšími primárními prameny, uvedenými výše, pak lze velmi přesně vystihnout atmosféru v jednotlivých italských státech po anexi Krakova. A třebaže s ohledem na silný regionalismus lze pro toto období stěží hovořit o jednotném italském veřejném mínění, charakter reakce na tuto událost byl natolik kompaktní, že státní a s ní spojenou společenskou diverzitu Apeninského poloostrova není v tomto případě nutné přespříliš akcentovat.

Hlavní příčinu situace, kdy lidé reagovali na zánik malé republiky v srdci Evropy podobně negativně v Piemontu, Toskánsku, Papežském státě, Království obojí Sicílie i menších italských státech, je nutné spatřovat ve všeobecně rozšířené averzi vůči egoistické politice tehdejších pěti velmocí, jmenovitě Velké Británie, Francie, Ruska, Pruska a Rakouska. Tento postoj vyplýval především z vlastní zkušenosti, neboť politicky rozdrobená Itálie byla častým terčem jejich agresivního chování. Tak tomu bylo po staletí a nic na tom nezměnilo ani nové politicko-právní uspořádání Evropy, vytvořené po napoleonských válkách na Vídeňském kongresu v letech 1814–1815. V únoru 1832 obsadily

francouzské jednotky papežské město Ancona, aniž by k tomu dal papež svůj souhlas. Jednalo se o flagrantní porušení suverenity Papežského státu, a tím i mezinárodního práva.²⁾ O osm let později vedla Velká Británie s Královstvím obojí Sicílie nevyhlášenou válku o síru, kdy kvůli touze po kontrole exportu této komodity ze Sicílie Britové zajímali obchodní plavidla tohoto italského království, aby nakonec přiměli jejího krále k ústupnosti. Neboť ten se po právní stránce vůči nim nijak neprovinil, bylo jejich jednání rovněž nelegální a fakticky se rovnalo aktu pirátství.³⁾

Toto zneužití moci vůči slabým státům Apeninského poloostrova přispívalo u jeho obyvatel k nárůstu pocitu ohrožení. Jestliže absence respektu ze strany Francie a Velké Británie vůči nezávislosti Papežského státu a Království obojí Sicílie vyvolávala obavy především u vládnoucích, převážně konzervativních elit, pak liberální a demokratické opozici vadily zejména vojenské intervence Rakouska proti revolucím, které v Itálii vypukly a díky této středoevropské mocnosti byly také rychle potlačeny v letech 1820–1821 a 1831–1832. I když z pohledu tehdejších mezinárodněprávních principů Rakousko jednalo legálně, neboť vždy zasáhlo na základě žádosti o pomoc, kterou do Vídně adresovali revolucí ohrožení panovníci, postupem doby získalo pověst četníka, jenž brání pokroku a humanitě. Paradoxně ani od italských vládců se nedočkal velkého vděku: ti se sice v momentě ohrožení obraceli na rakouského císaře s prosíkem o pomoc, jakmile však byla revoluce potlačena a oni se opět cítili být pány ve svém vlastním domě, dělali vše proto, aby dali ostentativně najevo svoji nezávislost a snížili vliv Rakouska v Itálii na minimum.⁴⁾

Pokud něco italské panovníky a jejich poddané názorově spojovalo, pak to byla právě tato averze vůči přílišnému vměšování cizích států do záležitostí Apeninského poloostrova. Na této platformě se také v první polovině 40. let 19. století zformoval umírněný proud italského národního hnutí, jehož propagátoři zformulovali tezi, že Itálie se může zbavit cizí nadvlády pouze spoluprací mezi vládoucí elitou a zbytkem společnosti. Ústavních změn v rámci jednotlivých států, stejně jako lepší ochrany vůči vnějším hrozbám ve formě italské konfederace, mělo být dosaženo nikoliv násilnou revolucí, nýbrž evolucí. Neboť v dané chvíli bylo za bezprostřední hrozbu považováno Rakousko, které na poloostrově ovládalo Lombardsko a Benátsko a odtud vojensky zasahovalo

2) Miroslav ŠEDIVÝ, *Francouzská okupace Ancony (1832) a její ohlas v Evropě*, Moderní dějiny 24, č. 2, 2016, s. 73–95.

3) Miroslav ŠEDIVÝ, *Britsko-neapolská válka o síru z roku 1840 a její evropská dimenze*, Historica Olomucensia 50, 2016, s. 87–103.

4) David LAVEN, *Austria's Policy Reconsidered. Revolution and Reform in Restoration Italy*, Modern Italy 2, č. 1, 1997, s. 3–33.

v ostatních státech poloostrova, stalo se právě ono terčem největší kritiky umírněné politické opozice v Itálii. Pro ni se vyhnání Rakušanů za Alpy stalo doslova *Carthago delenda*.^{5]}

Významným impulsem k rozšíření názoru, že císařství představuje hrozbu, kterou je nezbytné odstranit, se stal spor, sám o sobě politicky bezvýznamný, mezi severoitalským Piemontem a Rakouskem o transport soli z Janova do švýcarského kantonu Ticino a import piemontského vína do Lombardie z jara 1846. Na základě smlouvy mezi oběma státy z roku 1751 se Piemont zavázal neobchodovat se solí s tímto kantonem, v roce 1844 však s Ticinem podepsal smlouvu o přepravě této komodity. Na rakouský protest pak vláda v Turíně reagovala vysvětlením, že téměř sto let stará smlouva zakazovala aktivní obchod, nikoliv však transport. Ve Vídni odmítli tento právní výklad akceptovat, proto se rozhodli přijmout protipatření s velmi negativními důsledky pro piemontský obchod s vínem: v dubnu 1846 bylo podstatným způsobem zvýšeno clo na jeho import do Lombardie, což se velmi negativně dotklo piemontských vinařů. V Piemontu i celé Itálii bylo jednání Rakouska považováno za protiprávní šikanu, která ohrožovala zájmy nikoliv jednoho, nýbrž všech států Apeninského poloostrova: když se Rakousko takto zachovalo vůči Piemontu, mohlo v jiné záležitosti stejně jednat například vůči Toskánsku, Papežskému státu či Království obojí Sicílie. Celý spor tak zintenzivnil debatu o postavení italských států v evropském státním systému.^{6]} Další důležitý impuls pro debatu o budoucnosti Itálie pak přišel záhy s červnovou volbou nového papeže, jímž se stal Giovanni Maria Mastai Ferretti jako Pius IX. Díky své politické umírněnosti a ochotě k reformám byl velice brzy považován za liberálního papeže, jenž mohl stanout v čele konfederace italských panovníků. Toto sdružení mělo zajistit mnoha Italy toužebně vyhlášenou formu politické jednoty a tím také větší míru ochrany vůči evropským mocnostem.^{7]}

Tuto zjištěnou atmosféru je nezbytné mít na paměti při posuzování vlivu „polských“ událostí na italské veřejné mínění roku 1846. Těmito událostmi není míněna pouze anexe Krakova z listopadu, nýbrž již únorové povstání v téže republice a v rakouské Haliči. Obojí bylo potlačeno zásahem rakouské

5] Frank J. COPPA, *The Origins of the Italian Wars of Independence*, London 1992, s. 19–21; Harry HEARDER, *Italy in the Age of the Risorgimento 1790–1870*, London 1986, s. 196–198; Stuart WOOLF, *A History of Italy 1700–1860. The Social Constraints of Political Change*, London 1979, s. 329–352.

6] Miroslav ŠEDIVÝ, *Sůl, víno a válka. Příspěvek k dějinám Risorgimenta v letech 1846–1848*, Historický obzor 28, č. 11/12, 2017, s. 242–247.

7] Martin CLARK, *The Italian Risorgimento*, Harlow 2009, s. 49; John A. DAVIS, *Italy in the Nineteenth Century, 1796–1900*, Oxford 2000, s. 64; Saho MATSUMOTO-BEST, *Britain and the Papacy in the Age of Revolution 1846–1851*, Suffolk – Rochester 2003, s. 29–30.

armády. Výsledkem byla okupace Krakova císařskými jednotkami v následujících měsících, v Haliči dokonce zavraždění mnoha polských šlechticů a statkářů prostými rolníky, kteří zachovali loajalitu Habsburkům. Dodnes se vede diskuse o tom, do jaké míry nesla vláda ve Vídni vinu za toto krveprolití. V každém případě již během roku 1846 se v Evropě, Itálii nevyjímaje, rozšířila zvěst o tom, že rakouské úřady rolníky k haličským masakrům přímo podněcovaly. Mezi Italy to byl další důkaz věrolomnosti Rakouska, před kterým se museli mít na pozoru. Nervózní byli především majitelé půdy, kteří se obávali, že rakouští agenti budou vůči nim živit zášť jejich vlastních rolníků. Za této situace mohla být stěžejní věcí likvidace nezávislosti Krakova se 146 000 obyvateli a 1164 kilometry čtverečních a jeho připojení k Haliči 16. listopadu 1846 jinak než jako potvrzení domněnky o nebezpečí, které Itálii od Rakouska hrozilo.^{8]}

Takřka celá Evropa byla konsternována krokem vídeňského kabinetu. Anexe totiž byla všeobecně vnímána jako porušení Závěrečných akt Vídeňského kongresu z 9. června 1815. Právě v nich byla existence tohoto státečku právně ukotvena. I když Závěrečná akta podepsalo osm evropských států, o zániku republiky rozhodly pouze tři z nich: Rakousko, Rusko a Prusko. Právě tento fakt se stal předmětem kritiky ze strany některých evropských vlád a veřejnosti. Nejostřeji se vyjádřily liberální vlády v Paříži a Londýně, které si stěžovaly, že nebyly přizvány k rokování o budoucnosti republiky, a označily její likvidaci za flagrantní porušení mezinárodního práva.^{9]}

Jižně od Alp zaujala většina panovníků, jejich ministrů a poddaných obdobně negativní postoj. V čem se od sebe tyto skupiny lišily, byl způsob, jakým ho dávaly najevo. Ve vládních kruzích si nikdo nedovolil projevit neshlas tak ostentativně jako jejich britské a francouzské protějšky. Případná rakouská asistence proti revolučnímu kvasu byla stále vnímána jako potřebná,

8] Derek BEALES – Eugenio F. BIAGINI, *The Risorgimento and the Unification of Italy*, Harlow 2002, s. 85; George Fitz-Hardinge BERKELEY, *Italy in the Making, 1815–1846*, Cambridge 1968, s. 248–250; Giorgio CANDELORO, *Storia dell'Italia moderna 3. La Rivoluzione nazionale*, Milano 1960, s. 13; Paul GINSBORG, *Daniele Manin and the Venetian Revolution of 1848–49*, Cambridge 1979, s. 79; Günther HEYDEMANN, *Konstitution gegen Revolution. Die britische Deutschland- und Italienpolitik 1815–1848*, Göttingen – Zürich 1995, s. 284.

9] Francis R. BRIDGE – Roger BULLEN, *The Great Powers and the European States System 1814–1914*, Harlow 2005, s. 104; Antoine DEBIDOUR, *Histoire diplomatique de l'Europe depuis l'ouverture du Congrès de Vienne jusqu'à la clôture du Congrès de Berlin (1814–1878)*, Paris 1891, s. 436; Harald MÜLLER, *Die Annexion der Republik Krakau und die deutsche Öffentlichkeit (1846/47)*, Jahrbuch für Geschichte der sozialistischen Länder Europas 26, č. 2, 1983, s. 147–158; Heinrich von SRBIK, *Metternich. Der Staatsmann und der Mensch 2*, München 1925, s. 150–155. Z polské historiografie se britské a francouzské reakci na anexi Krakova věnoval především profesor Radosław Paweł Żurawski vel Grajewski v *Ognisko permanentnej insurekcji. Powstanie 1846 roku i likwidacja Rzeczypospolitej Krakowskiej w „dyplomacji” Hotelu Lambert wobec mocarstw europejskich (1846–1847)*, Kraków – Łódź 2018, s. 182–280.

a proto vladaři a jejich rádcové své znepokojení ze zneužití síly před rakouským kancléřem Klemensem Václavem Lotharem Nepomukem knížetem von Metternich-Winneburg a jeho diplomaty skrývali a odmítali se k danému činu vůbec vyjádřit.^{10]} V soukromí, v rámci vlastní diplomatické korespondence a během rozhovorů se zástupci ostatních evropských států se však odvážili být otevřenější. Krok Rakouska všeobecně odsoudili jako „*nanejvýš zločinný čin ohrožující zcela mimořádným způsobem evropský mír*“^{11]} a akt „*zásadním způsobem měnící základy evropské politiky*“.^{12]} V Toskánsku se stěžil našel jediný ministr, který by v této záležitosti nebyl vůči Rakousku kritický.^{13]}

V Piemontu, který se stále sváril s Rakouskem o sůl a víno, byla míra nesouhlasu logicky největší. Britský vyslanec v Turíně tak mohl hlásit, že zdejší ministr zahraničí Clemente Solaro della Margarita „*si byl plně vědom důsledků, které může mít za následek toto porušení smluv tak důležitých pro zájmy celé Evropy a především těch této země, a také neskrývá své obavy, že, když kvůli partikulárním zájmům bylo možné porušit tak flagrantním způsobem jedno z nejvýznamnějších ustanovení těchto smluv, výrazným způsobem narostlo nebezpečí, že ani ta zbylá nemusí být shledána závaznými pro ty, jejichž zájmům nevyhovují*“.^{14]} Toto vyjádření vyplývalo z obavy o osud menších států, tedy „*těch slabých, jejichž práva jsou zpochybněna pádem Krakova*“.^{15]} Piemontský král Karel Albert pak označil postup Rakouska za „*ohavný*“^{16]} a informoval téhož britského diplomata o svém „*rozhořčení nad tak bezpříkladným porušením závazků vyplývajících ze smluv podepsaných ve Vídni* [v roce 1815]“.^{17]}

10] Haus-, Hof- und Staatsarchiv (dále jen HHStA), Staatskanzlei (dále jen StK), Rom 75, Lützow Metternichovi, Řím, 28. 11. a 12. 12. 1846; HHStA, Staatenabteilungen (dále jen StA), Neapel 100, Schwarzenberg Metternichovi, Neapol, 4. a 11. 12. 1846; HHStA, StA, Toskana 66, Neumann Metternichovi, Florencie, 8. 12. 1846; Archivio di Stato di Torino (dále jen AST), Lettere ministri (dále jen LM), Prussia 31, Rossi Solarovi, Berlín, 29. 11. 1846; Archives du Ministère des affaires étrangères (dále jen AMAE), Correspondance politique (dále jen CP), Naples 171, Montebello Guizotovi, Neapol, 8. 12. 1846; Buol Metternichovi, Turín, 12. 12. 1846, Narciso NADA (ed.), *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il Regno di Sardegna, II serie: 1830–1848, Tomo 3*, Roma 1993, s. 541.

11] AMAE, CP, Toscane 179, La Rochefoucauld Guizotovi, Florencie, 29. 11. 1846.

12] AST, LM, Austria 141, Antioche Solarovi, Vídeň, 19. 11. 1846.

13] AMAE, CP, Toscane 179, La Rochefoucauld Guizotovi, Florencie, 29. 11. 1846.

14] The National Archives (dále jen TNA), Foreign Office (dále jen FO) 67/137, Abercromby Palmerstonovi, Turín, 11. 12. 1846.

15] Archives nationales (dále jen AN), François Guizot 84, Mortier Guizotovi, Turín, 18. 12. 1846.

16] AMAE, Correspondance politique des consuls (dále jen CPC), Sardaigne 4, Alletz Guizotovi, Janov, 3. 11. 1846.

17] TNA, FO 67/137, Abercromby Palmerstonovi, Turín, 12. 12. 1846.

Prostí Italové si nemuseli brát vůči Rakousku takové servítky jako příslušníci vládnoucí elity a v debatách na ulicích, v kavárnách, salonech a prostřednictvím anonymních letáků a nápisů na zdech dávali velmi jasně najevo, co si o anexi myslí. Od nejsevernějších oblastí až po jižní cíp poloostrova lidé ostře odsoudili anexi jako důkaz amorálnosti této středoevropské mocnosti a neskrývali obavu, aby stejně nepostupovala i v samotné Itálii a vojensky nezakročila proti kýžené politické liberalizaci ve státech sousedících s Lombardskem a Benátskem, případně aby se dokonce nepokusila o anektování severní části Papežského státu. Nebylo nijak náhodné, že se v Itálii, a především v Římě objevily kromě nesouhlasu i fámy o bezprostředním vpádu rakouských jednotek do oblasti Romagna^{18]} a že Toskánsko zaplavily anonymní letáky, které v souvislosti s Krakovem připomínaly masakry v Haliči.^{19]} Negativní vzpomínka na vraždění polských statkářů a šlechticů stimulovala debatu o Krakovu i v samotném Lombardsku, tedy na území přímo ovládaném Rakouskem.^{20]}

Reakce veřejnosti napříč celým poloostrovem se nesla nejen v duchu shody nad tím, že porušovat práva malých států těmi velkými je špatné, ale také obav o budoucnost těch italských tváří v tvář silnějšímu Rakousku. Z tohoto důvodu „*nejen vlády, ale i poddaní pohlíželi na budoucnost s pocitem strachu, který bývá vyvoláván nejistotou*“,“^{21]} a bylo jedno, zda žili v Neapoli, Římě, Florencii či Turíně, ve městě či na venkově.^{22]} Zde všude byli vyděšení zprávou, že Rakousko „*zničilo před zraky všech nejbystřejší princip mezinárodního práva a kvůli pochybnému profitu zničilo vzájemnou důvěru vlád, která po více jak třicet let byla zárukou míru ve světě*“.^{23]} Velmi trefně zhodnotil situaci s mírným časovým odstupem francouzský vyslanec v Turíně, když v lednu 1847 napsal svému ministru zahraničí: „*Musím upozornit Vaši Excelenci, že tato nespokojenost a neklid byly dokonce výraznější u nižších vrstev společnosti než u těch vyšších. Obě skupiny lidí však hovoří o osudu, který tři absolutistické mocnosti vnuly malému krakovskému státu. Tito lidé se nyní ptají, zda*

18] AMAE, CP, Rome 986, Rossi Guizotovi, Řím, 18. 12. 1846; HHStA, StK, Rom 75, Lützow Metternichovi, Řím, 19. 12. 1846.

19] Giovanni LUSERONI, *La stampa clandestina in Toscana (1846–1847). I “bulletini”*, Firenze 1988, s. 124, 127–129, 131 a 132.

20] HHStA, Kabinettsarchiv, Staatsrat, Minister-Kolowrat Akten (1826–1848) 216, Situační zpráva z Milána za prosinec 1846, 6. 4. 1847.

21] Bayerisches Hauptstaatsarchiv (dále jen BHStA), Ministerium des Äußeren (dále jen MA), Päpstlicher Stuhl 2501, Spaur Ludvíku I. Bavorskému, Řím, 8. 1. 1847.

22] AMAE, CPC, Sardaigne 4, Alletz Guizotovi, Janov, 24. 11. a 11. 12. 1846; AMAE, CP, Toscane 179, La Rochefoucauld Guizotovi, Florencie, 29. 11. 1846.

23] AMAE, CP, Sardaigne 319, Mortier Guizotovi, Turín, 29. 11. 1846. Rovněž AN, François Guizot 84, Mortier Guizotovi, Turín, 17. 12. 1846.

podobný úděl je také určen těm menším státům Itálie, které si dovolí doufat ve vlastní nezávislost a sní o svobodných institucích... Vyskytují se zde i osoby, které mají sklon vidět v této politice urputnou snahu vídeňského kabinetu vyvolávat revoluce, aby pak získal právo je potlačit, a tím ke svému užtku připravil lidi o svobodu... Aniž bych já sám chtěl připustit existenci takového machiavelistického plánu, chápu, že osud Krakova nutí slabé takto uvažovat a bát se, že budou zlikvidováni silnými. Ztráta důvěry a pocitu bezpečí v mezinárodních vztazích je nezpochybnitelnou realitou v myslích lidí této země.“^[24] Tento pocit nejistoty byl umocněn i skutečností, že se na zkáze Krakova podílely také Prusko a Rusko a že Francie a Velká Británie sice protestovaly, ale neučinily nic, čím by reálně Polákům pomohli. Všichni tak měli svůj podíl viny na porušení mezinárodního práva a tím i zhoršení celkové atmosféry v Evropě.^[25]

Výsledkem obav bylo roztrpčení, jehož osten pochopitelně směřoval především na Rakousko. Nejen v Království obojí Sicílie se i ti nejváženější muži z řad společenské smetánky vyjadřovali „proti tomuto zjevnému porušení smluv z Vídně s bezprecedentní ostroží“^[26] a na zdech toskánských domů se objevily nápisy „Smrt Němcům!“, neboť Rakušané tehdy byli v Itálii všeobecně označováni za Němce.^[27]

Pro budoucnost italského národního hnutí byla v souvislosti s anexí Krakova důležitá nejen skutečnost, že se rozšířil zástup lidí, kteří vůči Rakousku pociťovali přinejmenším obavy, pokud již ne averzi či dokonce nenávist, ale také to, že tato velmoc přišla o aureolu ochránce mezinárodněprávního pořádku z roku 1815. I když se v předchozích desetiletích revolucionářům nelíbily rakouské intervence proti povstáním na Apeninském poloostrově, stěží je mohli odsoudit z pozice práva, neboť legitimními reprezentanty státu byli jejich panovníci, kteří o pomoc vládu ve Vídni oficiálně požádali. Proto do roku 1846 byla kritika této mocnosti založena většinou na argumentaci pokrokem a humanitou, ovšem jen ojediněle vedena v právní rovině. Po listopadu však Italové mohli konečně říci: „Výborně, pan Metternich, jenž se prohlašoval za nejbědělejšího strážce smluv, po nich dnes sám dupe!“^[28]

Díky Krakovu se Rakousko dostalo do paradoxní situace, kdy Francie a Velká Británie – mocnosti, které porušily mezinárodní právo v Anconě a v Království obojí Sicílie, nyní hovořily o nezbytném respektu ke smlouvám

[24] AMAE, CP, Sardaigne 319, Mortier Guizotovi, Turín, 10. 1. 1847.

[25] Luigi SETTEMBRINI, *Opuscoli politici editi e inediti (1847–1851)*, Roma 1969, s. 98–99.

[26] AMAE, CP, Naples 171, Montebello Guizotovi, Neapol, 8. 12. 1846.

[27] AMAE, CP, Toscane 179, La Rochefoucauld Guizotovi, Florencie, 8. 12. 1846.

[28] AMAE, CP, Toscane 179, La Rochefoucauld Guizotovi, Florencie, 29. 11. 1846.

a o stavu, kdy Evropa byla odsouzena k politické anarchii, ve které vládlo právo silnějšího.^{29]} Za nastalé situace bylo pro Metternicha obtížnější obhajovat teritoriální roztržičnost Itálie nezbytností dodržovat pořádek Vídeňského kongresu. Právě proti zachování *statu quo* brojili mnozí Italové, kteří spatřovali lék na zvyšující se bezpráví na mezinárodní scéně v jednotě Itálie a neviděli důvod, proč by se měli chovat v souladu s právním řádem, který byl dle jejich názoru Evropě vnucen v roce 1815.^{30]} Piemontský zástupce ve Vídni v tomto směru oprávněně upozornil, že „*ostatní kabinety nyní nemají důvod prokazovat více skrupulí než Rakousko a nenásledovat ho na cestě, kterou vytyčilo, pokud by to vyžadovaly okolnosti nebo jejich zájmy*“.^{31]} Podobně smýšleli mnozí obyvatelé Apeninského poloostrova, kteří s potěšením vyslechli varování adresované z Londýna třem konzervativním mocnostem zodpovědným za likvidaci malé republiky, že pokud si присvojily právo změnit systém Vídeňského kongresu v Krakově, jiní budou moci učinit to samé na Rýně či na Pádu.^{32]}

Při zpětném hodnocení lze souhlasit s trefnou poznámkou francouzského zástupce ve Florencii z dubna 1847, že s ohledem na „*negativní vliv, jaký měla likvidace Krakova na dobrou pověst celé Evropy, je snadné pochopit nálady, které dnes převládají v Itálii, a naděje, které s ní lomčují*“.^{33]} Strach z bezpráví v mezinárodních vztazích a touha po větší míře bezpečí uvnitř hranic jednotné a silné Itálie symbolizovaly tyto obavy a naděje. I proto byl smutný příklad Krakova využit vůdčími osobnostmi italského národního hnutí, a to jak konstitučních monarchistů toužících po konfederaci italských států, tak republikánsky smýšlejících centralistů. Ti všichni odkazovali na tuto záležitost jako na varování před úmysly nenáviděného Rakouska a argument ve prospěch větší míry politické jednoty mezi italskými panovníky a jejich poddanými. Současné však není nutné pochybovat o tom, že tito intelektuálové byli sami polekáni zničením jednoho nezávislého evropského státu.^{34]}

29] Roger BULLEN, *Palmerston, Guizot and the Collapse of the Entente Cordiale*, London 1974, s. 171.

30] AMAE, CPC, Sardaigne 4, Alletz Guizotovi, Janov, 11. 12. 1846.

31] AST, LM, Austria 141, Antioche Solarovi, Vídeň, 19. 11. 1846.

32] Enrico BOTTRIGARI (ed.), *Cronaca di Bologna. Volume Primo (1845–1848)*, Bologna 1960, s. 127; Sandro BORTOLOTTI, *Metternich e l'Italia nel 1846. Saggio di storia diplomatica*, Turin 1944, s. 242–204; Niccolò RODOLICO, *Carlo Alberto negli anni di regno 1843–1849*, Florencie 1943, s. 127.

33] AMAE, CP, Toscane 180, La Rochefoucauld Guizotovi, Florencie, 8. 4. 1847.

34] George Fitz-Hardinge BERKELEY – Joan BERKELEY, *Italy in the Making. June 1846 to 1 January 1848*, Cambridge 1968, s. 187; Paul MATTER, *Cavour et l'unité italienne, I: avant 1848*, Paris 1922, s. 306.

Zástupci umírněného tábora se vyjadřovali jak k anexi samotné, tak i ke klesající důvěře v sílu mezinárodního práva, ke které notně přispěla.^{35]} Velikáni typu Camilla Cavoura, jenž se později stal zakladatelem Italského království, Massima d'Azeglia, který vešel v širší povědomí svými nacionálně laděnými texty, či Cesara Balba, autora slavného díla *Le speranze d'Italia* z roku 1843, se svorně obávali, že když žádná velmoc nezabránila Rakousku ve spáchání zločinu na Krakovu, nelze předpokládat, že by mu kterákoliv z nich stála v cestě, kdyby se rozhodlo stejným způsobem postupovat v Itálii: Prusko a Rusko by je nejspíš diplomaticky podpořily a Velká Británie a Francie by zopakovaly své impotentní protesty.^{36]} Toskánský liberál Raffaello Lambruschini tento názor pregnančně shrnul několika slovy: „*Chudák Krakov! A Francie a Anglie to vidí a mlčí!*“^{37]} D'Azeglio však současně věřil, že „*ze všeobecného strachu se musí něco zrodit*“.^{38]} Tím něčím byla nezbytná „*jednota a svornost*“, jinými slovy kýžená konfederace italských států.^{39]} Toto byla otázka politického přežití, protože, jak souhlasně prohlásil Lambruschini, „*pokud se všechny italské státy nespojí a nebudou kurážné, dočkáme se druhé invaze barbarů ze severu* [Rakušanů]“.^{40]}

Stejným způsobem argumentovali i radikálnější smýšlející demokrate, jako například piemontský Lorenzo Valerio, jenž soudil, že anexe „*změníla poměry v Evropě*“^{41]}, a vyjádřil přání, aby Itálie dospěla do bodu, ve kterém by sama byla schopna podobným událostem čelit. Tímto bodem byla myšlena italská republika.^{42]} Nejhlasitěji a současně nejobsáhleji se zániku republiky

35] Lucio VILLARI (ed.), *Il Risorgimento. Storia, documenti, testimonianze 4: La prima guerra d'indipendenza 1847–1848*, Roma 2007, s. 177.

36] Cavour Williamovi De La Rive, Turín, 20. 1. 1847, Narciso NADA, *Camillo Cavour. Epistolario, Volume Quarto (1847)*, Firenze 1978, s. 13–14; M. d'Azeglio Luise d'Azeglio Blondel, Janov, 8. 12. 1846, M. d'Azeglio Luigimu Carlu Farinimu, Janov, 21. 12. 1846, M. d'Azeglio Marcu Minghettimu, Janov, 21. 12. 1846, M. d'Azeglio to Cesaru Balboovi, Janov, 8. 1. 1847, Georges VIRLOGEUX (ed.), *Massimo d'Azeglio, Epistolario (1819–1866), tomo 3: 1846–1847*, Torino 1992, s. 218, 223, 225 a 242; Cesare BALBO, *Lettere politiche di Cesare Balbo al signor D.*, 1847, s. 25–35.

37] Raffaello Lambruschini Gianu Pietru Viusseuxovi, 26. 11. 1846, Veronica GABBRIELLI (ed.), *Carteggio Lambruschini – Viusseux V (1846–1852)*, Firenze 2000, s. 90. Rovněž Raffaello Lambruschini Gianu Pietru Viusseuxovi, 22. 1. 1847, tamtéž, s. 95.

38] M. d'Azeglio Cesaru Balbovi, Janov, 31. 12. 1846, G. VIRLOGEUX (ed.), *Epistolario*, s. 234.

39] M. d'Azeglio Marcu Minghettimu, Janov, 2. 12. 1846, tamtéž, s. 215.

40] Raffaello Lambruschini Gianu Pietru Viusseuxovi, 16. 12. 1846, V. GABBRIELLI (ed.), *Carteggio*, s. 91.

41] Valerio Gianu Pietru Viusseuxovi, Turín, 9. 3. 1847, Adriano VIARENGO (ed.), *Lorenzo Valerio Carteggio (1825–1865). II (1842–1847)*, Torino 1994, s. 433.

42] Tamtéž, s. 434.

věnovala nejvýznamnější osobnost italského nacionalismu a jedna z největších postav italských dějin: Giuseppe Mazzini. Tento zapřisáhlý republikán okamžitě zahrnul anexi do svých politických pamfletů, ve kterých ze svého londýnského exilu velmi ostře napadal Rakousko i stávající uspořádání starého kontinentu. Například ve spise nazvaném stručně, leč výstižně *Krakov*, volil tato tvrdá slova: „*Trpkost našich slov nesmí být připisována zármutku. My hovoříme o zločinu... Smlouvy z Vídně byly roztrhány těmi samými osobami, které je sepsaly a podepsaly, což jen podtrhuje morálnost našeho postoje; dokazuje, že již neexistuje žádné právo, dokonce ani to, které tyto osoby uvalily samy na sebe; zahání přelud, který ještě držel slabé jedince v nejistotě; rozhání mlhu, která se díky diplomacii shlukla kolem otázky, která nás zajímá; staví tvář v tvář národů a jejich utiskovatele, spravedlnost vůči brutální síle... V současné době již není více evropského veřejného práva. Smlouvy z Vídně, tvořící základ mezinárodních vztahů mezi evropskými vládami, již neexistují.*“^[43] A v dalším textu, nazvaném *Evropská otázka*, opět vedl na základě zkušenosti se zničením Republiky krakovské útok proti podstatě uspořádání z roku 1815, který shrnul těmito slovy: „*Měli jste smlouvy, kterými jste nás mohli spoutat. Roztrhali jste je. Zničili jste mezinárodněprávní chartu.*“^[44]

Daný stav dle Mazziniho opravňoval Italy postavit se dědictví roku 1815, vyhnat Rakušany z Itálie a tu přeměnit v jednu republiku. Současně vyzýval i ostatní evropské národy, aby vzaly spravedlnost ve vztazích mezi státy do vlastních rukou. V tomto směru se ve své reakci na anexi Krakova neomezil pouze na slovní výpady. V prosinci 1846 se stal jedním z iniciátorů organizace *People's International League*, která byla definitivně ustavena na jaře následujícího roku. Jejím cílem bylo přispět ke změnám na mapě Evropy a k reorganizaci mezinárodních vztahů skrze uznání národnostního principu jako základního pilíře systému evropské politiky.^[45] I když neexistuje přímý důkaz, že by tato liga vznikla jako bezprostřední reakce na zánik Krakova, tento přečin vůči mezinárodnímu právu byl bezpochyby jedním z důvodů a současně i argumentů ve prospěch její geneze.^[46]

Na základě výše řečeného lze anexi Krakova považovat za významný impuls rozmachu geopolitických debat v rámci italské společnosti. Sloužila

[43] Giuseppe MAZZINI, *Cracovia*, Scritti editi ed inediti di Giuseppe Mazzini 34, Imola 1922, s. 297, 298 a 304.

[44] Giuseppe MAZZINI, *La Questione europea*, Tamtéž, s. 319.

[45] Emilia MORELLI, *Mazzini in Inghilterra*, Firenze 1938, s. 57–58.

[46] Stefano RECCHIA – Nadia URBINATI, *A Cosmopolitanism of Nations. Giuseppe Mazzini's Writings on Democracy, Nation Building, and International Relations*, Princeton, Oxford 2009, s. 194–204; Denis MACK SMITH, *Mazzini*, New Haven – London 1994, s. 53.

jako důležitý argument ve prospěch politického sjednocení Itálie, a to buď v rámci konfederace, nebo jednotné republiky. Cíl však byl vždy stejný: vytvořit silnou entitu, která by poskytla obyvatelům větší míru bezpečnosti v predátorském světě, jemuž, dle mnohých, dominovalo pěštní právo. Právě osud Krakova toho měl být důkazem, stejně jako vážným varováním do budoucna, zvláště když v srpnu 1847 došlo k takzvané rakouské okupaci papežského města Ferrara. V něm sice Rakušané měli na základě Závěrečných akt Vídeňského kongresu právo umístit vojenskou posádku, ovšem dle Italů se to týkalo pouze citadely, nikoliv celého města. I když tento právní názor byl chybný, jakmile rakouské jednotky převzaly kontrolu nad všemi čtvrtěmi, došlo v Itálii k dalšímu masivnímu výbuchu protirakouských nálad.^{47]}

Vzhledem ke skutečnosti, že tentokrát nebyla rakouskou politikou dotčena vzdálená polská enkláva, nýbrž starobylé město v srdci Apeninského poloostrova, byla reakce Italů daleko intenzivnější. Ovšem i nyní byl připomínán osud Krakova, neboť takzvaná okupace Ferrary byla ve vztahu k jeho anexi považována za jakési *déjà vu*. Tento názor byl rozšířen mezi diplomaty, vzdělanci i v rámci širší veřejnosti.^{48]} Neboť v Papežském státě a Toskánsku již panovala svoboda slova a Piemont k ní dospěl nedlouho po „okupaci“ Ferrary, mohlo konečně dojít k ventilování tohoto postoje v novinách. Opět tak bylo opakováno to, což ji v méně veřejné formě zaznělo na konci předchozího roku: že destrukce Republiky krakovské byla projevem politiky založené nikoliv na respektu k síle práva, nýbrž k síle zbraní. Právě proti ní se měli Italové spojit a v zájmu vlastní bezpečnosti předejít jejím nebezpečným důsledkům na Apeninském poloostrově dobytím Lombardska a Benátska a jejich začleněním do italské konfederace či, jak tvrdili Mazziniho stoupenci, republiky.^{49]} I když to znamenalo porušení mezinárodněprávního pořádku z roku 1815, dle autorů příslušných novinových článků nebylo nutné si s tím příliš lámat hlavu v situaci, kdy

47] Alan SKED, *Poor Intelligence, Flawed Results. Metternich, Radetzky, and the Crisis-Management of Austria's 'Occupation' of Ferrara in 1847*, in P. Jackson – J. Siegel, *Intelligence and Statecraft. The Use and Limits of Intelligence in International Society*, Westport 2005, s. 53–86; Miroslav ŠEDIVÝ, *The Austrian 'Occupation' of Ferrara in 1847. Its Legal Aspect between Myth and Reality*, *Journal of Modern Italian Studies* 23, č. 2, 2018, s. 139–155.

48] BHStA, MA, Sardinien 2885, Abel Ludvíku I. Bavorskému, Turín, 28. 8. 1847; AST, LM, Gran Bretagna 118, Revel Solarovi, Londýn, 27. 8. 1847.

49] *L'Alba*, Florencie, 1, 13. 8. 1847, č. 27, s. 105, 27. 8. 1847, č. 33, s. 129, 13. 10. 1847, č. 53, s. 211, 22. 10. 1847, č. 57, s. 225, 11. 12. 1847, č. 94, s. 373, 1. 3. 1848, č. 159, s. 621, 8. 3. 1848, č. 165, s. 658; *La Patria. Giornale quotidiano, politico e letterario*, Florencie, 1, 1. 2. 1848, č. 147, s. 579; *La Concordia. Giornale politico, morale, economico e letterario*, Turín, 1, 4. 1. 1848, č. 3, s. 10, 8. 1. 1848, č. 7, s. 25; *Il Risorgimento. Giornale quotidiano politico, economico, scientifico e letterario*, Turín, 1, 14. 1. 1848, č. 13, s. 47; *La Lega Italiana. Giornale politico, economico, scientifico e letterario*, Janov, 1, 28. 2. 1848, č. 26, s. p.

velmoci bezostyšně zneužívaly své síly a pohrdaly právními normami, mimo jiné jako Rakousko v Krakově. Výsledkem tak bylo přesvědčení, které lze shrnout několika řádky z florentských novin *L'Alba*: „*Veřejné evropské právo je fikce, lež: úpíme pod vládou síly, kdy pravda se nachází na hrotu meče a spravedlnost patří vítězi... Smlouvy z roku 1815 budou představovat pro Itálii okovy tak dlouho, dokud ta samá Itálie nebude mít sílu je zpřetrhat: jakmile budou rozbity, Evropa to akceptuje jako hotovou věc a uzná právo vítěze.*“^{50]}

Případ reakce italské veřejnosti na anexi vzdálené Republiky krakovské ukazuje, jakým způsobem dokáže klesající důvěra ve spravedlnost systému mezinárodních vztahů přispět k politizaci společnosti. V rámci té italské byla touha po větší bezpečnosti vůči ostatním evropským státům prvkem, který ve druhé polovině 40. let 19. století jednoznačně dominoval hnutí za větší míru politické jednoty Apeninského poloostrova. Tento proces nakonec vyvrcholil v ochotu odhodit starý pořádek, pracně vytvořený po napoleonských válkách, a jít do války s Rakouskem v březnu 1848.^{51]} To je dobré mít na paměti nejen při studiu dějin dlouhého 19. století, ale také při hodnocení současných událostí v Evropě, která čelí vážným globálním výzvám a nedávno byla svědkyní flagrantního porušení mezinárodního práva na úkor státu, který sice není součástí Evropské unie, ale patří do Evropy a leží výrazně blíže české hranici, než jaká je vzdálenost Krakova od Itálie.

The influence of Austria's annexation of Cracow in 1846 on the development of the Italian national movement

Summary

In November 1846 the Austrian Empire annexed the independent Republic of Cracow. Although this illegal act did not destroy the peaceful coexistence of European countries, it had a significant and negative influence on the attitude of part of the European public towards the post-Napoleonic states system in Europe, established at the Congress of Vienna in 1814–1815. This article attempts to prove this thesis with the example of the people living in the Apennines, far from Cracow but still influenced by the unhappy fate of the Polish city. Like many other Europeans, Italians posed an important question as

50] *L'Alba*, Florencie, 1, 23. 1. 1848, č. 128, s. 509.

51] Miroslav ŠEDIVÝ, *The Decline of the Congress System. Metternich, Italy and European Diplomacy*, London, New York 2018, s. 221–245.

to whether the political annihilation of a small republic would not be followed by similar aggression in other parts of the Continent, including the area to the south from the Alps. The mistrust and apprehension provoked by this affair was all the more serious because the other great powers did nothing to save the last remnant of Polish independence. This experience stimulated a geopolitical security debate in Italian society about the need for political unity in the Apennine Peninsula, still divided among small independent countries and, therefore, vulnerable against the aggressive behaviour of European powers. As Italian nationalists from both monarchic and republican camps claimed, Italians could only survive if they were united in a world that was becoming more and more predatory. The annexation of Cracow also increased the aversion felt by Italians towards Austria and convinced many of them that it was necessary for security reasons to deprive this great power of its Italian provinces Lombardy and Venetia. It was no coincidence that shortly after the annexation of Cracow, in March 1848, the so-called First Italian War of Independence broke out and the Italians tried to expel the Austrians beyond the Alps and establish an Italian confederation or even a single nation state. Despite the fact that the war against Austria was incompatible with the principles of the public law of Europe, it was easy for the Italians to vindicate it with reference to the annexation of Cracow when Austria had violated the same law and other great powers stood idly by.

Ignaz Peter Krahel OCist: příklad církevní regionální vzdělanosti v severozápadních Čechách 19. století^{1)*}

Kateřina TVRDÁ

Abstract: The article deals with Ignaz Peter Krahel (1828–1886), a Cistercian monk, who taught at the elite grammar school in the city of Chomutov and who was eventually elected the abbot in the Osek monastery. Krahel was a personality of great importance in the region of north-western Bohemia in the second half of the 19th century since he was both a capable manager, teacher, as well as prelate and a regional historian.

Key words: Krahel, Ignaz Peter; Osek; Chomutov; Bohemia; Roman Catholic Church; 19th Century

Třebaže osobnost Ignaze Petera Krahela není v evropské historiografii úplně neznámá, nebude na škodu si ji připomenout v době sto devadesát let od jeho narození. V následujícím příspěvku se pokusíme zpřesnit a doplnit údaje, které o dané osobnosti dosud známe. Archivní materiály i nová literatura, které jsou k dispozici, k takovéto revizi doslova vybízejí.

I/ Kulturní zázemí

Severozápadní Čechy byly v 18. a 19. století v drtivé většině jazykově německé, což ovlivnilo celou tehdejší lokální kulturu. O zcela proněmeckém, a tedy zčásti protičeském smýšlení tamějšího obyvatelstva po roce 1849 není třeba dlouze mluvit. Městečko Osek mající roku 1830 ve 116 domech na 800 obyvatel, v roce 1857 už 957 obyvatel a konečně roku 1871 ve 129 domech 1150 obyvatel,²⁾ bylo rovněž do roku 1945 prakticky bezvýhradně jazykově německé.

1)* Na tomto místě je mou milou povinností poděkovat Jakubu Zouharovi za jeho cenné rady a opatření některých titulů literatury.

2) Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Bd. 1: Leitmeritzer Kreis*, Prag 1833, s. 149–150; Statistische Übersichten über die Bevölkerung und den Viehstand in Österreich, Wien 1859, s. 40; G. A. RESSEL (Hg.), *Adressbuch des politischen Bezirks Teplitz. Zugleich topographisch-historisches Handbuch*, Teplitz 1873, s. 115.

Kláster Osek³⁾ byl z tohoto pohledu obdobně německý, jazykově pak latinsko-německý až do konce druhé světové války; za zmínku stojí, že i po roce 1990 obývali klášter nově povolání mniši z Německa. Rovněž město Chomutov bylo vždy německé, dokonce bylo dlouho pokládáno za „nejněmečtější město“ v Čechách.⁴⁾ Jiné to nebylo ani na chomutovském gymnázium,⁵⁾ kde se vyučovalo nejprve latinsky, za Ignaze Petera Krahla německy.⁶⁾ Seznamme se nyní ve vší stručnosti s prostředím, ve kterém se Krahl pohyboval.

Nejdůležitějším domovem mu byl zajisté osecký klášter, založený na konci 12. století, jehož první mniši zřejmě pocházeli z bavorského kláštera Waldsassen/Valdsasy. Do husitských válek byl klášter důležitým střediskem vzdělanosti a požíval ochrany šlechty i českých králů. V červenci 1421 byl vypleněn, jeho obyvatelé se ale včas zachránili. Doba od poloviny 15. století, kdy se mniši do Oseku vrátili, až do roku 1580, kdy byl klášter na přání Rudolfa II. zrušen, patří k neslavným kapitolám oseckých dějin.⁷⁾ Zasludou pražských arcibiskupů Jana Lohelia a Arnošta Vojtěcha z Harrachu byl ale klášter po roce 1626 obnoven, nicméně jeho rozkvět spadá až do období po skončení třicetileté války. To se odrazilo i na jeho velkolepé barokní přestavbě, kterou řídil známý architekt s italskými kořeny Ottavio Broggio. Za josefínských časů byl ovšem klášter podruhé téměř zrušen; zachránil ho jeho tehdejší opat Mořic Elbel (1776–1798), který svým vlivem a díky společenským kontaktům dokázal plánovanému zrušení zabránit. Klášter se panovníkovi „odvděčil“ rozsáhlou intelektuální činností, která pokračovala po celé 19. století. Již roku 1812 byla v klášteře založena astronomická observatoř, na vysoké úrovni se zde pěstovala

3) Mario FEUERBACH, *Das Kloster Osek, der Wallfahrtsort Mariánské Radčice und die Zisterzienser. Klášter Osek, Poutní Místo Mariánské Radčice a Cisterciáci*, Litvínov 2012; Norbert KRUTSKÝ (red.), *800 let kláštera Osek: jubilejní sborník = 800 Jahre Kloster Osseg. Festschrift*, Osek 1996.

4) Petr RAK, *Chomutov 1252–2002. Vybraná data ze 750 let historie města*, Chomutov 2002.

5) Joseph Timotheus FASSL, *Festschrift zur dreihundertjährigen Gedenkfeier der Gründung des Gymnasiums*, Komotau 1891; Kateřina TVRDÁ, *Chomutovské gymnasium v letech 1787 až 1909. Předběžná zpráva o výzkumu*, in: Petr Rak (red.), *Comotovia 2017, Chomutov 2018*, s. 46; zde i další literatura k dějinám školy.

6) Od šk. r. 1848/49 se začala jako volitelný předmět v I. a II. ročníku nabízet čeština (s francouzštinou). Čeština se ovšem ve zcela německém Chomutově nemohla prosadit. Rovněž český zemský sněm na svém jednání v květnu 1864 o vyučovacím jazyku středních škol rozhodl, aby vyučovacím jazykem byl vždy jen jeden jazyk (druhý jazyk měl být povinný předmět), a explicitně v Chomutově to měla být němčina. Potvrzeno to bylo 18. 1. 1866 *Zákonem o jazykové rovnoprávnosti na školách*.

7) Srovnej Jan ZDICHYNEC, *Kláster Osek v 16. století. Možnosti poznání cisterciáckého kláštera v době reformací*, Ústecký sborník historický 2005, s. 77–120 a Týž, „Cur Cistercio ademptum Ossecum?“ *Předání oseckého kláštera pražskému arcibiskupství*, Folia Historica Bohemica 22, 2006, s. 29–65.

hudba, sami opati šli ostatním bratřím příkladem (např. Benedikt II. Venusi přeložil r. 1820 Pentateuch, založil numizmatickou sbírku nebo rozšířil sbírku přírodnin). Někteří z bratří se nechali inspirovat a byli rovněž literárně činní (psali např. poezii i prózu v hebrejštině). Hospodářsky se však klášteru za napoleonských válek příliš nedařilo a dostával se do dluhů. Státní bankrot (1811) ani velké sucho a neúroda (1813) pochopitelně cisterciákům také nepomohly. Nápravu ekonomiky přinesl až opat Chrysostomus Astmann (1823–1834), milovník historie a její učitel na chomutovském gymnáziu, jehož byl i prefektem. Velký rozvoj klášter zažil za opata Klementa Antonína Zahrádky (1843–1853), o kterém se ještě zmíníme, ale po jeho úmrtí nastaly pro Osek zlé časy. Z těch jej vyvedl až I. P. Krahel.

II/ Ignaz Peter Krahel OCist (1828–1886)

Rodinné zázemí

Z hlediska cisterciáckého řádu byl Ignaz Peter Krahel⁸⁾ bezesporu jedním z nejdůležitějších členů oseckého kláštera druhé půle 19. století. Narodil se 21. dubna 1828 v Lomnici nad Popelkou,⁹⁾ městečku ležícím na pomezí Českého ráje a Podkrkonoší, a křestní jméno dostal Peter. Stejně jako Jiří Kynčel, musíme konstatovat nejistotu ohledně jazykové příslušnosti celé rodiny (české? německé? smíšené?), ale přikláníme se k variantě české, protože Lomnice byla jazykově českým městečkem, Krahel byl uveden na vysvědčení primy jičínského gymnázia česky jako „*Král, Petrus, Bohemus*“ a později v Chomutově vyučoval i český jazyk, tzn. češtinu musel velmi dobře ovládat. Psal však celý život německy a některé úřední dokumenty i korespondenci latinsky. Česky mu ale

8) Základní informace k jeho osobě lze nalézt Krahel, Ignaz, in: Biographia Cisterciensis (Cistercian Biography), verze z 10. 3. 2014, URL: http://www.zisterzienserlexikon.de/wiki/Krahel_Ignaz (německy); https://cs.wikipedia.org/wiki/Ignatius_Krahel#cite_note-matrikaZ-1 [cit. dne 22. 10. 2018] (česky); Heribert STURM (Hg.), *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder*, Bd. 2, München 1984, s. 274; Krahel, Abt Ignatius, Ossegg [nekrolog], in: Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige 7, Nr. 2, 1886, s. 433–435; [volba opatem] s. 440–441; Jiří KYNČEL, *Ignác Petr Krahel*, Památky, příroda, život. Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska (= PPŽ) 19, č. 3, 1987, s. 76–79; Eliška ČAŇOVÁ, *Slovník představitelů katolické církevní správy v Čechách 1848–1918*, Praha 1995, s. 46.

9) SOA Zámorsk, fond Sbírka matrik východočeského kraje 1587–1949, sign. 4984, matrika N 1818–1832, fol. 107: Krahel, Petr August. Kmotři: místní obchodník Petr August Schlechta a Anna, manželka Petra Schlechty. Farář Josef Kaun. Srov. též osvědčení o křtu z 26. 9. 1840. SOA Litoměřice – Litoměřice, fond Řád cisterciáků Osek, sign. J III, inv. č. 1326, č. kart. 245.

občas lidé psali.^{10]} Každopádně, jeho rodina byla zámožná, otec Carl Krahľ byl účetním (*Buchhalter*) a obchodníkem (*Kaufmann*), a protože ve městě se od roku 1810 začaly vyrábět proslulé lomnické suchary,^{11]} obchod mu jen kvetl. Peterovou matkou byla Franciska Ignatie Posselt, provdaná Krahľ, jež má doloženo užívací právo na polovině zahrady č. parcely 217 v Chomutově a na třetině domu č. p. 83 tamtéž, které zdědila po zemřelém synovi Friedrichovi. Peter měl prokazatelně dva vlastní bratry, rovněž rodáky z Lomnice nad Popelkou, kteří oba studovali na chomutovském gymnáziu (ukončili roku 1848, resp. 1852).^{12]} Karl později absolvoval lékařskou fakultu a stal se městským fyziķem v Teplicích.^{13]} Friedrich, kterého na gymnáziu zastihla již povinná maturita, vystudoval práva a před svým předčasným úmrtím pracoval jako notář v Rokytnici nad Jizerou (*Rochlitz an der Iser*), městečkem se silně zastoupěným textilním průmyslem.^{14]}

Poté, co se rodina přestěhovala do Chomutova, aniž bychom znali důvod jejího přesunu, pokračoval malý Peter ve svých studiích na místním gymnáziu vedeném cisterciáky, kteří mu učarovali. Ústav navštěvoval v letech 1839 až 1845.^{15]} Téměř vždy byl hodnocen „*eminenter*“. Je tedy třeba posunout jeho studium primy na jičínském gymnáziu do let 1838/39.^{16]} Už v letech 1830 až 1836 zde studoval i jistý Josef Krahľ, rozený v Chomutově, později

10] Uvedme i obsahově zajímavý dopis místopředsedy výboru Ústřední Matice školské z 16. 4. 1883: „*Vaše Milosti/ Důstojný Pane!! V Oseku nalézá se velmi mnoho školní mládeže české, kteráž nedostatkem vychování přirozeného, jež se diti může toliko jazykem mateřským, trpí jak na svém vzdělání intelektuálním[,] tak mravním./ Aby tomuto nedostatku pomohl, hodlá spolek Ústřední Matice školské založiti pro českou mládež v Oseku českou školu soukromou, i obrací se k Vaší Milosti s prosbou, aby Vaše Milost některému členu důstojného konventu Osekého dovoliti ráčila za přiměřenou renumeraci na oně soukromé škole vyučovati náboženství katolickému a jméno toho členu s úctou podepsanému výboru oznámiti...*“ SOA Litoměřice – Litoměřice, fond Řád cisterciáků Osek, sign. L III, inv. č. 1421–1423, č. kart. 267. Poznamenejme, že r. 1880 žilo v Oseku pouze 2315 obyvatel v 207 domech.

11] Pravděpodobně prvním výrobcem sucharů byl pekař Antonín Kynčľ, který pekl suchary již před rokem 1800. O 10 let později bylo ve městě již 20 výrobců sucharů, z nichž největší a nejznámější byla firma cukráře Michala Jíny.
https://cs.wikipedia.org/wiki/Lomnick%C3%A9_suchary#cite_note-1 [cit. dne 22. 10. 2018].

12] Ottmar KREIBL, *Das Komotauer Gymnasium 1591–1945. Dokumentation*, Karlsfeld 1995, s. 328.

13] J. T. FASSL, *Festschrift*, s. 112.

14] Michael AMBROSCH, *Verzeichnis der Abiturienten, welche sich der Maturitätsprüfung mit Erfolg unterzogen haben*, Communal-Gymnasium in Komotau 1852–1890, Eigentum des Vereins Familia Austria, Österreichische Gesellschaft für Genealogie und Geschichte, Wien 2009. <https://www.familia-austria.at/index.php/aktuell/archiv-2009/503-communal-gymnasium-und-oberrealschule-komotau-abiturientenliste-von-1852-bis-1890> [cit. dne 22. 10. 2018].

15] O. KREIBL, *Das Komotauer Gymnasium*, s. 327. Rovněž vysvědčení z r. 1845.

16] J. Kynčľ udává r. 1839/40. J. KYNČĽ, *Ignác Petr Krahľ*, s. 77.

okresní rychtář ve Žluticích (*Luditz*), ale nevíme, zda byl Peterův příbuzný.^{17]} Při svém studiu, jak bylo tehdy obvyklé, se Peter rozhodl spojit svůj život s bratry cisterciáky, tedy pro vstup do řádu. Jeho rozhodnutí však přece jen nějakou dobu zrlo, konkrétně při jeho pražských studiích tzv. filozofie (1846–1847).^{18]} I zde byl podle svých učitelů „*sehr fleißig*“.^{19]} Osečtí cisterciáci se sice museli podrobovat zkouškám před univerzitními profesory a předtím navštěvovat alespoň tři roky filosofickou fakultu až od roku 1849,^{20]} ale Peter Krahla si tuto budoucí povinnost splnil již s předstihem. Údajně na vlastní přání byl dne 4. září 1847 přijat do řádu v opatství Osek samotným opatem Klementem Antonínem Zahradkou,^{21]} významnou osobností kláštera, řádu i intelektuální komunity Čech. Po noviciátu a studiích teologie v oseckém klášteře pokračoval Krahla ve studiu na biskupském semináři v Litoměřicích až do 1. srpna 1852.^{22]} Při té příležitosti složil 27. dubna 1851 slavné sliby a dostal řeholní jméno Ignatius. Vysvěcen na kněze byl litoměřickým biskupem Augustinem Hillem^{23]} 25. července 1852 a svou první mši zv. primice odsloužil 15. srpna toho roku.

V letech 1852 až 1856 zastával službu kustoda klášterní knihovny v Oseku, která ho přivedla k historické literatuře a k prohloubení zájmu o dějiny a dějepisectví. Připravoval se údajně na službu chomutovského profesora klasické filologie a pod pseudonymem „P. Peregrin“ sepsal spisy pro mládež.^{24]} Opat Zahradka každopádně chtěl, aby se I. P. Krahla stal v Chomutově profesorem, i když nevíme přesně, zda pro předměty dějepis-zeměpis, nebo klasickou filologii.

17] O. KREIBL, *Das Komotauer Gymnasium*, s. 325.

18] Tzv. filozofie neboli filozofický kurz navazoval na 5/6letá gymnázia. Vyučovala se na něm nejen filozofie, ale i matematika a byl v průběhu konce 18. a první poloviny 19. století 2–3letý. V době studia P. Krahla byl 2letý (od r. 1824). Bližší srov. Josef PETRÁŇ, *Filozofická fakulta 1802–1847*, in: Jan Havránek (red.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, sv. 3 (1802–1918), Praha 1997, s. 69–86.

19] SOA Litoměřice – Litoměřice, fond Řád cisterciáků Osek, sign. J III, inv. č. 1326, č. kart. 245 (*Semestral-Zeugniß*).

20] J. T. FASSL, *Festschrift zur dreihundertjährigen Gedenkfeier*, s. 129.

21] Srov. základně https://cs.wikipedia.org/wiki/Klement_Anton%C3%ADn_Zahr%C3%A1dka [cit. dne 22. 10. 2018].

22] V jeho době byl čtyřletý. Není zřejmé, zda ho absolvoval celý, tj. v l. 1848–1852 (zdá se to pravděpodobné), V každém případě byl v závěrečném vysvědčení hodnocen na výbornou. SOA Litoměřice – Litoměřice, fond Řád cisterciáků Osek, sign. J III, inv. č. 1326, č. kart. 245.

23] A. Hille byl zároveň generálním vizitátorem cisterciáckého řádu v celé monarchii. Srov. Milan M. BUBEN, *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Praha 2000, s. 107–110.

24] *Zwölf fromme Bilder für die liebe katholische Jugend*. Mit Zeichnungen von F. Flinzer, 4 Bde., Meissen–Rom, s.d. Srov. Sebastian BRUNNER, *Ein Cisterzienserbuch. Geschichte und Beschreibung der bestehenden und Anführung der aufgehobenen Cisterzienserstifte in Österreich-Ungarn, Deutschland und der Schweiz*, Würzburg 1882, s. 344 (text od Meinrada Siegla OCist).

Chomutovské gymnázium

Od 26. března 1856 Krahel na delší čas zakotvil na „svém“ chomutovském gymnáziu jako profesor zeměpisu, dějepisu, německého a českého jazyka, příležitostně i staré řečtiny.^{25]} Na ústav zprvu přišel jako suplující profesor za kolegu Maura Orthu, kandidáta na doktora teologie, který gymnázium „*opustil o velíkonočních prázdninách a již se na ústav nikdy nevrátil*“.^{26]} Víme, že ve školním roce 1856/57 Krahel vyučoval 20 hodin týdně, a sice češtinu ve třetí, čtvrté a osmé třídě a dějepis v páté až osmé třídě;^{27]} ve školním roce 1859/60 učil 16 hodin týdně, němčinu v šesté třídě, češtinu ve třetí, páté a osmé třídě a dějepis v sedmé a osmé třídě.^{28]} Ve školním roce 1868/69 vyučoval 18 hodin týdně a byl třídním učitelem v posledním ročníku. Ve druhé, čtvrté a sedmé třídě učil starou řečtinu a geografii, v posledním ročníku němčinu a v páté až osmé třídě češtinu.^{29]} Ve školním roce 1870/71 měl rovněž třídnictví v posledním ročníku a jeho úvazek taktéž čítal 18 hodin, zeměpis a dějepis v čtvrté až osmé třídě a německý jazyk v posledním ročníku.^{30]} Ve školním roce 1873/74 byl třídním profesorem v pátém ročníku, správcem školní knihovny, a to vše při úvazku 18 hodin dějepisu v páté a osmé třídě a ve třetí třídě vyšší reálné školy.^{31]} O rok později se mu úvazek snížil, vyučoval němčinu v šesté třídě a zeměpis v šesté a sedmé třídě gymnázia a v páté a šesté třídě vyšší reálné školy.^{32]} Odpadla mu ovšem starost o školní knihovnu. Následující a z hlediska jeho výuky také poslední rok při stejném úvazku vyučoval dějepis a zeměpis ve druhé, sedmé a osmé třídě gymnázia a v sedmé a osmé třídě vyšší reálné školy.^{33]}

Jak bylo tehdy nařízeno, musel se spolu s ostatními profesory podrobit státní zkoušce učitelské způsobilosti (*Lehrbefähigungsprüfung*).^{34]} Pro velké zaneprázdnění podal přihlášku k c. k. zkušební komisi pro kandidáty

25] O. KREIBL, *Das Komotauer Gymnasium*, s. 104.

26] Tamtéž, s. 103.

27] In: Programm des k.k. Ober-Gymnasiums zu Komotau, Prag 1857, s. 18–21.

28] Tento rok navštěvovalo III. tř. 35 žáků, V. tř. 22 žáků, VI. tř. 15 žáků, VII. tř. 14 žáků a VIII. tř. 18 žáků. O. KREIBL, *Das Komotauer Gymnasium*, s. 86.

29] Tamtéž, s. 88.

30] Tamtéž, s. 89.

31] Tamtéž, s. 91.

32] Tamtéž, s. 93.

33] Tamtéž, s. 96.

34] Podrobně Jan ŠAFRÁNEK, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*, sv. 2, Praha 1913, s. 154–156.

gymnaziálního učitelství^{35]} z oboru zeměpis a dějepis pro nižší a vyšší gymnázium až v říjnu 1862. Zkoušku, zahrnující čtyři stádia,^{36]} dokončil 3. července 1863, čímž přešel osudný srpen 1870, kdy byly všechny řady působící na gymnáziích monarchie vyzvány, aby zabezpečily vyučování na svých ústavech jen státně zkoušenými vyučujícími.^{37]} Zeměpis a dějepis měl tehdy na starosti Karel Jan Vietz (1798–1872),^{38]} který sice v mládí u konkurzů budil ten nejlepší dojem, ale později se jako historik nijak neosvědčil a nic významného nikdy nenapsal. Podle oficiálních zpráv byl mezi žáky oblíben kvůli vybroušenému přednesu a znalostem v oboru dějin a zeměpisu. V jeho pozůstalosti se našly výpisky, poznámky a koncepty jeho vyučovacích hodin svědčící o jeho péči a poctivé přípravě na vyučování. Mimo tyto předměty vyučoval i německý a český jazyk.^{39]} Též oficiální místa si jej považovala – byl výslovně pochvalně zmíněn ve výnosu pražského místodržitelství z 18. dubna 1868.^{40]} Přesto zemská školní rada přiznala Vietzovi titul řádného gymnaziálního profesora až roku 1873.^{41]}

35] Už prozatímní zákon ze srpna 1849 zřídil zkušební komise pro kandidáty gymnaziálního učitelství a Exner-Bonitzův *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich* (Nástin organizace gymnázií a reálék v Rakousku) ze září 1849 v § 91–107 „*shrnul ustanovení o učitelích a podmínil přijetí učitele na gymnasium vysvědčením učitelské způsobilosti (s výjimkou některých předmětů, jako např. krasopis, kreslení, zpěv, tělocvik). Dosavadní volné konkursní zkoušky, uplatňované od doby Josefa II., kdy rušení [jezuitského; K.T.] řádu přivodilo značný nedostatek učitelstva, byly zrušeny*“. Cit. dle Zdeňka VESELÁ, *Česká střední škola od národního obrození do druhé světové války*, Praha 1972, s. 18. Konečná komise byla ministerstvem zřízena 9. března 1850 pod č. 2188.

36] 1) Dvě domácí práce ze speciálního oboru zkoušky a třetí práci pedagogického i didaktického obsahu, které musel kandidát během 12 týdnů odevzdat; 2) Dvě klauzurní práce z vědeckého zkušebního oboru, z nichž každá trvala 12 hodin; 3) Ústní odborná zkouška prokazující též znalost jazyka výuky včetně jeho gramatiky; 4) Zkušební přednáška, ze které ale mohl být zkušený kandidát osvobozen.

37] K r. 1870 působila na školách 1/6 státně zkoušených profesorů-řádových kněží. Řády mnohdy nebyly s to požadavek státu splnit, a tak byla více než polovina z 36 řádových gymnázií převzata státem, zemí, nebo obcemi. Z. VESELÁ, *Česká střední škola*, s. 32.

38] Dosud nejpodrobněji Karel KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské universitě*, sv. 1, Praha 1964, s. 192–228, sv. 2, s. 20–25, 65, 70–100, 123–125.

39] O. KREIBL, *Das Komotauer Gymnasium*, s. 127–128.

40] Tamtéž, s. 105.

41] Služné řádného gymnaziálního profesora bylo od dubna 1870 800 zlatých ročně s pětiletými přídavky 200 zlatých. Z. VESELÁ, *Česká střední škola*, s. 32; podrobněji J. ŠAFRÁNEK, *Školy české*, sv. 2, s. 148–149.

Osecký opat

Jednačtyřicátým^{42]} opatem byl Ignaz Peter Krahel zvolen hned v první volbě 8. února 1877 (z 51 odevzdaných hlasů obdržel 34)^{43]} po úmrtí svého předchůdce Salesia Mayera (1816–1876),^{44]} který strávil v úřadu pouze krátký čas (od 20. května 1875 do 19. listopadu 1876) a necítil se v něm šťastný. Stejně jako Krahel a několik dalších oseckých opatů absolvoval biskupský seminář v Litoměřicích. Volbě tehdy předsedal vyšebrodský opat Leopold Vačkář (Waczkarž),^{45]} který Krahlovi udělil 11. února též benedikci.^{46]} Krahel se tak stal infulovaným prelátem.^{47]}

O jeho správě kláštera víme velmi mnoho, a to nejen z oficiálních pramenů,^{48]} nýbrž i z jeho poznámek, které si průběžně v letech 1877 až 1882 psal,^{49]} a z jeho korespondence z let 1877 až 1886.^{50]} Osecký klášter byl za Krahlova úřadu významně zveleben, čímž nový opat navázal na svého předchůdce, který – ač krátkou dobu v úřadu – zvelebil knihovnu, kostel i část opatství.^{51]} Bohužel, v 50. a 60. letech 19. století byl klášter těžce ekonomicky postižen, neboť dolování hnědého uhlí ve Střimicích (*Striemitz*), Verneřicích u Jeníkova (*Wernsdorf*)^{52]} a v Břežánkách (*Briesen*)^{53]} se ukázalo jako nerentabilní. Navíc zde byly problémy se zábory půdy pro stavbu železnice. Krahel tedy neměl zpočátku lehkou pozici. Musel se dopodrobna seznámit s chodem

42] J. Kynčil udává pořadí 38.

43] O volbě velmi podrobně SOA Litoměřice – Litoměřice, fond Cisterciáci Osek, sign. L III 71, inv. č. 1419, č. kart. 266.

44] http://www.zisterzienserlexikon.de/wiki/Mayer,_Salesius [cit. dne 22. 10. 2018].

45] http://www.zisterzienserlexikon.de/wiki/Wackar%C5%BE,_Leopold [cit. dne 22. 10. 2018]. Bruno SCHNEIDER, *Neues zur Frühgeschichte der Österreichisch-Ungarischen Zisterzienserkongregation (1859–1880). Die Wahl von Leopold Wackarz zum Generalvikar und ihre Folgen*, *Analecta Cisterciensia* 52, 1996, s. 136–203.

46] Ne tedy litoměřický biskup Augustin Pavel Vahala, jak uvádí J. Kynčil. J. KYNČIL, *Ignác Petr Krahel*, s. 78.

47] Tzn. prelát mající právo nosit infuli, tj. mitru.

48] Např. SOA Litoměřice – Litoměřice, fond Cisterciáci Osek, inv. č. 1427: *První rok mé správy úřadu jako opata kláštera oseckého*.

49] Poznámky částečně nahrazují deník. SOA Litoměřice – Litoměřice, fond Cisterciáci Osek, inv. č. 1437.

50] SOA Litoměřice – Litoměřice, fond Cisterciáci Osek, inv. č. 1420–1425, 1429.

51] Meinrad SIEGL, *Cisterzienserstift Ossegg*, in: Sebastian Brunner (Hg.), *Ein Cisterzienserbuch*, Würzburg 1881, s. 342.

52] Vesnice zanikla v letech 1950–1960 z důvodu těžby hnědého uhlí.

53] Vesnice úředně zanikla v roce 1970 a zbořena byla o dva roky později v důsledku těžby hnědého uhlí v lomu Bílina.

celého opatství. Věnoval se zejména zahradě^{54]} (zřídil převorskou a noviciátní zahradu), pěstování ovoce a chovu ryb. Nechal nově upravit park (opraveny byly pavilóny a bazény^{55]}) i opatskou zahradu, která se stala vyhlášeným místem pro návštěvníky přijíždějící z teplických lázní. Roku 1880 byla dokončena renovace klášterních budov.

Ekonomickými záležitostmi se ale osobně příliš nezabýval, raději je svěřoval svému provisorovi. Ten měl plné ruce práce, neboť pod klášter spadalo mnoho hektarů zemědělské půdy a lesa. Velkostatek Osek se statkem Škrle měl tehdy celkovou rozlohu 3 618 hektarů (1 987 ha zemědělské a 1 590 ha lesní půdy).^{56]} Patřilo sem i 18 rybníků o ploše 40 hektarů, dále pivovar v Oseku, dva mlýny (jeden i s pilou), továrna na vlněné zboží v Oseku, a tři výše zmíněné hnědouhelné doly. Klášter vlastnil i dva domy v Praze (tzv. Osecký dům v Jilské ulici č. p. 447 a menší dům tamtéž č. p. 448). Lesy, rozdělené do čtyř revírů, byly spravovány lesmistrem, který vypracoval z pověření opata nový hospodářský plán rozvoje lesa na sto let dopředu. Zavedl v lese také moderní hospodaření a tzv. zařízení lesa. Roku 1878 nechal Krahel přeorganizovat celou hospodářskou správu a zavedl podvojný účetnictví. „*Do osamostatněného* důchodu patřily nejen finance, ale i nadační a patronátní záležitosti a správa pivovaru. Roku 1880 byl dokončen prodej všech dolů a současně byla přestavěna i textilní továrna. Klášter se prakticky vzdal zemědělského hospodaření ve vlastní režii a postupně pronajímal výhodně všechny své dvory. Ponechal si pouze dvůr přímo v Oseku.“^{57]}

Krahel se výrazně angažoval v záležitosti reformy cisterciáckých klášterů v rakouské monarchii^{58]} a ihned po nástupu do úřadu zvízitoval i ženské lužické kláštery v Mariensternu a Marienthalu, jejichž vizitátory oseckí opati tradičně bývali.^{59]}

54] Pro ně srov. Pavel HUŠEK, *Klášterní zahrady v Oseku*, in: 800 let kláštera Osek, s. 170–184, ke Krahlovi s. 175.

55] SOA Litoměřice – Litoměřice, fond Cisterciáci Osek, inv. č. 404, 405.

56] 1 749 ha zemědělské půdy bylo v pachtu, jen 238 ha spravoval klášter sám.

57] Takto shrnuje hospodářskou situaci kláštera J. MACEK, *Dějiny oseckého kláštera*, in: 800 let kláštera Osek, s. 75.

58] Osecký opat Athanasius Bernard (v úřadu 1853–1875), velmi vzdělaný muž, se jako sekretář pražského arcibiskupa kardinála Schwarzenberga zasloužil o tuto reformu. Vypracoval pro kardinála rozbor (mnohdy neradostné) situace cisterciáků v monarchii k 21. 2. 1854. Zřídil novou rakousko-uherskou kongregaci, o což zvláště oseckí opati usilovali již od r. 1852, se nakonec podařilo až za M. Siegla. Stručně srov. J. MACEK, *Dějiny oseckého kláštera*, in: 800 let kláštera Osek, s. 73–74.

59] Oseckému opatovi Klimentu Zahrádkovi (v úřadu 1843–1853) se podařilo „s vypětím všech sil“ r. 1848 oba kláštery zachránit (saská vláda je chtěla zrušit), i když práva oseckých opatů jako vizitátorů byla napříště výrazně omezena. J. MACEK, *Dějiny oseckého kláštera*, in: 800 let

Vychoval si rovněž svého nástupce, Meinrada Siegla (1842–1911), studujícího též na chomutovském gymnáziu, kterého roku 1882 jmenoval do služby podpřevora a jenž byl po jeho smrti okamžitě zvolen 26. října (potvrzen 28. 10.) 1886 Krahlovým nástupcem.^{60]}

Činnost literární

Ignaz Peter Krahel byl člověkem mnoha kulturních a intelektuálních zájmů a třebaže v žádném oboru nedosáhl špičkových výsledků, podporoval své spolubratry i kolegy-učitele – ať již jako opat, nebo gymnaziální profesor – ve „výzkumu“ a badatelské, resp. intelektuální činnosti. Kromě svých milovaných humanitních předmětů, které vyučoval v Chomutově, a jazyků včetně latiny a staré řečtiny oddával se též astronomii i botanice, a ještě jako chomutovský profesor si opatřil mnoho nejrůznějších přístrojů a pomůcek k tomuto oboru.^{61]}

Nejdůležitějším spisem Ignaze Petera Krahla jsou jeho dějiny města Chomutova – *Geschichte der königlichen Stadt Komotau*. Uveřejňoval je na pokračování v „Programu chomutovského gymnázia“ (*Programm des k.k. Ober-Gymnasiums zu Komotau*) vydávaného v Mostě, resp. Praze od roku 1851.^{62]} Až hluboko do 20. století byly nejpodrobnějšími dějinami Chomutova, a proto byly vydány na náklady města znovu roku 1914, tentokrát ve formě řádné knihy. Dílo bylo též předlohou pro česky psané dějiny Chomutova z pera Zdeny Binterové,^{63]} jak na to již upozornil Jakub Zouhar v práci o chomutovském kronikáři Johannu Josephu Urtikovi z 18. století.^{64]} Učený cisterciák se na dějiny Chomutova připravoval důkladnou heuristikou v místním archivu, avšak Krahlovy dějiny nejsou bez omylů a pochybení, nejen co se týče jednotlivých

kláštera Osek, s. 73.

60] http://www.zisterzienserlexikon.de/wiki/Siegl,_Meinrad[cit. dne 22. 10. 2018]; *700Jährige Jubiläumsfeier des Stiftes Ossegg*, in: Cistercienser Chronik 9, 1897, s. 79–84. Byl to Siegl, kdo při postátnění chomutovského gymnázia r. 1909 smluvně dojednal, že cisterciáci mohli na ústavu jako profesori působit i nadále a že pro ně byl postaven nový dům, aby měli kde v Chomutově bydlet.

61] Jako opat si je nechával později posílat z Würzburgu. Srov. SOA Litoměřice – Litoměřice, fond Cisterciáci Osek, sign. L III 73–75, inv. č. 1421–1423, č. kart. 267 (korespondence).

62] Ignaz KRAHL, *Geschichte der königlichen Stadt Komotau*, in: Programm des k.k. Ober-Gymnasiums zu Komotau, Brüx 1861, s. 1–46; 1862, s. 47–124; 1863, s. 125–163. Týž, *Geschichte der königlichen Stadt Komotau*, Komotau 1914.

63] Z. BINTEROVÁ a kol., *Dějiny Chomutova*, Chomutov 1997, s. 7.

64] Jakub ZOUHAR, *Die Komotauer Chronik des Bürgers Johann Joseph Urtika (1710–1784)*, Červený Kostelec 2016, s. 93.

faktů, nýbrž i zastaralých postupů. Krahel totiž až přesprávil věřil Hájkově kronice.^{65]} Přesto se o historickou kritiku snažil a ve své předmluvě datované květnem 1861 při výčtu svých předchůdců – historiografů města – neváhal uvažovat o jejich silných i slabých stránkách. Věřil v pokrok a viděl, že se město modernizuje, a svými dějinami chtěl přispět k ještě větší hrdosti jeho obyvatel na „jejich“ dějiny. A navíc se již hlásil k „pravdě“ jakožto „zákonu“ každé historické práce.^{66]} Své vyprávění začíná už v 11. století a výklad dovádí až do své současnosti. V práci dominují politické a správní dějiny, ale ke slovu přichází i historie kulturní^{67]} a sociální.^{68]}

Uveřejnil rovněž článek *Indische Religion und Mythologie*^{69]} a snad i (autorství nejisté), studii *Die Flora von Komotau nach dem Linnéschen Pflanzensystem auf dem analytischen Wege kennen zu lernen*.^{70]} Tato studie však nebyla nikdy dokončena, ačkoliv její autor – skrývající se pod šifrou K. – hodlal původně závěr textu dopsat v následujícím *Programu pro rok 1859*. Namísto závěru tam však čtenář nalezne jen informační poznámku, oznamující, že tento rok studii ještě nebylo možno dokončit. Přitom není ani jasné, zda autorem byl skutečně Krahel.^{71]} Oba texty vykazují vysokou míru erudice, vzhledem k autorovi, tehdy začínajícímu gymnaziálnímu profesorovi; na druhou stranu se jedná o články pro poučené čtenáře bez vědeckých ambicí. Ostatně, článek

65] Na to opět poukázal J. ZOUHAR, *Die Komotauer Chronik*, s. 128–129.

66] I. KRAHL, *Geschichte der königlichen Stadt Komotau*, in: Programm des k.k. Ober-Gymnasiums zu Komotau, Bruch 1861, Vorrede, s. VIII: „Wahr zu sein ist die erste Aufgabe jeder historischen Arbeit und war auch das Gesetz, welcher nichts anderes sein will, als ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Städte, ein Zeichen dankbarer Anerkennung jener Verdienste, welche die Stadt sich um Wissenschaft und Schule erworben, eine freundlichen Erinnerung für Jene, welche Komotau als das erste Stadium ihrer wissenschaftlichen Laufbahn im dankbaren Andenken behalten haben“.

67] Srov. I. KRAHL, *Geschichte der königlichen Stadt Komotau*, in: Programm des k.k. Ober-Gymnasiums zu Komotau, Bruch 1862, s. 75–97 (III. Abschnitt: Kulturgeschichte der Stadt Komotau).

68] Tamtéž, 1863, s. 125–163.

69] In: Programm des k.k. Ober-Gymnasiums zu Komotau, Prag 1857, s. 3–9. Oficiální soupis článků v Programech gymnázia za jednotlivé roky ovšem uvádí článek v ročníku 1856, navíc pod chybným titulem *Über die indische Mythologie*. Tento název se poté dostal i do některých dalších článků a studií 19. století. Text snad připravoval již v osekém klášteře, jak se domníval již J. Kynčil. J. KYNČIL, *Ignác Petr Krahel*, s. 77.

70] In: Programm des k.k. Ober-Gymnasiums zu Komotau, Prag 1857, s. 10–17; tamtéž, 1858, s. 3–16. I v případě této studie se v literatuře 19. století někdy uvádějí mírně odlišné, nesprávné názvy.

71] Pro jeho autorství se vyslovují Hugo von MOHL – Anton de BARY, *Botanische Zeitung* 26, 1868, s. 457, kteří ale mylně čtou šifru jako „J. K.“ Ve skutečnosti jde o „Von K.“, tj. česky „od K.“. Oficiální soupis článků v Programech gymnázia za jednotlivé roky však uvádí zkratku „V. K.“ a nijak se k autorství studie nevyslovuje.

o indickém náboženství přísně (a dosti negativně) posoudil ve své recenzi^{72]} Alfred Ludwig (1832–1912),^{73]} pozdější vídeňský a pražský profesor klasické filologie a srovnávacího jazykozpytu, zakladatel indologie na německé univerzitě v Praze. Podle něj je sice Krahův text bez vědecké ceny, ale přes všechny nedostatky může poučit laického čtenáře a ani jeho chyby nejsou fatální.

Rukopisně se dochoval i nástin textu jakéhosi úvodu do dějin lidstva, který měl patrně sloužit studentům gymnázia.^{74]}

V březnu 1886 prodělal Ignaz Peter Krah mozkovou mrtvici, z jejíchž následků se již nevzpamatoval. Zemřel v den svých řeholních jmenin 31. července 1886 v Oseku, kde byl i pochován. Nedožil se tak mohutných oslav sedmisetletého výročí založení kláštera v Oseku roku 1897 (jakkoli je datum jeho vzniku nejisté).^{75]}

Závěr

Ignaz Peter Krah byl bezesporu významnou osobností nejen severozápadního regionu Čech, ale i českých zemí jako celku. Zapsal se do jejich církevní, hospodářské i intelektuální historie a zanechal pozitivní stopu i v česko-německých vztazích, které byly ve druhé polovině 19. století alfou a omegou společenského života Předlitavska. Tento příspěvek byl zamýšlen jako zpřesnění konkrétních informací o jedné osobnosti oseckého kláštera na základě archivních pramenů. V budoucnu bude prospěšné podívat se na dějiny oseckého kláštera v 19. století mnohem podrobněji, než jak se dělo dosud, protože již při současném stavu poznání víme, že klášter hrál nezanedbatelnou úlohu v kulturních, církevních, intelektuálních, ale i hospodářských dějinách českých zemí.

72] A[lfred] LUDWIG, in: Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 9, 1858, s. 422–425.

73] Pro jeho metody práce srov. Josef PETRÁŇ, *Filozofická fakulta*, in: František Kavka – Josef Petráň (red.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, díl 3 (1802–1918), Praha 1997, s. 161; pro jeho vztahy s českými kolegy srov. Martin SVATOŠ, *Česká klasická filologie na pražské univerzitě 1848–1917*, Praha 1995, dle rejstříku. Encyklopedie <http://www.biographien.ac.at/oeb1?frames=yes> [cit. dne 22. 10. 2018].

74] SOA Litoměřice – Litoměřice, fond Cisterciáci Osek, inv. č. 1434.

75] Podrobný popis oslav podává článek *700Jährige Jubiläumsfeier des Stiftes Ossegg*, in: Cistercienser Chronik 9, 1897, s. 17–24, 43–47 a 79–84.

Ignaz Peter Krahľ OCist: A Sample of a Religious Church Erudition in the Northwestern Bohemia in 19th Century

Summary

Born in Lomnice nad Popelkou, Ignaz Peter Krahľ (1828–1886), a member of the Cistercian Order, came from bourgeois family. His background was bilingual (Czech and German) and his education was Latin, that means he had an excellent command of three languages. His brothers Karl and Friedrich also studied at university – the former became a physician in the city of Teplice, the latter worked as a notary in the town of Rokytnice nad Jizerou. After studying the first class of the grammar school at Jičín in 1838/39, Peter Krahľ moved to the town of Chomutov, where he completed the grammar school in 1845. The school was leaded by members of the Cistercian Order from the Osek monastery, which would play a key role in his future life. In 1846/7 Krahľ studied Philosophy at the University of Prague and joined the Cistercian Order on 4th September 1847. Then the novitiate and studies at Osek followed. After that Krahľ was sent to Litoměřice in order to study at the Bishopric Seminary, which completed in 1852. On 27th April 1851 he had taken his vows and got the monastic name “Ignaz”. After being a librarian at Osek in 1852–1856, he was sent to Chomutov to teach at the grammar school, which he had successfully finished a couple years ago. Classical Philology, German and Czech Languages, and History as well as Geography were his subjects. He was popular at school. On 8th February 1877 Ignaz Peter Krahľ was elected the abbot at Osek. It was an important and prestigious office which called him away from his literary work. As a grammar school teacher Krahľ had written A History of the Town of Chomutov (*Geschichte der königlichen Stadt Komotau*; 1861–1863, ed. 1914) and some other historical and philological treatises. His works are not without errors and mistakes but show a great impact of the church and classical education on intellectuals of the second rank living in smaller towns of 19th-century Bohemia. Ignaz Peter Krahľ died of a stroke in 1886.

P. Vincenc Maiwald, OSB (Fridolín Antonín Maiwald), (1862–1951)^{1)*}

Eva VODOCHODSKÁ

Abstract: Fr. Vincenc Maiwald, OSB (1862–1951) was a member of the Benedictine order in the convent of Břevnov-Broumov. He became famous primarily as a scientist in the botanical area. Today he is recognized as one of the most famous botanists from the Czech lands and an important representative of Benedictine historiography.

Key words: Benedictine Order, Broumov, Břevnov, history of botanic, church history, 20th century

P. Vincenc, křtěný Fridolín Antonín, spatřil světlo světa 11. prosince 1862 v Hostinném č. p. 85 jako čtvrté dítě Václava a Anny Maiwaldových. Rodičům se narodilo celkem sedm dětí, avšak pouze čtyři chlapci se dožili dospělého věku. Mimo bratra Leopolda (*1857), se kterým měl Fridolín velmi silný vztah, měl ještě sourozence Rudolfa (*1864) a Antonína (*1867). Fridolínův otec zastával pozici krejčovského mistra a později také kostelníka, jeho matka byla dcerou Jana Künzela, sedláře z Hostinného.^{2]}

V září roku 1868 nastoupil Fridolín do první třídy měšťanské školy v Hostinném. Z jeho pamětí vyplývá, že byl premiantem třídy a vždy byl výborně hodnocen.^{3]} Již v měšťanské škole mu učarovala podkrkonošská příroda, k jejímuž poznání ho vedl také třídní učitel Karel Standt. V roce 1873, kdy navštěvoval pátou třídu, založil herbář, který následně rozšiřoval až do konce svého života.^{4]}

Po vykonání přijímacích zkoušek z matematiky a německého jazyka začal v roce 1874 navštěvovat gymnázium ve svém rodném městě, což mělo pro jeho budoucí kariéru velký význam. Společně s třídním vyučujícím P. Ludwigem Böhmem, učitelem religionistiky a latinského jazyka, často

1] *Tento článek byl vypracován v rámci projektu SV č. 2131/2017 FF UHK.

2] Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad Vrchlabí, Katolická matrika N 1856–1879, sign. 50-4666, fol. 89^v.

3] Státní okresní archiv Náchod (dále jen SOkA Náchod), Vincenc Maiwald, inv. č. 162, Gedenkbätter: aus meinem Leben, s. 2.

4] Tamtéž, s. 11.

navštěvoval františkánskou klášterní zahradu a prohluboval tak svůj zájem o botaniku. Ta se na nižším gymnáziu vyučovala pouze jako součást přírodních věd, samostatným předmětem byla od kvinty.

Jelikož bylo v Hostinném pouze nižší gymnázium, do kvinty přešel Maiwald v září 1878 na klášterní gymnázium broumovských benediktinů. Do Broumova přijel 17. září a přechodný domov při studiích našel v rodině úředního sluhy broumovského kláštera Josefa Grötzbacha v č. p. 2. Aby si vydělal alespoň nějaké peníze na živobytí, chodil zpívat do chlapeckého sboru.^{5]}

V Broumově, stejně jako v Hostinném, Maiwald často navštěvoval klášterní zahradu, v době svého příchodu měl již v herbáři přibližně 80 rostlin. Na podzim roku 1879 započal psát všeobecný úvod pro knihu, jež ho později proslavila po celém světě – *Geschichte der Botanik in Böhmen*. Ačkoliv byli studenti vedeni k samostatné publikační činnosti, takový úspěch studentské práce nebyl obvyklý.

Během studií se velmi spřátelil s Wilhelmem Rotterem a Eduardem Settmacherem, kteří se později stali duchovními.^{6]} Řehole sv. Benedikta a život v klášterním prostředí přesvědčily také Maiwalda, že právě řeholní cesta je tou, kterou se chce vydat. Po maturitě v květnu 1882 se proto rozhodl studovat teologii na pražské univerzitě a vstoupit do benediktinského řádu. Dne 3. října téhož roku oblékl společně se dvěma svými spolužáky z gymnázia, Františkem Pohlem a již zmíněným Wilhelmem Rotterem, benediktinské roucho a započal noviciát. Obřad proběhl v benediktinském kostele sv. Markéty na pražském Břevnově. Po třech letech byl benediktinskou komunitou připuštěn k slavným slibům (*professio sollemnis*) a přijal řádové jméno Vincenc. Samotný slavnostní obřad se konal opět v břevnovském kostele dne 17. října 1886.^{7]}

Během ledna 1887 byl vysvěcen na jáhna, a ještě téhož roku přijal kněžské svěcení od arcibiskupa Františka Schönborna ve svatovítské katedrále v Praze.^{8]}

Vzhledem k tomu, že byl pro svůj talent určen břevnovsko-broumovským opatem Ruprechtem Smolíkem k výuce přírodních věd, pokračoval na pražské

5] Tamtéž.

6] Wilhelm Rotter (1861–1918) vstoupil společně s Fridolínem Maiwaldem do benediktinského řádu, později jako P. Meinradus. Eduard Settmacher (1863–1937) se vydal také na církevní dráhu, zastával pozici hohleuského faráře, biskupského notáře nebo rady biskupské konzistoře. Viz SOKA Náchod, Vincenc Maiwald, inv. č. 159, *Geschichte des öffentl. Stiftgymnasiums in Braunau – Das Braunau Gymnasium als Obergymnasium II. Teil Von 1880–1889*, s. 5–6.

7] *Catalogus religiosorum sub regula S. P. Benedicti in Archisterio Břevnoviensi et Monasterio Braunaviensi atque extra eadem militantium. Anno Domini MDCCCLXXXVII. Praemittitur conspectus filiarum archisterii et series abbatum Břevnoveno-Braunensium*, Pragae 1887, s. 18.

8] Dominik PROKOP, *Direktor P. Vinzenz Maiwald: Eine Würdigung*, in: Jahresbericht des öffentlichen deutschen Stifts-Obergymnasiums der Benediktiner zu Braunau in Böhmen, Braunau 1932, s. 5.

univerzitě v jejich studiu. Tento způsob určování kariéry byl v řádu tradiční, dle svého nadání byli novicové ustanoveni buď pro působení v klášterním školství, nebo v některé z řádových funkcí. Po absolvování studií se stal roku 1893 profesorem na broumovském klášterním gymnáziu, kde vyučoval přírodní vědy, matematiku a fyziku.^{9]} Hned po svém příchodu si získal oblibu u svých studentů, kteří mu srdečně přezdívali Papa Vinci.

V říjnu 1893 začal na gymnáziu vyučovat také Maiwaldův dlouholetý přítel, budoucí prvorepublikový politik Franz Spina,^{10]} který zde působil do konce školního roku 1895/1896 jako zastupující učitel němčiny, řečtiny a logiky.^{11]} Společně vytvořili oblíbenou učitelskou dvojici a jejich pevné přátelství trvalo až do Spinovy smrti v září 1938.

Mimo samotnou výuku pokračoval P. Vincenc také v botanickém bádání. Z roku 1898 pochází jeho první otištěná studie *Ein Innsbrucker Herbar vom Jahre 1748*, popisující nejstarší herbář z přírodovědné sbírky broumovského klášterního gymnázia.^{12]} Každý rok mu bylo uveřejněno několik jeho studií v odborných vídeňských a pražských publikacích a nespočet v regionálních časopisech a gymnaziálních ročenkách. Tyto ročenky platily ve své době za jeden z oblíbených platforem, kde profesori klášterního gymnázia publikovali své studie. Vrchol Maiwaldovy kariéry nastal v roce 1904, kdy byla tiskem vydána jeho nejvýznamnější a dosud nepřekonaná vědecká práce *Geschichte der Botanik in Böhmen*.^{13]} Díky knize se stal váženým a oceňovaným botanikem nejen v Evropě, ale také v USA, Brazílii a Kanadě. Kniha je žádaná a aktuální i více než 110 let od svého prvního vydání, o čemž svědčí dotisky z let 2012, 2013, 2015 a 2017.

Ačkoliv jako řádový kněz nemohl vlastnit žádný majetek, regule řádu dovozovaly, aby mu z klášterního rozpočtu byly nakupovány publikace, jež potřeboval ke svému studiu. Společně s knihami, které dostal darem, vytvořily postupně velmi rozsáhlou knihovnu.^{14]}

9] Tamtéž, s. 25.

10] Franz Spina (1868–1938) byl publicista a prvorepublikový politik reprezentující Německý svaz zemědělců na postech ministra veřejných prací a ministra veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.

11] Hugo SCHOLZ, *Franz Spina als Politiker, Wissenschaftler und Mensch*, Braunau in Böhmen 1928, s. 10.

12] Vincenc MAIWALD, *Ein Innsbrucker Herbar vom Jahre 1748*, Braunau 1898.

13] Týž, *Geschichte der Botanik in Böhmen*, Wien – Leipzig 1904.

14] Jako soubor se Maiwaldova knihovna nedochovala. Část zůstala uložena v archivu broumovského kláštera, další je dnes součástí fondu Vincenc Maiwald ve Státním okresním archivu Náchod.

Po onemocnění ředitele gymnázia P. Anselma Hofmanna byl P. Maiwald v září 1906 dočasně dosazen na jeho místo, v důsledku Hofmannovy smrti byl však 13. prosince opatem Brunem Čtvrtečkou definitivně jmenován novým ředitelem.^{15]} První velké ocenění jeho pečlivé práce na poli botaniky na sebe nenechalo dlouho čekat. V prosinci 1908 obdržel prestižní Řád Františka Josefa;^{16]} získal také čestný titul biskupský notář, jenž se udílel zasloužilým kněžím v duchovní správě.^{17]}

Vedle postu ředitele gymnázia působil P. Maiwald od roku 1902 také jako knihovník všech tří klášterních knihoven – konventní, opatské a gymnaziální. V důsledku každodenní práce se starými tisky a prameny se začal více věnovat také regionální historii a vlastivědě, čímž navázal na tradici řádové historiografie. Benediktinské kláštery patřily od středověku k významným centřům vzdělanosti a kultury a byly místem, kde vznikaly nejrůznější dějepisické práce.

V roce 1912 byla vydána další jeho významná publikace *Geschichte des öffentlichen Stiftsgymnasiums in Braunau*, která mapuje dějiny broumovské klášterní školy do roku 1818.^{18]} Kniha vznikla jako doplnění statě P. Timothea Matauschka *Geschichte des Gymnasiums der Benediktiner in Braunau*, jež se věnuje dějinám této instituce v letech 1775–1863.^{19]}

Ředitel Maiwald také za svou kariéru vychoval mnoho studentů, nemálo z nich se stalo důležitými osobnostmi veřejného života – vysoce postavenými úředníky, lékaři a vědci. Jeho žáci na něho i po studiích nahlíželi s láskou, úctou, pravidelně ho navštěvovali; s některými také udržoval pravidelnou korespondenci. Dle jejich vzpomínek byl P. Vincenc velmi pilný, laskavý, starostlivý a více přítel nežli ředitel. Svou poutavou výukou také nevědomě přesvědčil několik svých žáků ke studiu přírodních věd a medicíny. S velkou úctou na něho nahlíželi také jeho přátelé a podřízení, vzpomínali na něho jako na člověka velice pokorného, laskavého a obětavého, jehož добрota a přátelskost neznala hranic.^{20]}

15] Beda MENZEL, *Direktor P. Vinzenz Maiwald (1906–1937)*, in: Jahresbericht des öffentlichen deutschen Stifts-Obergymnasiums der Benediktiner zu Braunau in Böhmen, Braunau, 1937, s. 6.

16] Řád založil František Josef I. v roce 1849 jako všeobecně záslužné ocenění pro významné osobnosti. V minulosti tento řád obdrželi např. historik Jaroslav Goll, vynálezce František Křižík nebo vydavatel Jan Otto.

17] D. PROKOP, *Direktor P. Vinzenz Maiwald*, s. 7.

18] Vincenc MAIWALD, *Geschichte des öffentlichen Stiftsgymnasiums in Braunau*, Wien – Leipzig 1912.

19] Timotheus MATAUSCHEK, *Geschichte des Gymnasiums der Benediktiner in Braunau zugleich ein Umriss der Gymnasial-Lehrverfassung seit 1775 in den deutsch-slavischen Königreichen und Ländern des Kaiserthumes Oesterreich*, Prag 1863.

20] Viz např. Franz SPINA, *Lieber Freund Vinzenz!*, in: Jahresbericht des öffentlichen deutschen

Vedle ředitelského úřadu, který ho jistě velmi zaměstnával, zastával Maiwald několik dalších funkcí. Mimo předsedy maturitní komise na gymnáziu ve svém rodném městě byl také v letech 1904, 1906 a 1914 jmenován zemským školním inspektorem a v roce 1917 vládním radou.^{21]} Ani po vzniku Československé republiky nepřestával být uznávaným odborníkem. Roku 1923 získal ocenění Ministerstva veřejných prací a v roce 1931 také ocenění Státního ústavu agropedologie a bioklimatologie.^{22]} Roku 1936, po třiceti letech ve funkci, rezignoval kvůli svému stáří na post ředitele gymnázia. Jeho místo zaujal P. Beda Menzel, jenž byl zároveň posledním ředitelem této instituce – ta byla roku 1939 uzavřena nacisty.

Svůj zájem zaměřoval Maiwald nejen na své rodné Krkonoše, ale také na Broumovsko, které se stalo jeho novým domovem. Vedle bezpočtu studií věnovaných broumovské přírodě, historii a etnografii napsal o Broumově svou v pořadí třetí knihu *Das Buch der Heimat*. Tento rozsáhlý rukopis, dokončený v roce 1939, se však vzhledem k vývoji dějinných událostí nikdy nedočkal knižní podoby. Práce, čítající téměř 400 stran, je členěna do 23 kapitol, ze kterých je prvních patnáct řazeno chronologicky od nejstarších dějin do roku 1939. Zbýlých osm kapitol obsahuje poté tematické přehledy břevnovsko-broumovských opatů, broumovských farářů, starostů a osobností, soupis broumovských pověstí nebo shrnutí dosavadních prací o dějinách Broumova.

Ačkoliv musela většina broumovských benediktinů německé národnosti v roce 1945 klášter a Československo opustit, P. Maiwald mohl zůstat uprostřed svých knih o něco déle. Vzhledem ke svému věku požádal již v říjnu 1945 o navrácení československého občanství.^{23]} V odůvodnění žádosti se odkazuje především na jeho zásluhy o československé vědecké poznání, na jeho studenty, jež dosáhli v republice vynikajících výsledků, ale také na jeho působení ve funkci vedoucího ombrometrické stanice v Broumově. Tato žádost však nebyla vyslyšena, a proto P. Maiwald požádal o pomoc broumovskou advokátní kancelář JUDr. Otto Priknera. Ta v únoru 1946 podala druhou žádost, tentokrát však o zachování občanství a vydání osvědčení o národní spolehlivosti.^{24]} V no-

Stifts-Obergymnasiums der Benediktiner zu Braunau in Böhmen, Braunau, 1937, s. 15–16.; Laurenz ZETTL, *Regierungsrat Direktor Vinzenz Maiwald als Vorgesetzter*, in: tamtéž, s. 19.

21] D. PROKOP, *Direktor P. Vinzenz Maiwald*, s. 7–8.

22] Tamtéž.

23] Na základě Smlouvy mezi Česko-slovenskou republikou a Německou říší ze dne 20. 11. 1938 pozbyly osoby, které měly trvalé bydliště 10. 10. 1938 v obci připojené k Německé říši a zároveň byly narozené před 1. 1. 1910 na území připojeném k Německé říši (a další) československé státní občanství a zároveň nabyly národnost německou. Dekret prezidenta republiky ze dne 2. 8. 1945 poté určuje podmínky pro navrácení československého státního občanství.

24] Miroslav OTTE, *P. Vincenc Maiwald*, Broumovské noviny 9, 2009, s. 15.

vém textu P. Maiwald zdůraznil, že se věnoval pouze vědecké práci, stál mimo politický život v Broumově a také, že sám byl v době okupace pronásledován nacisty. Úředníky Okresního národního výboru v Broumově (dále jen ONV) však jeho odůvodnění nepřesvědčilo a žádost byla zamítnuta. Ačkoliv se za něho přimluvil také tehdejší administrátor broumovského kláštera P. Anastáz Opasek nebo budoucí broumovský převor P. John Cherf,^{25]} vyňat z odsunu byl až po třetí žádosti z roku 1949. Ke kladnému vyřízení žádosti zřejmě dopomohla také žádost církevního tajemníka ONV, který požádal o zařazení P. Maiwalda pod rámec platového zákona s argumenty o jeho českém smýšlení a také o jeho vztazích s vlivnými československými osobnostmi.^{26]} V březnu roku 1950 mu bylo také dočasně přiznáno československé státní občanství, ale pouze do vyřízení žádosti. O měsíc později došlo k tzv. Akci K,^{27]} při které Ministerstvo vnitra obsadilo broumovský klášter, aby z něho později vytvořilo internační zařízení pro řeholníky a řeholnice.

P. Maiwald byl 5. května donucen odejít z kláštera, jenž byl po většinu života jeho domovem, do charitního domova pro kněze v Rožďalovicích. Přes veškerou péči Milosrdných sester sv. Karla Boromejského však nesl odchod ze své klášterní cely, od svých knih a archiválií velmi těžce. Zemřel osamocený, velmi nemocný a téměř slepý 7. prosince 1951, čtyři dny před svými 89. narozeninami. Pohřben byl 12. prosince na broumovském hřbitově, v oddělení benediktinského řádu, do hrobu po svém předchůdci ve funkci ředitele klášterního gymnázia P. Anselmu Hofmannovi.^{28]}

Během svého života sbíral P. Maiwald různé materiály ke studiu broumovského regionu. Knihy, periodika, opisy archiválií a vzácné staré tisky, které za svou kariéru nashromáždil, postupně vytvořily unikátní fond, jenž již za jeho života nesl jeho jméno a dodnes je ceněn jako unikátní zdroj informací k broumovskému a podkrkonošskému regionu. Největší část Maiwaldovy pozůstatosti je dnes uložena ve Státním okresním archivu v Náchodě, další najdeme v Památníku národního písemnictví v Praze.

25] V roce 1946 přijelo na pozvání P. Opaska několik čechoamerických benediktinů z opatství Prokopa Sázavského v Lisle, aby pomohli poté, co byl broumovský klášter v důsledku transportů zdejších benediktinů do Bavorska prázdný. P. Cherf se stal v roce 1947 převorem broumovského kláštera, kterým byl však pouze do roku 1948, kdy museli všichni tito bratři z politických důvodů klášter opustit.

26] SOKA Náchod, Okresní národní výbor Broumov, inv. č. 858, Odsun benediktinů z kláštera, Doporučení o zařazení pod rámec platového zákona ze dne 26. 11. 1949 a 22. 12. 1949.

27] Akce K neboli Akce kláštery je označení pro násilnou likvidaci klášterů v dubnu 1950 v Československu.

28] M. OTTE, P. *Vincec Maiwald*, s. 15.; Johann POSNER, *Ein erfülltes Leben: Vor 15 Jahren starb P. Vinzenz Fridolin Maiwald OSB aus Arnau*, in: Riesengebirgsheimat 20, 1956, s. 328.

P. Vincenc Maiwald patří bezesporu k důležitým osobnostem břevnovsko-broumovské řeholní komunity 20. století. Jako ředitel klášterního gymnázia ovlivnil několik generací studentů a také jeho zásluhou bylo neustále vylepšováno dobré jméno a prestiž této instituce. Jeho vědecká práce je v dnešní době postupně znovu objevována odbornou veřejností a může být námětem pro další bádání v regionální historii.

Fr. Vincenc Maiwald, OSB (1862–1951)

Summary

The name and work of the distinguished scientist Fr. Vincent Maiwald (1862–1951) was almost forgotten. As a Benedictine of German nationality, he was, by the Communist regime, condemned for oblivion, and nowadays he is known mainly as an excellent botanist. But his life was much more varied. After studying theology and natural sciences, he worked for more than thirty years as the director of the Broumov monastery grammar school, which significantly influenced several generations of students at this institution – often important personalities of the First Republic period. At the same time, he also held the position of librarian, archivist and he was devoted to scientific work. In the beginning he majored in the history of botany and ancient science, but later he focussed his work researching the history of history, regional history and the history of the Podkrkonoší and Broumov region. More than one hundred and fifty bibliographic items came from his pen, and several other writings were not printed and remained in the form of a manuscript.

An example of Maiwald's life also outlines how „great history“ influenced the life of the Broumov religious community and the Broumov region in the second half of the 20th century.

Vincenc Maiwald v mladých letech. Foto archiv autorky

Geschichte der
BOTANIK
in Böhmen.

Von V. MAIWALD.

Herausgegeben mit Unterstützung
der Gesellschaft zur Förderung
deutscher Wissenschaft, Kunst und
Literatur in Böhmen.

Wien und Leipzig 1904. Kaiserl. und königl. Hof-Buchdruckerei und
Hof-Verlags-Buchhandlung Carl Fromme.

Titulní list Maiwaldova dílo o dějinách botaniky v Čechách. Foto archiv autorky

Vincenc Maiwald ve stáří. Foto archiv autorky

Politický vězeň, politický vizionář, pěstitel tulipánů. Originální osobnost Bohumila J. Kosovského

Jan SEIDL

Abstract: The paper deals with political activities and opinions of a prominent Czech spiritist of the 1930 s and 1940 s, Bohumil J. Kosovský, focusing on the period of the Communist regime in Czechoslovakia. A specific attention is paid to his illegal group (1948-1950), reason of his nine-year imprisonment in a forced-labor camp, and to a utopian project of a reform of the State he developed in mid-1960 s. In a secondary manner, some reflexions are developed concerning the use of security forces documents as biographical evidence.

Key words: Czech and Czechoslovak History; History of the 20th Century; Anti-Communist Resistance; Spiritism; State Security; Bohumil J. Kosovský; Lužany

Úvod

Postava Bohumila Jednoroviče Kosovského (1898–1987), mimořádné osobnosti, která svůj osud v poslední třetině svého dlouhého života spojila se západními Čechami, není v dosavadní literatuře neznámá. V roce 1999, dvanáct let po Kosovského úmrtí, vyšel ve sborníku *Pod Zelenou horou* biografický článek vzniklý na základě vyprávění pamětníka Michala Hranáče, který Kosovského dobře znal.^{1]} V roce 2011 byla kapitola o Kosovském a jeho literární činnosti v meziválečném období publikována v kolektivní monografii *Homosexualita v dějinách české kultury*.^{2]} Nyní již několik let funguje web Šílený adventista, nazvaný podle jednoho z Kosovského románů a provozovaný taktéž Michalem Hranáčem, který veřejnost stručně seznamuje s Kosovského životem a výtvarnou a literární tvorbou.^{3]}

1] Věra KOKOŠKOVÁ, Život, který se předbíhal, *Pod Zelenou horou*. Vlastivědný sborník jižního Plzeňska 2 (14), 1999, č. 3, s. 2–5. Narátor byl v posledních letech Kosovského života jeho úředně stanoveným opatrovníkem.

2] Roar LISHAUGEN – Jan SEIDL, *Generace Hlasu. Česká meziválečná homoerotická literatura a její tvůrci*, in: Martin C. Putna (ed.), *Homosexualita v dějinách české kultury*, Praha 2011, s. 209–280, o Kosovském s. 242–249.

3] <http://silenyadventista.adlib.cz/> [cit. dne 21. 10. 2018].

V tomto článku se zaměřím primárně na politické aktivity Bohumila J. Kosovského, které se výrazně rozvinuly především po roce 1948 a v různých formách směřovaly proti komunistickému režimu. Sekundárně tento článek chápu jako příspěvek k metodologii práce s prameny, konkrétněji k otázkám spojeným s využitím dokumentů vzniklých z činnosti represivních orgánů jako biografických pramenů.

Kritický pohled na pramennou základnu

Nejprve je tedy nutno představit okolnosti vzniku pramenné základny, z níž čerpám, které jsou pro svou specifičnost klíčové pro kritickou interpretaci jejího obsahu. Bohumil J. Kosovský byl v roce 1950 vyšetřován pro protistátní činnost a posléze odsouzen k internaci v pracovním táboře. Z tohoto vyšetřování se dochovalo hromadné trestní oznámení, kde je Kosovskému věnováno několik desítek stran.^{4]} Z výkonu trestu byl Kosovský podmíněně propuštěn v roce 1959, poté přesídlil do Lužan, kde získal zaměstnání ve stanici pro šlechtění tulipánů, avšak již v roce 1966 byl obviněn znovu, tentokrát pro trestný čin pobuřování, kterého se měl dopustit tím, že v úzkém kruhu známých pronášel pod rouškou spiritistických seancí své politické názory a prognózy, které se rozcházely s oficiálním narativem. V obou případech byl během vyšetřování dotazován nejen na dotčený trestný čin, ale také poměrně obsáhle na celý svůj dosavadní život, své názory apod., v důsledku čehož se zachovaly rozsáhlé záznamy jeho autobiografického diskursu. Během druhého z uvedených trestních řízení, z něhož vzešel rovněž poměrně rozsáhlý spis,^{5]} nechali vyšetřovatelé prozkoumat Kosovského duševní stav, a na základě znaleckého posudku, jímž byl Kosovský shledán nepříčetným, bylo trestní řízení proti němu zastaveno. Naposledy se Bohumil J. Kosovský stal terčem pozornosti Státní bezpečnosti počátkem osmdesátých let, avšak v tomto případě již nebyl přímo vyšetřován a příslušná dokumentace je velmi sporá.^{6]}

Psychiatrický posudek ze dne 14. července 1966 u Bohumila J. Kosovského konstatuje *„rozvíjející se stařeckou (senilní) demenci, a to u jedince již premorbidně (tj. před vznikem nemoci) silně psychopatického, s rysy nadměrného sebehodnocení, hysterickými, zčásti i disociálními, a sexuální deviaci*

4] Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), S/2-124-17.

5] ABS, vyšetřovací spis V-8053 MV.

6] ABS, signální svazek 7359 Plzeň.

(*efebofilii*)“.^{7]} Znalci Božek Slavík a Jan Martilík dále uvedli, že Kosovského myšlení „je silně ovlivněno ovládací představou o vlastních význačných schopnostech parapsychologických, vývyššími představami o osobních kvalitách spisovatelských, filosofických, výtvarně-uměleckých, vědecko-technických, a dalších. Tyto ovládací představy a megalomanské zaujetí vlastní osobou se zdají naprosto nepřístupny objektivní kritice, a ovlivňují značně konání vyšetřovaného.“^{8]}

Tento dojem do jisté míry vyvolává i autorské gesto, které Kosovský zaujal ve svých literárních pracích z třicátých let, především v románu Šílený adventista (1931).^{9]} Nestává se vždy, že máme možnost konfrontovat svůj dojem o povahových charakteristikách historických aktérů, který získáme studiem jejich textů, s analytickou studií jejich současníků. V tomto případě tomu tak ovšem je a zdá se, že citovaný psychiatrický rozbor, třebaže pochází ze šedesátých let, nabízí určitý klíč jak k četbě Kosovského prací z let třicátých i šedesátých, tak k jeho konání na konci let čtyřicátých.

Pokud jde o interpretaci autobiografických údajů, které jsou zaznamenány v protokolech z jeho výsledků a lékařských vyšetření v roce 1966, je tedy třeba si uvědomit, že kromě klasické mřížky, přes níž je třeba takové prameny číst (jde o parafrázi, eventuálně v kratších úsecích citaci aktérovy promluvy, kterou provedl anonymní zapisovatel; aktér, který cítil, že co vypoví, bude mít vliv na jeho další osud, mohl realitu vědomě či nevědomě modulovat či z ní sdělit pouze určité výseky apod.), přistupuje v případě Bohumila J. Kosovského ještě druhá mřížka, kterou v jeho podání referenční skutečnost prochází, a sice mřížka jeho specifického povahového ustrojení. V jeho výpovědích tedy lze vyzorovat určité jádro, které pravděpodobně odpovídá faktické skutečnosti, avšak k jeho vlastnímu hodnocení prvků, které toto jádro tvoří, je nutno přistupovat obezřetně.

Zároveň však nelze ani závěry psychiatrického vyšetření brát bez dalšího jako „objektivní“ pravdu a prohlásit Bohumila J. Kosovského jednoduše za duševně nemocného, a jeho dílo z toho důvodu snad za irrelevantní. Stejně jako měl při výsledku nějakou vlastní motivaci vyšetřovaný i vyšetřovatel, a tato motivace se mohla promítnout do toho, co první z nich řekl a co druhý z nich zapsal, nelze předpokládat zcela nemotivovaný postoj ani v případě znalců, kteří zkoumali duševní stav, a ostatně ani v případě zkoumaného. V případě

7] ABS, vyšetřovací spis V-8053 MV, fol. 34.

8] Tamtéž, fol. 32.

9] Srov. R. LISHAUGEN – J. SEIDL, *Generace Hlasu*, s. 246–249. Pasáže v této kapitole, které se týkají konkrétních literárních děl, napsal Roar Lishaugen. Poslední věta kapitoly o Kosovském na s. 249, kde se konstatuje jeho vyšinitost, je z pera editora Martina C. Putny.

Kosovského bylo toto zkoumání nařízeno na žádost jeho obhájkyň a těžko předpokládat, že Kosovský nevěděl, že bude-li shledán nepřičetným, vyhne se dalším nepřijemnostem s trestním řízením, případně i odsouzením.

Pozoruhodné a velmi cenné jsou z tohoto kritického pohledu oba počiny, které vznikly díky Michalu Hranáčovi. Přinášejí řadu faktografických údajů z Kosovského života, avšak především podávají bezprostřední svědectví o tom, že Kosovský o své nevšední povaze věděl,^{10]} ale že přestože se mu kvůli ní někteří lidé vyhýbali, pro řadu jiných byl právě touto povahou inspirativní. Na webu Šílený adventista Hranáč uvádí, že Kosovský dostal v Lužanech velmi skromný příbytek „*hned u tulipánových polí. Pro květy tulipánů si chodili lidé z širokého okolí. Kosovský nebyl nikdy sám. V létě na stanici přijížděli brigádníci. A pomalu se stalo zvykem, že se všichni scházeli u Kosovského kde posloučali jeho přednášky o metafyzice a o životě.*“^{11]} A toto konstatování verifikuje i dokumentace StB z počátku 80. let, kdy hlavním důvodem její nespokojenosti byl právě Kosovského vliv na mládež (viz níže). O tom, že jej zdaleka všichni nevnímali jako „blázna“, který nemá světu co podstatného říci, konečně svědčí i skutečnost, doložená na webu Šílený adventista fotografiemi, že jej v roce 1974 přijal pražský biskup František Tomášek, který od něj přijal plátno s obrazem Anežky České.^{12]}

Kosovského duševní originalita tedy není žádným tajemstvím a nelze ji ani přecházet mlčením, ani kvůli ní Kosovského dílo apriori bagatelizovat. Naopak je třeba s ní počítat jako s podstatným rysem, který umožní pochopit jak jeho diskurs, tak jeho disidentskou činnost, jejíž realita je nepochybná.

Život B. J. Kosovského do roku 1948

Obraťme nyní pozornost k samotnému životu Bohumila Jednoroviče Kosovského. Narodil se 28. dubna 1898 v Hořicích. Podle podání Michala Hranáče pocházel Kosovského otec ze starého ruského šlechtického rodu

10] Závěr článku zní takto: „*Byl jiný než ostatní. Věděl o své jinakosti a statečně nesl svoji schopnost chápání kosmických zákonů jako dar, nikoliv jako úděl. Přes všechny překážky se o své vědomosti vždy snažil podělit s těmi, kteří byli ochotni naslouchat. Každý, kdo ho poznal blíže, hovoří o tom, že byl dokonalým psychoanalytikem, který se dokázal vcítit do druhého a odstraňovat jeho trampoty, vlévat do něho sílu a naději. Člověk od něho odcházel jako vykoupaný. Přes všechno se s ním lidé – až na výjimky – komunikovat báli. A právě pro ně je psána tato vzpomínka.*“ (V. KOKOŠKOVÁ, Život, s. 5).

11] <http://silenyadventista.adlib.cz/fotografie/> [cit. dne 21. 10. 2018].

12] Tamtéž.

Jednorovičů-Kosakovských, avšak jak se dostal do Čech, není známo.^{13]} Rodiče měli ještě mladší dceru a vlastnili drobný obchod s hračkami a užitým uměním. Z rodiny na Bohumila J. Kosovského působila mimořádným vlivem teta a babička, které se pohybovaly ve spiritistických kruzích a pěstovaly „*podhorský spiritismus (...) erbenovsk[ého], miletinsk[ého] okruhu*“.^{14]} Po absolvování obecné a měšťanské školy se v Jičíně vyučil obchodním příručím a zároveň tamtéž vystudoval obchodní školu. V této době také navázal první homoerotický vztah, o kterém se v roce 1966 vyjádřil: „*Byl to už tehdy trvalejší přátelský vztah i s tou patinou té sexuální variace, bylo to prostě stoprocentní přátelství*.“^{15]} V roce 1916 narukoval do armády, v níž zůstal jako rotmistr i po vzniku republiky, avšak v roce 1923 byl podmíněně odsouzen pro homosexuální „delikt“ a superarbitrován.^{16]} Následně působil několik let v aparátu senátorského klubu národně demokratické strany^{17]} a poté v brněnské zbrojovce, kde podle svých slov ze šedesátých let pracoval jako chemik.

Otázka Kosovského znalostí a praktických výsledků v oboru chemie je příkladem kontextu, v němž je nutno k jeho údajům přistupovat s krajní obezřetností. Na výslovný dotaz vyšetřovatele v roce 1966 připustil, že žádné vzdělání v tomto oboru neměl, že však nabyl řadu znalostí samostudiem.^{18]} Lékařům, kteří vyšetřovali jeho duševní stav, řekl, že „*předchozí teoretická znalost u něho nemusela (...) být tak hluboká*“,^{19]} neboť v brněnské zbrojovce, kde podle svých slov „řešil (...) výzkum chromování a různé elektrogalyvanické postupy“^{20]} a zejména pak „*vyřešil úkol na hromadném hnědění zbraní*“,^{21]} „*postřehl (...) dalekosáhle celý postup*“,^{22]} a třebaže již v roce 1928 ze zbrojovky odešel, měla o něj velký zájem ještě po dvaceti letech. Chemickému výzkumu

13] V. KOKOŠKOVÁ, Život, s. 2.

14] ABS, vyšetřovací spis V-8053 MV, fol. 25. Michal Hranáč k tomu uvádí: „*Až na to, že od malička rád maloval, příliš se od svých vrstevníků nelišil. Na počátku puberty však stačila jedna návštěva u zubaře a jedna banální injekce proti bolesti, aby došlo k náhlé iniciaci Bohumilových dosud dřímajících mediálních schopností*.“ (V. KOKOŠKOVÁ, Život, s. 2).

15] ABS, vyšetřovací spis V-8053 MV, fol. 26.

16] Tamtéž, fol. 26.

17] Tuto skutečnost potvrzuje též Kosovského korespondence se Zdeňkem Kalistou z let 1926–1927 (Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Zdeněk Kalista, korespondence přijatá, Bohumil Kosovský Zdeňku Kalistovi).

18] ABS, vyšetřovací spis V-8053 MV, fol. 68–69.

19] Tamtéž, fol. 27.

20] Tamtéž, fol. 27.

21] Tamtéž, fol. 68.

22] Tamtéž, fol. 27. Blíže k tomu dodal: „*Mám určité schopnosti, krátkou praxi a dobrou intuici*“ (tamtéž).

se poté věnoval ve své soukromé laboratoři v Praze,^{23]} kam se přestěhoval, neboť chtěl proniknout do pražských uměleckých kruhů.

Následující období strávené v hlavním městě je dobou Kosovského spolupráce s hnutím sexuálních menšin,^{24]} která se projevovala především tak, že přispíval do časopisů *Hlas sexuální menšiny* a *Nový hlas*,^{25]} a zejména také jeho prvních literárních pokusů. Pod pseudonymem Ivan Horný vydal epistolární novelu *Duše trampa* (1931)^{26]} o níž v roce 1966 prohlásil, že to je „freudovsky zaměřená práce“,^{27]} a román *Šílený adventista* (taktéž 1931),^{28]} který z téhož odstupu hodnotil jako „politick[ou] utopi[i], jež sledovala Evropu kol r. 2000. Tehdy budou soutěžit 2 demokracie, severní a jižní.“^{29]} Psychiatři Slavík a Martilík zaznamenali ještě další Kosovského údaje o této knize: „Šílený adventista je pouze symbolem, i když ho vylíčil jako skutečného člověka. Je to dílo silně filosoficky zaměřené. Mluví tam o vládě intelektuálů. Převzali to Havlovi k filmování, ale nesehnali na to režiséra.“^{30]} Bohumil J. Kosovský dále o svých literárních pracích uvedl, že „byly zhusta psány v Březinově díkci,

23] Zde se věnoval bádání, které vycházelo z jeho zájmu o „regeneraci krevní – a to homeopaticky a ve spojitosti se spiritismem“ (tamtéž). Psychiatřiční znalci ve svém posudku ze šedesátých let zaznamenali v přímé i nepřímé řeči ještě tato Kosovského vyjádření k tomuto aspektu jeho činnosti: „Některá média mají velký úspěch v homeopatické léčbě. Jednalo se tu o silné výtažky z jedné indické rostliny (...). Dělal z toho extrakty, jež prý pak zkoušel Dr. Podroužek. Testy dopadly znamenitě (...), stále to zkoumal dále (...), pracoval na tom 10 let, a to až do příchodu Němců“ (tamtéž, fol. 27). V tomto posudku je také popsán jeden Kosovského konkrétní chemický objev, a sice náhražka sosnové pryskyřice – šlo o „překvašení havarované mouky, což se pak muselo katalysovat do nebuničitého stavu – svazu, čímž [vznikla hmota] podoby hutného škrobu“ (tamtéž, fol. 28).

24] K tomuto hnutí viz blíže: Jan SEIDL a kol., *Od žaláře k oltáři. Emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*, Brno 2012, oddíl 3/.

25] K vývoji tohoto časopisu viz blíže: Roar LISHAUGEN, *Nejistá sezóna jiné literatury. Osudy časopisu Hlas sexuální menšiny*, Dějiny a současnost 29, 2007, č. 12, s. 33–35; a J. SEIDL, *Od žaláře k oltáři*, kapitola 3/6/.

26] R. LISHAUGEN – J. SEIDL, *Generace Hlasu*, s. 247–248. Zajímavý údaj o vzniku této knihy je obsažen v článku Věry Kokoškové: „(...) Sám se rozhodl hledat štěstí v Praze. (...) Začal se hodně stýkat s umělci, především malíři. Z nich se nejvíce sblížil s Alfonsem Muchou a brzy byl v jeho rodině jako doma. Jen z náznaků lze vyuit jeho nenaplněný vztah s Muchovou dcerou Jarkou. Zato syna Jiřího, nevalného studenta, se rozhodl podržet tím, že mu jako první podsunul spisovatelské pero. Pod pseudonymem REKTUS vydal Bohumil Kosovský knížku „Duše trampa“ a jako autora označil Muchu mladšího.“ (V. KOKOŠKOVÁ, *Život*, s. 2). Knihu tedy napsal Kosovský a Muchu pouze formálně připsal jako spoluautora.

27] ABS, vyšetřovací spis V-8053 MV, fol. 27.

28] R. LISHAUGEN – J. SEIDL, *Generace Hlasu* s. 248–249.

29] ABS, vyšetřovací spis V-8053 MV, fol. 27.

30] Tamtéž, fol. 27. Ohledně bratří Havlů znalcům také sdělil, že byl „ředitelem v rámci [jejich] podniku (...) v Lucerně“, avšak znalci sami k tomuto údaji do závorcky připsali výmluvný otazník (tamtéž, fol. 26).

neboť pěstoval Březinův kult (...). V tomto duchu napsal pak *Legendu o svatém Husovi* (...). Měl připraven i další román *Pavel Maria Magdal*, což měla být jeho osobní zpověď, již předložil ku vydání, ale rukopis byl zabaven.“^{31]}

V této době se živil spiritistickými přednáškami, které pořádal po celé republice „Svaz spiritistů a metafyziků“, jehož byl členem.^{32]} O povaze jeho přednášek si lze učinit představu z článku Věry Kokoškové: „*Tradovalo se, že dokázal hovořit strhujícím způsobem na jakékoliv téma, které mu třeba těsně před vystoupením náhodně vyhledali ve slovníku. Nedostatek vzdělání zřejmě nepociťoval; on sám hovořil o tom, že se pohybuje ve čtvrté dimenzi vědomí a je pouze tlumočnickem Vyšší inteligence.*“^{33]} V posledních dvou letech před okupací pracoval také v nakladatelství Žlutý stůl.^{34]}

Za německé okupace byl vězněn pro další homosexuální „delikt“, avšak jeho jednotlivá vyjádření o tomto období si chronologicky i věcně navzájem odporují. V roce 1947 řekl komisi, která vyšetřovala obvinění z „provinění proti národní cti“,“^{35]} že „*do zatčení v roce 1942 (...) byl zapojen do ilegálních skupin, jimž (...) dodával zprávy z Anglie*“^{36]} a že byl odsouzen krajským soudem v Praze na 19 měsíců. Z tohoto titulu také krátce po válce žádal o přijetí do Svazu osvobozených politických vězňů a pozůstalých, avšak jeho žádost byla zamítnuta s poznámkou, že byl vězněn pro mravnostní delikt.^{37]} Naproti tomu

31] Tamtéž, fol. 27–28.

32] Tamtéž, fol. 28.

33] V. KOKOŠKOVÁ, *Život*, s. 2.

34] Tamtéž, fol. 28; Kosovský uvádí, že se stal vedoucím tohoto nakladatelství, avšak tento údaj nepovažují za věrohodný.

35] Kosovský byl z tohoto provinění (podle tzv. malého retribučního dekretu) obviněn proto, že byl nalezen dopis ze dne 9. srpna 1942, v němž píše ministru Emanuelu Moravcovi, že se chce aktivně připojit k jeho výzvě „*kulturním pracovníkům českého národa*“, a žádá ho proto o povolení, aby směl vydat sérii pohlednic a ilustrovaných sešitů s názvem *Deutsche Geschichte*, které měly ilustrovat významné etapy z dějin „*německého národa i tím i jiných evropských národů*“ (ABS Praha, Zemský odbor bezpečnosti II, sign. 315-166-21). Kosovský se v roce 1947 hájil, že šlo o část práce, kterou připravoval již před válkou a jejíž název měl patrně znít *Obráz evropské civilizace* (v protokolu z výslechu zaznamenáno jako „*obraz Evropské civilizace*“ (Archiv hl. m. Prahy (dále jen AHMP), fond Malý dekret, spis Bohumila Jednoroviče Kosovského)). Tato práce měla obsahovat „*historické doklady umění [a] věd slovanských národů (...), a jelikož práce byla [koncipována] jako historická, měla značiti i německé vlivy na ostatní národy, pročež část se týkala i německé historie*“ (tamtéž). K tomu dodal: „*Poněvač [sic! – takto v protokolu] jsem věděl, že za okupace bych se slovanským dilem neprorazil, rozhodl jsem se vydati pouze část tohoto díla vztahující se k historii německé*“ (tamtéž). Komise se nakonec unesla na zastavení trestního řízení proti Kosovskému, neboť došla k závěru, že nebylo prokázáno naplnění skutkové podstaty podle malého retribučního dekretu.

36] AHMP, fond Malý dekret, spis Bohumila Jednoroviče Kosovského.

37] Národní archiv, Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor, Praha, karton 19, dokument „Seznam zamítnutých členů“, nedatováno.

v šedesátých letech se již účasti v odboji nedovolával. Znalci, kteří zkoumali jeho duševní stav, k období okupace zaznamenali: „*Po roce 1939 byl likvidován ‚Žlutý stůl‘. Prováděl tedy dále svazové přednášky, a to po dobu asi 4 let (...). Měl pak malý malér s jedním ešebem, jenž byl zatčen, udal vyšetřovaného, tento byl 1 1/2 roku na Borech.*“^{38]} Odsud měl být v roce 1944 podle svých slov převezen do Osvětimi, avšak protože onemocněl, byl z transportu vyňat a léčen v Praze na Bulovce, pak znovu zatčen a internován v koncentračním táboře v Brně. Zde byl osvobozen.^{39]} Vyšetřovateli konečně o týden později vypověděl, že byl vězněn v Brně od roku 1940 do roku 1945, přičemž zatčen byl původně českou policií a poté předán německé policii.^{40]} Jediný pravděpodobný závěr, který lze z těchto zmatených údajů učinit, je, že byl za okupace skutečně vězněn, pravděpodobně podle protektorátního práva, a že jednou z příčin jeho uvěznění mohl být skutečně homosexuální delikt (stejnou roli však mohl hrát způsob jeho obživy).

„Ilegální skupina Kosovského“

Údaje o životě Bohumila J. Kosovského v době po osvobození obsahuje již výše uvedené hromadné trestní oznámení z roku 1950,^{41]} které vyústilo v jeho odsouzení státním soudem v Praze – v tomto případě je již věrohodně dokumentováno, že prováděl ilegální činnost, jíž sledoval boj proti totalitnímu režimu. Při vyšetřování vypověděl, že v roce 1946 při svém pobytu v Bílině, kde se pokoušel uplatnit ve veřejném životě, zanevřel na KSČ. Sám o svých tamních aktivitách prohlásil: „*Pracoval jsem na znovuvybudování lázeňského města Bíliny,*“^{42]} a upřesnil, že se jednalo o plány na podchycení léčebných pramenů ve prospěch města a na výstavbu hospice, které vyhotovil „*na vyzvání tehdejší radnice, kde byli ve většině sociální demokraté a v menšině ostatní tři občanské strany*“.^{43]} Po volbách v roce 1946, kdy sociální demokracie ztratila většinu v bílinském MNV, přestala nová městská reprezentace, v níž dominovala KSČ, jevit o Kosovského plány zájem. Dle jeho slov z roku 1950 členové bílinské organizace KSČ „*zbořili [jeho] dílo a způsobili v [jeho] myšlení na politiku obrat*“.^{43]}

38] ABS, vyšetřovací spis V-8053 MV, fol. 28.

39] Tamtéž, fol. 28.

40] Tamtéž, fol. 68.

41] ABS, S/2-124-17.

42] ABS, S/2-124-17, fol. 70.

43] Tamtéž.

Z trestního oznámení přitom vysvítá i komunistický pohled na Kosovského působení v Bílině – prokuratura ve svém resumé uvádí, že Kosovský v Bílině „předstíral, že je býv. nakladatel, býv. ukrajinský emigrant, býv. papežský komoří a tajemník předmnichovského parlamentu. V Bílině se Kosovský projevoval jako nějaký mecenáš a snažil se získati podvodně peníze.“^{44]} Kosovského bílinské období bylo ukončeno dalším homosexuálním deliktem.^{45]}

Do následující fáze, která začala komunistickým převratem v roce 1948 a patří v životě Bohumila J. Kosovského k nejpозoruhodnějším, nás nejlépe uvede úryvek z incipitu uvedeného trestního oznámení: „Po únorových událostech 1948, když byla Národní fronta od reakčních živlů očištěna, přešly tyto do podzemí a převážnou methodou jejich práce se stala špionáž, rozvratná propaganda, rozšiřování protistátních letáků, teroristické akty a různá reakční spiknutí. Při své velezrádné práci spoléhají zbytky reakce na válku mezi západem a východem a proto připravují v ČSR převrat, aby mohly pro sebe urvati co největší podíl na moci a vykořisťování pracujících. Zakládají proto ilegální organisace, navazují spojení na zahraniční velezrádné uprchlíky, pro které získávají různé zprávy hospodářského, nebo politického významu a dopravují je za hranice. Jednou takovou skupinou, většinou z řad intelektuálů a profesorů jsou osoby, uvedené v tomto trestním oznámení, které ilegálně pracovaly pod vedením Bohumila Jednoroviče Kosovského. Kosovský, bezcharakterní individuum, který byl v roce 1946 trestán pro homosexualitu (sic!), od roku 1945 vůbec řádně nepracoval a ve své nenávisti k lidově demokratickému zřízení šel tak daleko, že po únoru 1948 založil ilegální skupinu.“^{46]}

S ilegální činností započal Bohumil J. Kosovský hned v březnu 1948, kdy pozval do svého pražského bytu čtyři známé a domluvil s nimi, že vytvoří skupinu, jejímž úkolem bude „paralelizovati vliv KSČ“^{47]} (sic!). Do této pětky patřil též generál Jozef Kristin (1897–1970), který byl nedlouho předtím postaven novou komunistickou mocí mimo vojenskou službu a chystal se

44] Tamtéž, fol. 23. Z toho, co je ze studovaných pramenů o Bohumilu J. Kosovském známo, lze usoudit, že vše, co o sobě v Bílině podle tohoto podání „předstíral“, vycházelo z určitého pravdivého základu, jen to bylo poněkud amplifikováno (ve skutečnosti: bývalý pracovník nakladatelství, potomek ukrajinských či ruských emigrantů, pracovník aparátu jednoho z klubů jedné komory bývalého parlamentu). Pouze motiv „papežského komořího“ se nikde jinde v pramenech nevyskytuje.

45] ABS, tamtéž.

46] ABS Praha, tamtéž, fol. 19.

47] ABS Praha, tamtéž, fol. 71. Protokol o výsledcích B. J. Kosovského se hemží pravopisnými chybami, které je nutno přičíst na vrub zapisovatele. Otázkou však je, zda „paralelizovat“ ve významu „paralyzovat“ neřikal sám Kosovský, neboť toto slovo s tímto denotátem se v protokolu objevuje systematicky.

přestěhovat z Prahy domů na Slovensko, či sochař Bohumil Zvěřina. Kosovský záhy získal kontakt ještě na generála Bohuslava Ečera (1893–1954), a to přes jeho sekretářku Milušku Kašlíkovou. Rozhodl se, že s oběma generály uprchne na západ, kde by „pomohli založiti zahraniční odboj a novou vládu“, ^{48]} neboť je tam „velký nedostatek vedoucích osobností pro založení odboje a nové vlády“. ^{49]} Plánoval, že zahraniční odboj zorganizují v součinnosti s generálem Sergejem Ingrem (1894–1956), odpůrcem komunistického režimu, který v té době ještě působil na československém velvyslanectví v Haagu.

Zdá se však, že celý tento plán byl pouze Kosovského přáním, podporovaným sice některými příslušníky skupiny, ^{50]} avšak že především postrádal souhlas obou generálů, s nimiž chtěl Kosovský utéci. Jozef Kristin mu telegramem vzkázal, že nikam nepojede, načež zklamaný Kosovský stanovil termín srazu na hlavním nádraží v Praze již jen pro sebe, Bohuslava Ečera (s nímž se patrně nikdy ani naživo nesetkal) a Milušku Kašlíkovou, která měla podle jeho plánu jet také. V daný den se v šest hodin ráno na nádraží kromě Kosovského dostavil pouze Bohumil Zvěřina jako morální podpora, a když do sedmi hodin nepřišel nikdo další, Kosovský akci zrušil.

Přes toto fiasko však skupina vykazovala reálnou činnost, a to zejména na převáděním zájemců do americké zóny v Německu, které měl na starosti zejména Bohumil Zvěřina a částečně se na něm podílel též Kosovský. Podle trestního oznámení z roku 1950 takto za dva roky své působnosti skupina zajistila přechod přibližně dvaceti lidí. ^{51]} Vedle toho skupina shromažďovala informace ze Západu, a to jednak z tamního rozhlasu, a jednak z různých ústních podání, a dále je šířila. Samotná ilegální skupina se průběžně rozrůstala o další spolupracovníky, takže trestní oznámení zní na 32 jmen, přičemž je v něm poznamenáno, že „ostatní osoby, které se vyskytují ve výpovědích, jsou realizovány samostatně“. ^{52]} Značná část členů skupiny se rekrutovala ze spiritistických kroužků, v nichž Kosovský stále přednášel. V závěrečné fázi své činnosti se do činnosti skupiny zapojili též někteří vyučující a studenti anglického gymnázia v Praze. Skupina byla odhalena na jaře 1950 – konkrétně Bohumil J. Kosovský byl zatčen 22. března. ^{53]}

48] Tamtéž, fol. 77.

49] Tamtéž, fol. 78.

50] Kosovský při výslechu citoval vyjádření členky své skupiny Anny Šandorové, která si od útěku jeho a obou generálů slibovala, že „alespoň v zahraničí budou řádní lidé, kteří povedou zahraniční odboj, lepší, než společnost která se nachází v zahraničí kolem Zenkla“ (tamtéž, fol. 79).

51] Tamtéž, fol. 22.

52] Tamtéž, fol. 18.

53] Tamtéž, fol. 93.

Z trestního oznámení jednoznačně vysvítá, že vyšetřovatelé považovali za hlavního inspirátora a organizátora skupiny Bohumila J. Kosovského^{54]} (skupinu, která neměla žádný endonymní název, nazývali „illegální skupina Kosovského“), který podle nich „svoji vinu po dlouhotrvajícím zapírání pod tíhou důkazů doznal. Během vyšetřování se projevil jako rafinovaná osoba, která stálým měněním výpovědí se snaží svoji činnost zastříti.“^{55]} V celkovém hodnocení významu skupiny pak uvedli, že „přesto, že by se jí rozhodně nepodařilo provést v ČSR převrat, svou rozvratnou činností napáchala nedozírné škody. Je pro ní charakteristické, že v ní není zapojen ani jeden dělník a že její příslušníky tvoří pouze t. zv. lepší lidé, kterým se v lidově demokratické republice vedlo velmi dobře, ale přesto ji nestydatě a z nenávisti rozvraceli v zájmu západních imperialistů.“^{56]}

Z dnešního pohledu je zřejmé, že Bohumil J. Kosovský přistupoval k organizování ilegální skupiny s nepřiměřenými ambicemi. Je nutno dát za pravdu komunistické prokuratuře, že se této skupině nemohlo podařit provést v Československu převrat; těžko však najít nějakou aktivitu v rámci třetího odboje, u níž bychom mohli dospět k opačnému závěru. Zůstává skutečností, že Kosovský i ostatní členové skupiny projevili značnou odvahu, pomohli řadě lidí dostat se do svobodného světa a byli za svou protikomunistickou činnost tvrdě potrestáni.

K samotnému soudnímu řízení s Kosovským a jeho věznění se ve studovaných pramenech neobjevují žádné přímé informace. V roce 1966 uvedl, že byl odsouzen na dvacet let odnětí svobody a že mu poté nejvyšší soud trest zkrátil na sedmáct let.^{57]} Trest si odpykával v obávaném pracovním táboře Bytíz na Příbramsku, kde byl nejprve nasazen na práci v uranovém dole a poté, co se vážně zranil, na lehčí práci ve skladu.^{58]}

„Magna Charta Libertatum Intelektualis“

Dne 7. listopadu 1959 – datum zřejmě nebylo zvoleno náhodně – byl z výkonu trestu podmíněně propuštěn a s pomocí přátel sehnal zaměstnání na zámku

54] Za něj se ostatně považoval také Kosovský sám (tamtéž, fol. 94).

55] Tamtéž, fol. 28.

56] Tamtéž, fol. 23.

57] ABS, vyšetřovací spis V-8053 MV, fol. 69.

58] Tamtéž, fol. 42. Srov. též V. KOKOŠKOVÁ, Život, s. 4.

v Lužanech u Přeštic, který patřil Hlávkově nadaci.^{59]} V roce 1961 pak přešel do zaměstnání ve šlechtitelské a semenářské stanici v Lužanech,^{60]} která byla zaměřena na pěstování tulipánů. Bohumil J. Kosovský zde pracoval jako zahradnický dělník.^{61]} V Lužanech žil spíše samotářským životem, a jak uvedl v roce 1966 pro potřeby Kosovského vyšetřování předseda lužanského MNV František Červený, „jeho chování na veřejnosti bylo velmi dobré a pro svoji tichou povahu byl u místních občanů oblíben“.^{62]} V podobném duchu se vyjádřil ve svém posudku také předseda ZV ROH Jiří Bořil, který napsal, že „pokud se účastní schůzí či školení pracovníků šlechtění, vždy mlčí, nikdy se neprojevil vlastním názorem.“^{63]} Se spolupracovníky nevede příliš řečí, naprosto ne politické nebo veřejné. Má svoje, v mnohém podrobné, znalosti chemika-lékaře, rád poradí léčením bylinami.“^{64]} Jiří Bořil konečně také napsal: „Pokud sledujeme jeho život mimo práci, po večerech mnoho píše na vlastním psacím stroji (není známo co), přijímá návštěvy mužů buď mladých 15–18 let, či starších 30–40 let.“^{65]}

Co psal Bohumil J. Kosovský po večerech na psacím stroji,^{66]} zjistila StB při domovní prohlídce v jeho bytě 30. března 1966,^{67]} při níž zabavila 31

59] Hlávkova nadace jako jediná z českých nadací nebyla zrušena komunistickým režimem, a udržela si tak právní kontinuitu od svého založení v roce 1904 až do současnosti, srov. http://www.hlavkovadanace.cz/o_nadaci.php [cit. dne 21. 10. 2018].

60] ABS, vyšetřovací spis V-8053 MV, fol. 69.

61] Pro Kosovského je typické, jak svůj odchod do Lužan popsal lékařským znalcům: „Bylo mi pak doporučeno, abych se ujal St. rezervace v Lužanech, jako její vedoucí s příslušnými zahradnickými pracemi“ (tamtéž, fol. 29). Že šlo o dělnickou pozici, však potvrzuje posudek jeho nadřízeného ze dne 12. dubna 1966, který si vyžádala StB (tamtéž, fol. 188).

62] Vyjádření MNV v Lužanech o Bohumilu J. Kosovském ze dne 14. dubna 1966. Tamtéž, fol. 189.

63] Že schůze Kosovského zajímaly, ovšem ne v tom smyslu, který by patrně uvítal autor posudku, vysvítá z protokolu o vyšetření Kosovského duševního stavu, kde znalci zaznamenali jeho popis situace na pracovišti: „Osobně prý byl v Lužanech spokojen. Nic mu tam nevadilo. Jeho se prý osobní vztahy tam nijak nedotýkaly. Jeho přímý nadřízený k němu byl kamarádský. Akce proti němu dělal prý nový vedoucí. Doporučoval mu, aby hledal místo někde jinde. Jinak prý nepamatuje, co ještě jinak proti němu podnikl. Vedoucího považoval za malého napoleona. Studoval jeho chování na schůzích, v práci i jinde. Zajímalo ho to, jak si tam zařizuje samovládu. Napsal o tom pojednání ‚Gang zbořilovský‘.“ (tamtéž, fol. 29).

64] Vyjádření ŠS Lužany o Bohumilu J. Kosovském ze dne 12. dubna 1966. Tamtéž, fol. 188.

65] Tamtéž, fol. 188.

66] Lékařům, kteří vyšetřovali jeho duševní stav, řekl, že píše denně od 17 do 22 hod a v sobotu a neděli celý den (tamtéž, fol. 29) a že veškerá svá literární díla vytvořil „mediálně“. Tento postup popsal následovně: „Není to yoga, donutím se ku zvláštnímu klidu, který není pravou autohypnosou, musím se nejprve soustředit u psacího stolu, přečtu si poslední 2 stránky svého díla, a pak mohu po 3–4 hodiny sledovat svou vlastní myšlenku – a to bez jakýchkoliv pomůcek. Mými mistry jsou Leonardo da Vinci, Karel Čapek, Tomáš Masaryk, atd. Mám přitom pocit zprostředkovatele v pravém slova smyslu, jakoby mými ústy hovořil Čapek, atd.“ (tamtéž).

67] Státní bezpečnost Kosovského „rozpracovávala“ od roku 1965, kdy na něj zavedla „pozoro-

různých písemností; jejich seznam tvoří vlastně Kosovského bibliografii v období 1959–1966.^{68]} Při následných výsleších si vyšetřovatelé nechali obsah některých význačnějších položek stručně popsat. Pokud jde o díla s uměleckými ambicemi, Bohumil J. Kosovský vypovídal např. o své „maloměšťácké parodii“ *Skokani*, jejíž děj se odehrává na Hořicku, o románu *Pokus profesora Kabuláče*, v němž se vypráví o objevu „jednoho z profesorů Karlovy univerzity, který je ve značném předstihu před současnou vědou, takže se střetává s konzervativními profesory, zatím co je podporován většinou posluchačů KU“^{69]} (zde je pravděpodobné, že do postavy hlavního hrdiny projektoval sám sebe), či o nepřijatém scénáři rozhlasového pořadu, v němž spolu vedly rozhovory některé významné zesnulé osobnosti, např. Albert Einstein a Antonín Dvořák, a o nepřijatém scénáři televizního pořadu *Jak Ant. Dvořák dospěl k vytvoření Čerta a Káči*.^{70]} Bohumil J. Kosovský psal také beletrizující paměti, které mu byly v roce 1966 rovněž zabaveny a které – pokud by se je podařilo v archívech represivních orgánů dohledat – by mohly být významným pramenem doplňujícím poznání dějin spiritismu, homosexuality i třetího odboje.^{71]}

Vedle toho bylo u Kosovského zabaveno také několik rukopisů, v nichž vysvětloval své filozofické a politické názory. Z první skupiny šlo zejména o text *Člověk dochází k pochopení čtvrté dimenze*, jehož deset kapitol

vací svazek“ pod názvem „Metafyzik“. Jeho styky při návštěvách Prahy u ní vzbuzovaly „podezření ze spoluúčasti na organizování ilegální organizace“ (ABS, signální svazek 7359 Plzeň).

68] Protokol o provedení domovní prohlídky ze dne 30. března 1966 (ABS, vyšetřovací spis V-8053 MV, fol. 13–14).

69] ABS, vyšetřovací spis V-8053 MV, fol. 49. Text románu měl v době, kdy jej zabavila StB, 332 stran strojopisu (tamtéž, fol. 71).

70] Tamtéž, fol. 29 a 49.

71] Jak vyplývá z protokolu o výslechu, kterému byl Bohumil J. Kosovský podroben 26. července 1966, měly paměti nést název *Chvilé zlé a chvíle monumentální* a mělo je tvořit několik samostatných textů. Z protokolu jsme informováni o názvech a prvních a posledních slovních spojeních jednotlivých dílčích textů, a můžeme si tak učinit určitou, byť velmi fragmentární představu o Kosovského poetice v polovině šedesátých let: 1) *B. J. Kosovský o sobě*: „Podkrkonosí, krajina (...) kterým studium čtvrté dimenze a metafyziky se stane úkolem.“ 2) *Proč píší tuto knihu*: „Pamatuji si na rok 1936–1939–1945 (...) chytat tonoucí za pačesy.“ 3) *Paměti*: „Právě jsem dočetl Mňáčkovo zpovídaní (...) které se vymykají třem dimensím.“ 4) *Bolest člověka*: „Brezino, Mistré nad Mistry (...) v jakémkoliv tématu, heslech a tézích.“ 5) *Stalinští recidivisté a vývoj doby*: „Je to těžké (...) a pracujícím na světě jest.“ 6) *Jedna minuta hrůzy* (v tomto textu Kosovský pojednal o svých zážitcích z doby nacistické okupace): „Prožitek z doby Anhaletl-agera (...) přece dostalo domů.“ 7) *Libri diaboli*: „Knihy ďábelské! (...) psychopatickou nenávist k lidstvu.“ 8) *Gang zbořilovský* (srov. výše): „7. listopadu 1959 (...) „kdož z neštěstí mého se těší.“ 9) *Debilové, vandalové*: „Město kamenné krásy (...) Jsou to Nikdo.“ 10) *In memoriam F. Rosenfeldera z Prachatic*: „Vaše duše (...) podnik rodinného odkazu.“ 11) *Doktor Paracelsus Erban*: „Dokončuji román (...) individua ve jménu kolektiva.“ 12) *Poslouchej Puškine* (báseň, z níž není v protokolu citován žádný úryvek); 13) *Spectabilis Přestyče*: „Taková malá věc (...) Jmenuje se Honza J. z Přestíče“ (tamtéž, fol. 71–72).

v celkovém rozsahu 500 stran odeslal do USA, kde doufal v jejich vydání, a jedenáctou kapitolu měl v době domovní prohlídky ještě uschovánu v bytě.^{72]} Z druhé skupiny pak především o krátký, třináctistránkový text *Magna Charta Libertatum Intelektualis* (sic!), v němž kritizoval komunistický režim v Československu a navrhoval, jakým způsobem by bylo vhodné jej reformovat. Tento text, který se měl rovněž stát základem pětisetstránkového spisu, přitahoval pochopitelně pozornost StB nejvíce. Názory, které v něm Kosovský vyložil, byly totiž shrnutím jeho soukromých výkladů a rozmluv, které vedl při svých návštěvách Prahy a které byly příčinou jeho obvinění z pobořování. Stručně shrnuto, Bohumil J. Kosovský kritizoval mocenský monopol komunistické strany a navrhoval vznik čtyř samostatných stran, které by však navzájem patrně nesoutěžily ve volbách, nýbrž každá by měla určeno, v které oblasti politiky by působila a z jakých řad by se rekrutovalo její členstvo.^{73]} Komunistická strana Československa by byla zrušena. Podle Kosovského „vývoj světa a tím i v republice směřuje k tzv. intelektualismu, tj. k vládě těch lidí, kteří jsou v národě nejhodnotnější“.^{74]} Kosovský předvídal, že „bude příští vývoj státu veden odborníky na nejvyšší úrovni ve všech oborech lidského myšlení a práce, což v současné době není“,“^{75]} a domníval se, že „celý vývoj v Evropě směřuje k politické unifikaci evropských států, t.j. k vytvoření spojených národů

72] Tamtéž, fol. 50. Bohumil J. Kosovský o tomto díle u výsledku prohlásil, že „pokračuje v myšlenkách Einsteina, podporuje jeho metafysické názory, zejména pokud jde o myšlení, které v tomto svém díle stavím nezávisle na mozku a na řeči. Názory, které jsem vyslovil v tomto svém díle pochopitelně popírají dialektický materialismus. Protože jsem věděl, že v ČSSR nemohu takové dílo vydat rozhodl jsem se uveřejnit je v zahraničí“ (tamtéž). Ze zahraničního vydání rovněž sešlo, což Kosovský vysvětlil tím, že jeho americká zprostředkovatelka Jenny Tarkowski v roce 1964 zemřela, avšak rukopis se měl dále nacházet u jejího manžela v Brooklynu (tamtéž).

73] Bohumil J. Kosovský se ke koncepci systému politických stran vyjádřil při výsledku dne 14. dubna 1966. Demokratická strana sociálního programu měla „slučovat jak inteligenci, tak i proletariát a hledat uplatnění jako socialistická strana, která by ve své politice vycházela z reformovaného učení marxismu, ev. jiných osob“. Demokratická strana národního programu by „svou činností přesahovala rámec jednoho státu a jejím[...] úkolem by bylo sblížovat národy a učinit je rovnocennými. To znamená, že stejné strany by bylo nutné vytvořit i v jiných státech.“ Demokratická strana zemědělské a průmyslové práce by sdružovala „vynikající odborníky z průmyslu všech odvětví a cílem této politické strany by bylo sjednotit evropské a světové průmyslové dění. Této politické straně jsem ve svém programu dal největší důležitost, byla to strana intelektuálů a proto jsem také dal do názvu mého programu i slovo INTELEKTUALIS [sic!]. Občané kteří by byli sdruženi v této politické straně by vlastně byli vedoucí silou ve státě.“ Konečně, Demokratickou stranu paneuropského programu si chtěl Kosovský „ponechat pro sebe“. Cílem této politické strany by bylo „smíření rozdílných ideí, zrušení všech revolučních bojů a násilností a vyzdvižení těch cílů k nimž lidstvo chce dojít. Tato politická strana by se ve své činnosti řídila filosofií jejíž jsem stoupencem, to je filosofií metafysickou, kterou jsem chtěl obohatit vlastními myšlenkami“ (vše tamtéž, fol. 57–58).

74] Tamtéž, fol. 43.

75] Tamtéž, fol. 43.

evropských, jako beztrždní sociální svazek všech států do kterého bude začleněno i Československo, jako úplně neutrální stát po všech stránkách. To ovšem znamená změnu zřízení v ČSSR i v jiných socialistických státech a i některých státech kapitalistických.“^{76]} Tato organizace, v níž by se státy vzdaly části své suverenity ve prospěch celku, „by byla centralisována do Československa jako do pacifického středu Evropy“.^{77]} Z Čech měla ostatně vyjít také „ta první pochodeň, která dá příklad ke klasické demokratičnosti. Tato osobnost není dosud známa, mesianismus je předpokládán, mesiáš není známý.“^{78]} Jak lze vytušit z Kosovského sdělení, že nemá v úmyslu své zamýšlené pětisetstránkové dílo vydat v zahraničí, protože chce, aby „vycházelo z Československa jako nový pramen poznání“, ^{79]} představoval si v úloze mesiáše sebe sama.

Bohumil J. Kosovský při jednom z výsledků uvedl, že k úvahám o tom, jak ideálně uspořádat společnost, jej přivedly trpké zkušenosti z dlouholetého věznění za okupace a komunistického režimu: „Vzhledem k tomu jsem začal uvažovat o filosofii, která by odpovídala dalšímu vývoji lidské společnosti bez jakéhokoliv násilí. To znamená výchova občanů k nesobeckosti, k naprosté čestnosti a k velkému kolektivnímu vyrovnání všech lidí bez tříd.“^{80]} Také změna poměrů se měla podle něj odehrát nenásilnou cestou^{81]} a politické strany v novém zřízení se měly oprostít od revolučních metod činnosti.^{82]}

Své vývody budoval Kosovský jednak na základě vysílání zahraničního rozhlasu, mj. též Hlasu Ameriky a Svobodné Evropy,^{83]} avšak především na základě diskusí, které vedl se svým bývalým spoluvězněm Václavem Tlustým. Tento bývalý pracovník aparátu agrární strany a v padesátých letech politický vězeň z procesu s tzv. „Zelenou internacionálou“, s nímž se Kosovský seznámil ve vězení v Ruzyni,^{84]} byl v roce 1960 propuštěn v rámci amnestie prezidenta Novotného a s Kosovským, s nímž jej spojoval zájem o spiritismus, se začali navštěvovat. Skutečnost, že své politické názory formulovali někdy také v přítomnosti více osob než dvou,^{85]} což byl definiční znak skutkové podstaty

76] Tamtéž, fol. 44.

77] Tamtéž, fol. 46.

78] Tamtéž, fol. 30.

79] Tamtéž, fol. 56.

80] Tamtéž, fol. 55.

81] Tamtéž, fol. 66.

82] Tamtéž, fol. 57.

83] Tamtéž, fol. 46.

84] Tamtéž, fol. 42.

85] Zdá se, že Kosovský si dokázal díky svému charismatu po návratu z tábora nápravných prací brzy konstituovat nový okruh následovníků, jejichž postoj k němu mohl být poněkud nekritický.

trestného činu pobuřování dle § 100 tr. z., pak v roce 1966, jak jsem již předslal výše, přivodila zahájení trestního řízení proti oběma přátelům, z nějž ostatně pochází také značná část pramenné základny, z níž vycházím. Tyto schůzky probíhaly nejčastěji u manželů Rosenfelderových z Prahy, taktéž stoupenců spiritismu, kteří Kosovského a Tlustého dvakrát či třikrát do roka zvali na návštěvu, a Václav Tlustý o svých politických názorech hovořil také ve svém zaměstnání.

Jak jsem již uvedl, byl Kosovský v průběhu tohoto trestního řízení uznán nepřičetným, trestní řízení proti němu bylo proto zastaveno^{86]} a souzen nebyl. Určitý podíl na tomto výsledku měla též Kosovského advokátka Ludmila Turečková, která Kosovského hájila již v roce 1950. V průběhu trestního řízení v roce 1966 podala návrh na znalecké zkoumání jeho duševního stavu, přičemž argumentovala v podobném duchu, v jakém následně vyzněl již citovaný znalecký posudek: *Kosovský „dělá na první pohled dojem člověka zcela nenormálního“*,^{87]} má utkvělé mesianistické představy a „*pro svou duševní poruchu ani nemůže rozpoznat nebezpečnost svého jednání pro společnost a své jednání ovládat*“.^{88]} Uvedla přitom také, že „*během výkonu trestu podle rozsudku st. soudu [z roku 1950] rozhodně se tato psychopathická osobnost nijak kladně nezměnila, naopak, obviněný se cítil velikou osobností, neboť si pamatoval závěr závěrečného projevu st. prokurátora, jímž byl tenkrát Dr. Barbaš, a tento projev opakoval bez svého sebekritického hodnocení asi v tom smyslu, že „sám st. prokurátor prohlásil o něm, J. B. Kosovském [sic!], že je arcibiskupem čsl. spiritistů a metafysiků*““.^{89]}

Dva dny poté, co bylo trestní řízení proti Kosovskému zastaveno, zaslal svému vyšetřovateli Zdeňku Bláhovi dvě barevné fotografie polí rozkvetlých tulipánů v Lužanech s dopisem tohoto znění: „*Vážený pane kapitáne, dovoluji si poslati Vám a panu kapitánu Vavříkovi fotografie našeho tulipánového terénu jako pozvání, až opět pokvetou. Jsem již trvale hlášen v Lužanech a radostně mě zařadili do podniku. Přijměte, prosím, moji úctu, B. J. Kosovský, Lužany 30/7/1966.*“^{90]} Druhý obviněný Václav Tlustý byl však v roce 1967 odsouzen k trestu odnětí svobody na dva roky s podmíněným odkladem na tři roky.^{91]}

Svědčí o tom například věnování v knize, která mu byla při domovní prohlídce zabavena: „*Svému učiteli za ukázání správné koleje – Anežka Janátová, 29. 11. 61*“ (tamtéž, fol. 14).

86] Usnesení Správy vyšetřování StB ze dne 27. července 1966. Tamtéž, fol. 193–194.

87] Tamtéž, fol. 191.

88] Tamtéž, fol. 191.

89] Tamtéž, fol. 191.

90] Tamtéž, fol. 217.

91] Rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 1 ze dne 7. září 1967 v trestní věci proti Václavu

Poslední léta

Další zprávy o životě Bohumila Jednoroviče Kosovského máme až z roku 1980, kdy se o něj zajímala plzeňská správa StB. „Agenturní cestou“ totiž zjistila, že se na zámku v Lužanech schází se zástupci Hlávkovy nadační správy, s nimiž „*rozebírá a hodnotí současnou hospodářskou a politickou situaci v ČSSR. Rovněž společnost zavádí diskuze i na otázku církve, kde kladně hodnotí polského biskupa a papeže, kteří dle nich dělají dobrou církevní politiku.*“^{92]} Zejména však Kosovský s přáteli uvažovali o tom, že by mohli nabídnout členům Charty 77, aby si přijeli na lužanský zámek odpočinout od pronásledování, kterému jsou vystaveni v Praze. Státní bezpečnost, konkrétně pracovníci její plzeňské expozitury „*operativní pracovník ppor. Česák [a] náčelník 1. oddělení Rada Josef*“,^{93]} proto Kosovského v letech 1980–1982 „rozpracovávala“ v rámci nově založeného signálního svazku s názvem „Grof“.

Ze závěrečné zprávy z roku 1982, v níž Česák a „Rada Josef“ hodnotí své zásahy do Kosovského soukromí, se zdá, že Kosovský nežil v Lužanech až tak izolovaným životem, jak se to mohlo jevit z pramenů z poloviny šedesátých let (třebaže i tehdy externí pozorovatel zmiňoval, že přijímá neznámé návštěvy, srov. výše). Doslova píší: „*V průběhu rozpracování bylo zjištěno, že objekt udržuje rozsáhlé osobní i písemné styky nejen v rámci republiky, ale i do zahraničí (...). V rámci ČSSR udržuje Kosovský styk převážně na mladé lidi, kteří jej navštěvují v místě jeho trvalého bydliště.*“^{94]} Kolem této okolnosti se také soustředila jejich strategie, jak zamezit Kosovského „nepřátelské činnosti“:^{95]} s některými jeho známými provedli „*narušovací pohovory, které splnily svůj cíl, neboť došlo ke kompromitaci objektu a tím byly vzájemné vazby narušeny.*“^{96]} Tři pohovory provedli také přímo s Bohumilem J. Kosovským, a touto cestou se jim potvrdilo, „že jeden z cílů rozpracování byl splněn, neboť došlo v několika případech k přerušení jeho styků na mladé lidi a tím i k jeho částečné izolaci.“^{97]}

Bohumil Jednorovič Kosovský zemřel dne 31. prosince 1987 v Klatovech.^{98]} Z toho, jak jsme měli možnost poznat jeho osobnost, je jasné,

Plustému. Tamtéž, fol. 223–226.

92] ABS, signální svazek 7359 Plzeň.

93] Tamtéž.

94] Tamtéž. O mladých lidech, kteří byli „*přitahováni jeho charismatickou osobností a nekonformními názory*“, hovoří též Michal Hranáč (V. KOKOŠKOVÁ, *Život*, s. 5).

95] ABS, signální svazek 7359 Plzeň.

96] Tamtéž.

97] Tamtéž.

98] Centrální evidence obyvatel.

že pokud by žil ještě o dva roky déle, viděl by v sametové revoluci dokonale naplnění svých předpovědí. Ostatně, jak vzpomíná Michal Hranáč, Kosovský nahrál na magnetofonový pásek proroctví o tom, že až bude svatořečena Anežka Česká, padne komunismus, a „*v době, kdy Václav Havel seděl ve vězení, bylo již Bohumilu Kosovskému jasné, že jednou bude naším prezidentem*“.^{99]}

A Political Prisoner, a Political Visionary, a Tulip Grower: The Original Personality of Bohumil J. Kosovský

Summary

Bohumil J. Kosovský (1898–1987) has been known to scholarship as one of the prominent Czech spiritists of the 1930 s and 1940 s and also as an author of some petty homoerotic novels published in the same time. In the interwar period he worked as a chemical engineer in various industrial enterprises, as a secretary of the Senate club of the National Democratic Party or as an employee of a publishing house. During the Nazi occupation he was imprisoned for reasons other than a political activity; after WWII he was investigated due to an accusation of collaboration with the occupant. This paper deals with his political activities and visions during the Communist era in Czechoslovakia. In 1948 Kosovský founded an illegal group which, according to his initial idea, should have established an government-in-exile in the West. After this very ambitious goal turned to be unrealistic, the group kept on organising illegal border crossings of Czechoslovak citizens wishing to leave the country for the American zone in Germany. In 1950 Kosovský was sentenced to a lengthy term in a forced labor camp, but released before the end of the term, in 1959. Since that time he lived in Lužany, working in a tulip growing farm and, beside this, preparing a utopian project of a state reform which he wrote down and discussed with his friends. For these reasons, a new investigation was launched against him in 1966, but was stopped quite soon as he was found insane. In this respect, the paper deals also with a question of a methodological nature: how to approach the autobiographical discourse of an actor whose texts and transcribed utterances bear witness of a special conception of reality, giving evidence of an outspoken eccentricity, and above all of a megalomaniac appraisal of the self. The author does not believe it possible to refute such discourse automatically as irrelevant, since the reality of Kosovský's action is out of doubt, his eccentricity being on the contrary what many nonconformist milieus appreciated in him.

99] V. KOKOŠKOVÁ, *Život*, s. 4.

MATERIÁL

Edice královéhradeckého finančního rejstříku zachycujícího k roku 1508 prodej dřeva

Jana VOJTÍŠKOVÁ

Abstract: The present paper aims to publish the oldest of the well-known specialized financial books that records the data on forests owned by the city, namely the Register for the Wood Sale from the year 1508, which is also the oldest Czech written preserved source of the Hradec Králové municipal official activity.

Key words: 16th century, Hradec Králové, town manor, forests, financial books, edition

Úvod

Rekonstrukce rozsahu lesních ploch je pro dobu počínajícího raného novověku závislá na dochování pramenů úřední provenience, neboť kartografické prameny ještě tyto informace detailně neposkytují. Předkládaný příspěvek si klade za cíl edičně zpřístupnit prozatím nejstarší známou specializovanou finanční knihu zachycující údaje o lesích v majetku města,^{1]} jmenovitě královéhradecký *Rejstřík na prodej dřeva 1508*.^{2]} Tento pramen, který je s ohledem na obrovskou torzovitost archivního fondu současně nejstarší česky psanou úřední písemností královéhradecké městské úřední provenience,^{3]} byl již využit společně

1] Ve stávajícím soupisu městských knih do roku 1526 není uvedena žádná kniha, která by pocházela z obdobného obecního provozu. (Rostislav NOVÝ a kol., *Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526*, AUC–Philosophica et historica 4, Praha 1963.) Protože ani námi uváděný rejstřík z roku 1508 v soupisu nebyl zachycen, lze připustit možnost, že se obdobný pramen mohl zachovat i v rámci jiného archivního fondu. Připomeňme v této souvislosti záslužnou činnost projektu *Libri civitatis*, který se mj. zaměřuje na revizi tohoto soupisu a formou on-line databáze by měl zpřístupnit aktuální soupis dochovaných městských knih, a to i pro dobu po roce 1526. (<http://www.libricivitatis.cz/index.php/cz/>, cit. 19. 10. 2018.)

2] SOA Zámorsk, SOKA Hradec Králové, fond Archiv města Hradec Králové (dále jen AMHK), *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, inv. č. 46, krabice č. 35.

3] K rekonstrukci městské úřední činnosti ve středověku srov. Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Počátky (králové)hradecké městské diplomatické činnosti a její středověký vývoj*, in: Jana VOJTÍŠKOVÁ – Vít ŠEBESTA, (Králové)hradecké městské kanceláře do roku 1620, Hradec Králové – Ústí nad Orlicí 2013, s. 17–104.

s dalšími dochovanými písemnostmi⁴⁾ ke zpracování studie, která se zabývala vývojem hradeckého lesního a lučního hospodaření v „dlouhém“ 16. století,⁵⁾ a náleží tak do skupiny stále ještě nemnoha prací, které se věnují problematice *městských panství*.⁶⁾ Specializovaná finanční registra, jimž je v tomto příspěvku věnována pozornost, náleží, s ohledem na masovou skartaci písemností ve 2. polovině 19. století,⁷⁾ k náhodně a solitérně dochovaným pramenům městské úřední provenience, které kromě informací o hradeckém obyvatelstvu, měnových poměrech a druhové skladbě prodáváného dřeva poskytují i cenné údaje o lesních obvodech, které tvořily hradecké lesní panství na počátku 16. století.⁸⁾

4) Zvláště AMHK, *Registra prodeje dříví 1536*, inv. č. 59, krabice č. 35. AMHK, *Registra luhů a luk v Lochenicích 1519–1521*, inv. č. 291a, kniha č. 2a. (Na základě diplomatického rozboru byla tato úřední písemnost charakterizována jako *Registra luhů a luk v Lochenicích 1519–1521 (1522)*).

5) Jana VOJTÍŠKOVÁ – Věra NĚMEČKOVÁ, *Lesní a luční hospodaření města Hradce Králové v 16. na počátku 17. století*, Východočeský sborník historický 28, 2015, s. 151–188, kde jsou i odkazy na další literaturu k tématu, která mapuje vývoj hradeckých lesů v pozdějších obdobích. Doposud jediným autorem, který u nás zpracoval obdobnou problematiku, ovšem z prostředí vrchnostenské správy, a zpřístupnil pramen ediční formou, je Robert ŠIMŮNEK, *Lesní správa na panství Choustník v polovině 15. století (S edicí rejstříku prodeje dřeva z roku 1447)*, Tábořský archiv 12, 2003–2004, s. 87–150.

6) Z významnějších autorských počínů posledních let, které zkoumají zvláště oblast západních, jihozápadních a východočeských a severovýchodočeských měst, výběrově jmenujme: Jan LHOTÁK, *Velkostatek města Sušice. Od městských (šosovních) vesnic k robotní aboliční a jejím výsledkům*, disertační práce na Ústavu českých dějin FF UK, Praha 2015; Týž, *Šosovní, nebo poddanské vesnice? K interpretaci pozemkového příslušenství zeměpanských měst ve středověku*, ČČH 3/ 2015, s. 517–562; Marie MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, *Formování a vývoj panství města Plzně*, SAP 65/1, 2015, s. 3–98; Petr ČERNÍKOVSKÝ, *Svobodný majetek nesvobodných obcí? Vrchnostenské ambice poddanských měst v raně novověkých Čechách*, in: Náchodsko od minulosti k dnešku 7, 2012, s. 103–127; Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Město v době předbělohorské: od perspektivy k pozvolnému nástupu úpadku (1526–1618/1620); Ve viru třicetileté války (1620–1648); Poválečná obroda: konsolidace městských poměrů a utváření nových církevních struktur (1648–1740); Město v době tereziánských a josefínských reforem (1740–1790)*, in: Kol., Hradec Králové, Praha 2017, s. 145–188, 751–756; 189–218, 757–760; 219–252, 760–767; 267–312, 767–773 (zde příslušné podkapitoly věnující se vývoji městského panství).

7) K tématu Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Úvod*, in: J. VOJTÍŠKOVÁ – V. ŠEBESTA, (Králové)hradecké městské kanceláře, s. 5–16.

8) Z prací, které se věnují lesní problematice, jmenujme stať Jiřího WOITSCHÉ, *Dějiny lesa a lesnictví – variabilita přístupů a současně hlavní badatelské směry*, Hospodářské dějiny 2, 2010, s. 199–226, kde autor mj. konstatuje, že bádání o dějinách našich lesů prakticky ustrnulo v 60. letech 20. století. Z již klasických prací věnujících se lesní problematice uvedme Josefa NOŽÍČKU, *Přehled vývoje našich lesů*, Praha 1957. Autorovým dílem se zabýval Gustav NOVOTNÝ, *Dějiny našich lesů – přínos Josefa Nožičky*, Dějiny vědy a techniky 34, 2001, s. 205–226, kde je i soupis Nožičkovy bibliografie. K tématu městských lesů srov. Týž, *Lesy města Brna*, Brno v minulosti a dnes 8, 1966, s. 146–157. Mezi Nožičkovy předchůdce patřil Jan Evangelista CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, *Dějiny lesů a lesnictví*, Písek 1913. Ze zahraničních prací, kde je tématu věnována větší pozornost, uveďme např. Kurt MANTEL, *Forstgeschichte des 16. Jahrhunderts unter dem Einfluss der Forstordnungen und Noe Meurers*, Hamburg – Berlin 1980; Týž, *Wald und Forst in der Geschichte. Ein Lehr- und Handbuch*, Hannover 1990; Joachim ALLMANN,

Hradec Králové a jeho lesy na počátku 16. století

K základní představě o podobě královského věnného města Hradce Králové, který patřil na počátku 16. století k politicky nejvýznamnějším a hospodářsky nejvyspělejším městům Českého království,^{9]} uveďme, že město v hradbách bylo situováno na návrší, které obtékalo několik ramen řek Labe a Orlice, stékajících se v rámci městského obvodu v jedno labské řečiště. V důsledku toho byla hradecká předměstí, Pražské a Mýtské, z části tvořena několika osídlenými ostrovy, mezi nimiž usnadňovaly komunikaci četné lávky a mosty. Protože byly sídelní možnosti předem dány velikostí návrší, žilo v období počínajícího 16. století nejvíce obyvatel právě na předměstích, kde úrodná půda umožňovala rozvoj zemědělských provozů, doplňujících řemeslné a obchodní zaměření obyvatelstva. Mapy z 18. století, které vznikly před výstavbou vojenské pevnosti, proměnily město i jeho okolí téměř k nepoznání, zachycují i bažinatý terén, který nebyl v hradeckém městském obvodu vzácností.^{10]}

S výjimkou hradeckého návrší, kopce Rožberka, rozebraného v souvislosti s výstavbou bastionové pevnosti ve 2. polovině 18. století, a kopce Na Konstanci, nacházejícího se v jižní části městského obvodu, byla pro Hradec příznačná rovinatá krajina, jejíž součástí byly vedle rybníků i *lesní obvody*, představující výrazný krajinnotvorný prvek. I když hradecké obecní zisky z lesů, které řadíme do *oblasti příjmů z výroben a směny*, nepatřily ve sledované době mezi nejvýznamnější, neboť intenzifikace v oblasti těžby dřeva a počátky umělé obnovy lesních ploch přišly až v pokročilém 18. století,^{11]} je možno považovat tehdejší lesní komplex za jeden z největších v rámci tehdy se rozvíjejících městských panství. Jeho základem byl *les Obec*, který Hradečtí získali z královského majetku ve 14. století, a jenž se nacházel přímo v hradeckém městském obvodu.^{12]} V jeho rámci je možno počítat i s menšími zalesněnými plochami,

Der Wald in der frühen Neuzeit. Eine mentalitäts- und sozialgeschichtliche Untersuchung am Beispiel des Pfälzer Raumes 1500–1800, Berlin 1989; Hans ANDERSSON – Lars ERSGRD – Eva SVENSSON (eds.), *Outland use in Pre-industrial Europe*, Lund 1998; Charles WATKINS (ed.), *European woods and forests. Studies in cultural history*, Wallingford 1998.

9] K pozdně středověkému Hradci Králové zvláště Jaromír MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové I./I*, Hradec Králové 1996, zvl. s. 133–180. V západních Čechách tuto roli plnilo královské město Plzeň, jehož význam také dosahoval nadregionálního věhlasu.

10] Srov. např. Pierkerův plán z roku 1756. (Eva SEMOTANOVÁ – Miroslav RICHTER – Josef ŽEMLIČKA a kol., *Historický atlas měst České republiky*, sv. 5 – *Hradec Králové*, mapový list č. 3, mapa č. 6.)

11] K tématu J. VOJTÍŠKOVÁ, *Město v době tereziánských a josefínských reforem (1740–1790)*, in: Kol., Hradec Králové, zvl. s. 293–295.

12] K tomu podrobněji J. VOJTÍŠKOVÁ – V. NĚMEČKOVÁ, *Lesní a luční hospodaření*, s. 155–156. Dnes se na území lesa nacházejí rozsáhlé Městské lesy Hradec Králové.

mezi něž je možno řadit i *les Farářství*. Díky majetkovým přesunům v době husitských válek přibyl k městskému panství *les Křivec* pod vsí Roudničkou, který před tím patřil opatovickému klášteru. V této době si Hradečtí také mj. připojili vsi *Březhrad a Plačice, včetně tamních lesů*.^{13]} V roce 1469 Hradečtí koupili od Levy Tluksy z Čechtic za 1 550 zlatých uherských ves Lochenice i se vším příslušenstvím, tj. i s *lochenickými „luhy“*.^{14]} Do hradeckého lesního obvodu byl od roku 1508 pojímán i *Břízský les*, pojmenovaný podle vsi Bříza, kterou Hradečtí zakoupili za 550 kop grošů českých od Petra Huneše z Brloha.^{15]} V dalších letech Hradečtí zintenzívnili nákup deskového pozemkového majetku, s nímž nejednou získali i další zalesněné plochy. Tyto lesní obvody však již stojí mimo pozornost předkládaného příspěvku.^{16]}

Královéhradecké lesy ve světle dochovaného finančního rejstříku z roku 1508

V úvodu Register na prodej dřeva 1508 o 16 foliích, postrádajících vazbu a majících velikost 8 x 22 cm, se dovídáme, že tehdejší lesní obvody v největším hradeckém lese Obci zajišťoval hajný z předměstské osady Zámostí, jež se rozprostírala na levém břehu Orlice před osadou Malšovice, dále hajný ze vsi „*Svinář*“ (Svinar) a konečně hajný ze vsi Lhotky „*za Malšovici*“.^{17]} Na základě řečeného tedy předpokládáme, že se k počátku 16. století v tomto lesním celku nacházela tři lesní oddělení, jež byla pod vrchním dohledem purkrabího Jana Dlouhého. Evidence prodeje dřeva v lese Obec, psaná objektivně jednou blíže neznámou písařskou rukou kurzivním písmem, je v systému jednoduchého účetnictví zachycena na foliích 2r–12r. Kupující z vnitřního města jsou v prameni uváděni bez bližší specifikace, předměstské obyvatelstvo lze identifikovat podle jeho místní příslušnosti, např. „*Michal z Klášterště*“,^{18]} „*Jiřík Tkadlec Od Svatého Petra*“,^{19]} „*Michal Kovář Od Svatého Antonína*“^{20]},^{21]}

13] Karel HORÁK, *K dějinám městských lesů královéhradeckých koncem 18. a v první polovině 19. století*, Acta musei Reginaehradecensis S. B.: Scientiae sociales 10, 1966, s. 32–48, zde s. 32.

14] Srov. vidimus listiny z roku 1469: AMHK, *Listiny a listy*, inv. č. 38.

15] August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého, Díl V, Bydžovsko*, Praha 2000, s. 338.

16] K tématu srov. výše citovanou studii v pozn. 5.

17] Tamtéž, fol. 9r.

18] AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, fol. 4v.

19] Tamtéž, fol. 8r.

20] Tamtéž.

21] Tyto zmínky již připomínají později známé dělení hradeckých předměstí na hejtmanství, jichž bylo k roku 1603 čtrnáct: 1. Střezina, 2. U Sv. Antonína, 3. Rybáře, 4. Soukenice, 5. Pod

Zvlášť vzácnou je zmínka o Vítu Řezníkovi „z Židovské ulice“, neboť zprávy o židovském etniku v dochovaných hradeckých pramenech pro sledované období zcela postrádáme.^{22]} V záznamech též dohledáme poddané z některých vsí náležejících k počátku století Hradci (z Plotiště, Svinar, Lhotky za Malšovicí, Lochenic a Piletic) či z okolních vsí šosovních (z Třebše či Kluků).

Díky podrobnějšímu evidenčnímu systému v dochovaných specializovaných finančních knihách lze sledovat, jaké druhy stromů v hradeckých lesích rostly. Zmiňováno je často obecně borové dřevo („za čtyřicet dřev suchých borových“),^{23]} borovice („za dvatcet borovic“).^{24]} Výjimkou nejsou ani zápisy týkající se prodeje dubového dřeva („za tři duby“).^{25]} Vzácně je zaznamenán prodej osiky („za ochůzku vosiči“),^{26]} vrby („za ochůzku vrbí v Jaroměřičkách“),^{27]} „za koutek rokytí“^{28]} a lípy („za provazec řídkého lipí“).^{29]} Ze zápisů lze též rozeznat drobnější porost: „za krsovaté dubiči“,^{30]} „za dvatcet boroviček“,^{31]} „za osm dubců“,^{32]} „za dubičko krsovaté“,^{33]} „za bor drobněj“,^{34]} „za dva dubečky“.^{35]} Dodejme, že příjmy z prodeje dřeva v lese Obec činily za rok 1508 celkem 132,5 kopy gr. č. a 3 gr. bílé, které purkrabí odvedl z větší části v roce 1509 a zbytek v letech 1510 a 1514.^{36]} Tento příklad dokládá v podstatě bezúročnou půjčku, která byla purkrabím čerpána z vybraných peněz a teprve následně po částech splácena. Takováto praxe byla v pozdně středověké i raně novověké společnosti běžnou.

Pražskou branou, 6. Na Okrouhlíku, 7. U Sv. Jakuba, 8. U Sv. Anny, 9. Klášterští, 10. U Sv. Petra, 11. Velké Trávnice, 12. Malé Trávnice, 13. Zámostí, 14. Malšovice. (Bedřich V. SPIESS, *Úryvky ze starého místopisu Královéhradeckého. II. Na Okrouhlíku*, Ratibor 14, č. 45, 1897, s. 626.)

22] AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, fol. 2v.

23] Tamtéž, fol. 2r.

24] Tamtéž.

25] Tamtéž.

26] Tamtéž, fol. 3r.

27] Tamtéž, fol. 4r. V tomto případě se jedná o nějakou menší, neurčitou lokalitu, v níž rostly vrby.

28] AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, fol. 14r.

29] Tamtéž, fol. 4v.

30] Tamtéž, fol. 2v.

31] Tamtéž, fol. 2r.

32] Tamtéž, fol. 8r.

33] Tamtéž, fol. 10r.

34] Tamtéž.

35] Tamtéž, fol. 11r.

36] Tamtéž, fol. 12r.

Od folia 13v jsou evidovány přijaté částky v groších českých za prodané dříví z *březhradských luhů*,^{37]} které představují samostatný lesní obvod, o němž se dochovaly k roku 1508 přímé zprávy. Vedle tohoto lesního porostu je v jednom účetním záznamu vzpomínána i lokalita *Farářství*, kde býval menší les a s březhradskými luhy sousedil.^{38]} Lze tedy předpokládat, že tamní hajný dohlížel i na tuto oblast. Zisky z prodeje dřeva v oblasti březhradských luhů dosáhly k roku 1508 sumy 4 kop gr. č. a 10 gr. bílých.^{39]} V porovnání s příjmem z lesa Obec byly však marginální.

Rekonstrukci prodeje dřeva v dalších lesních obvodech, které příslušely k hradeckému městskému panství, znesnadňuje absence dalších finančních rejstříků tohoto typu, byť je nepochybné, že i pro výše vzpomínané oblasti byly vedeny. Celkově je však k tomuto období možno říci, že zisky z prodeje dřeva nepředstavovaly hlavní část příjmů městské pokladny, a to nejen v Hradci Králové. Změny přineslo až 18. století, zvláště pak jeho druhá polovina, kdy se začala projevovat intenzifikace v oblasti lesních provozů a v zemědělství.^{40]} K tomu však dodejme, že s ohledem na rozvoj těžby, zvláště např. v oblasti Kutné Hory, docházelo kvůli spotřebě dřeva hornických provozů v některých oblastech středních Čech k vytěžení valné části (i městských) lesů, a proto můžeme v 1. polovině 16. století pozorovat rozvoj plavby dřeva a jeho prodeje, k čemuž byly využívány i řeky Labe a Orlice.^{41]}

37] Pojem luh představuje buď louku nacházející se na vlhčí půdě se svěží zelení či porostem listnatých stromů či křovin, nebo porůční les s převahou vysokokmenných stromů a souvislým porostem bylin. V případě okolí Březhradu by bylo možno se klonit spíše ke druhé variantě.

38] „*Za provazec topící ve Farářství 20 g.*“ (AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, fol. 8v.)

39] Tamtéž, fol. 14v.

40] K tématu např. srov. pozn. 12.

41] K tématu pro pokročilejší „dlouhé“ 16. století podrobněji Karel HERČÍK, *Těžba dřeva pro kutnohorské báňské podniky v trutnovských a rychnovských lesích ve druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, Acta musei Reginaehradecensis S. B.: Scientiae sicales 3, 1959, s. 185–207.

Rejstřík na prodej dřeva 1508

1[r]

Umučení našeho Pána etc.

Ut fiat

2[r]

Léta božího millessimo^{43]} pětistého osmého znamená se prodávání dříví v Uobci^{44]} za purkrabí pana Jana Dlouhého a hajných k němu přidanych: Beneše z Zámostí, Havla z Svinař a Venclávka z ze [!] Lhotky, a to na český groš:

Dedit Šimon Volejník z Zámostí za suchej bor 1 kopu g.

Dedit Vaněk Velaš za dvatcet borovic 1 kopu g.

Dedit pan Tachorský za půldruhého provazce^{45]} topicí a za borovici 35 g.

Dedit Janek ze Lhotky^{46]} za sedm borovic suchých 35 g.

Dedit Martínek z Třebše za čtyřtacet^{47]} dřev suchých borových 2 kopy 10 g.

Dedit Krmička z Zámostí za dvatcet boroviček k stavení 1,5 kopy

Dedit Jan Milšův za tři duby u Třebše 25 g.

Dedit Průcha, soukenník,^{48]} za dub u Třebše 8 g.

Summa huius pertionis 7 kop 23 g.

2[v]

Dedit Jiřík Perníkářův za dva provazce topicí 53 g.

Dedit Antoš, šrotýř, za provazec topicí 18 g.

42] *Ediční pravidla korespondují se zásadami:* Ivan ŠTŮVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. – 20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002. Na případná specifika přepisu je upozorňováno průběžně v poznámkách.

43] M°

44] Wuobczy – v textu je použito náslovné uo-.

45] *Provazec* – zde zřejmě míněna délková míra o hodnotě přibližně 31 m. (Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň 1984, s. 81.)

46] zelhot

47] cztrzticet

48] *Budeme-li proprium Průcha považovat za křestní jméno dotyčného (domáckou podobu od jména Prokop), možno též přepisovat Průcha Soukenník či Průcha, soukenník (v tomto druhém případě bychom akcentovali jeho řemeslnou příslušnost, již sice nelze jinými prameny ověřit, je však velmi pravděpodobná). Srov. též obdobné případy v textu.*

Dedit Vít Řezník z Židovské ulice za dva provazce topicí 36 g.
Dedit Makovička Od Svatého Petra za provazec topicí 18 g.
Dedit Jůn, forman, Polák za provazec topicí 18 g.
Dedit Mikeska z Příkopy^{49]} za koutek topicí 8 g.
Dedit Bochovec^{50]} za provazec topicí 18 g.
Dedit rychtář z Malšovic za provazec topicí 18 g.
Dedit Kuba Volejník za krsovaté dubiči 8 g.
Dedit Houdek z Střeziny za koutek^{51]} dubiči 18 g.
Dedit Vaněk Hrdýskův za koutek dubiči 5 g.
Dedit Franěk z Střeziny za koutek dubiči 10 g.

Summa huius 3,5 kop 5 g.

3[r]

Dedit Pikhart, kožišník, za borovici k žlabu 10 g.
Dedit Tomáš Veliký za krsovatý bor 50 g.
Dedit Kubíček z Svinař za suché borovičko 38 g.
Dedit Jiřík Vokáčův za ochůzku^{52]} vosiči 36 g.
Dedit Ješek z Svinař za ochůz topicí 60 g.
Dedit Jan z Křížovný ulice z Beránkova místa a za zbytek topicí 30 g.
Dedit kovář Zachystal za provazec topicí 18 g.
Dedit Hotárek, kožišník, za dva provazce topicí 40 g.
Dedit pan Přinský^{53]} za dva provazce topicí 40 g.
Dedit Purkrábek z Malšovic za povazec topicí 18 g.
Dedit Martinec z Malšovic za zbyteček topicí 5 jiter 25 g.
Dedit Janovský z Malšovic za kout topicí 30 g.

Summa huius 6,5 kopy 5 g.

49] z przikopy – *blíže neznámá lokalita*.

50] Bochowecz

51] Kout či koutek – měrná jednotka používaná pro zbytkový porost. Její velikost je obtížné vyjádřit, neboť vycházela ze zkušeností lesního personálu, který podle velikosti a jakosti koutu či koutku stanovoval cenu.

52] Odměření lesní úsek k těžbě dřeva. Velikost je obtížné vyjádřit, neboť vycházela ze zkušeností lesního personálu, který podle velikosti a jakosti ochůzky stanovoval cenu za vytěžené dřevo.

53] przinfky

3[v]

Dedit Jiřík Švec za dva provazce topicí a za tři borovičky 50 g.

Dedit Vach, šrotýř, za provazec topicí 18 g.

Dedit pan Václav Čech za tři borovičky suché 10 g.

Dedit Průč^{54]} za ochůz krsovatého boroví 1,5 kopy g.

Dedit Kousek, soukenník, za dva duby a za zlomek u Třebše 16 g., 1 denár, 4 g.

Dedit Halášek, uzdař, za provazec topicí 17 g.

Dedit Zích^{55]} Selův za provazec a za zbytek topicí 28 g.

Dedit Martin Karásek za provazec topicí 17 g.

Dedit Pavel Zámečník za provazec topicí 16 g.

Dedit Havel Pekařův za patnáct borovic a za koutek topicí 50 g.

Dedit Valeš za sedm borovic a za provazec topicí 50 g.

Summa huius 6 kop 6 g.

4[r]

Dedit Kroupa, švec, za šest borovic a za kout topicí 50 g.

Dedit Mikuláš Polák z Plotišt za provazec topicí 19 g.

Dedit Kulhavý odtudž za boroví 20 g.

Dedit Černý odtudž za provazec topicí 17 g.

Dedit Tomek odtudž za provazec topicí 22 g.

Dedit Kříž odtudž za provazec topicí 22 g.

Dedit Vacek, kolář^{56]}, za dvanáct borovic 50 g.

Dedit Vaněk z Mráčkové zahrady za za /!/ koutek topicí 13 g.

Dedit Kvinta, rybář, za ochůzku vrbí v Jaroměřičkách^{57]} 7 g.

Dedit Pýcha, rybář, za dub u Třebše 10 g.

Dedit Vážný za ochůzku^{58]} topicí 8 g.

Summa huius 3,5 kop 28 g.

4[v]

Dedit Vostatek, kramář, za drobček topicí Pod Borem 12 g.

54] Pruocz

55] Zijch

56] Původně zaznamenáno Bayczek z Skaliczky a škrtnuto. Vaczek kolarz je interlineární vsuvka.

57] Neznámé pomístní jméno.

58] Původně zaznamenáno p_wazecz a škrtnuto

Dedit Michal z Klášterišť za provazec topicí 16 g.
Dedit Beneš, soukenník, za dva duby u Třebše 12 g.
Dedit Straka, švec, za provazec topicí 20 g.
Dedit Kamaret, řezník, za dva provazce topicí 35 g.
Dedit Vaněk Věkoský^{59]} z Střeziny za provazec topicí 18 g.
Dedit Kostrba, forman, za provazec topicí 18 g.
Dedit Valeš za provazec topicí 17 g.
Dedit Čížek, koželuh, za provazec topicí 18 g.
Dedit Kaváně^{60]}, koželuh, za provazec topicí 18 g.
Dedit Tomek^{61]}, forman z Plotišt, za provazec řídkého lípí 12 g.
Dedit Labová^{62]}, vdova, kolářka, za provazec topicí řídkého 15 g.
Dedit Vaňásek z Kluků za osmnáct boroviček 36 g.

Summa huius 4 kopy 7 g.

5[r]

Dedit Vaněk Strakův za provazec topicí 17 g.
Dedit Pavel Lučákův za provazec topicí 16 g.
Dedit Strachota, mlynář, za kout topicí a za borovici 25 g.
Dedit Machek, koželuh, za šest boroviček 14 g.
Dedit Martin Sedlák Od Svatého Petra za koutek topicí a šest boroviček 40 g.
Dedit Šimon z Střeziny za provazec topicí 20 g.
Dedit Kuba, Beneše, hajného, bratr, za suchej drobněj bor Pod Borem 26 g.
Dedit Šprync, koželuh, za dvě borovičky suché 8 g.
Dedit Janek Kaprník z Zídkovu domu za provazec topicí řídkého 10 g.
Dedit Prdík, švec, za provazec topicí řídkého 12 g.
Dedit Bílek, kolář, za provazec topicí řídkého 11 g.
Dedit Hereš, švec, za provazec topicí 18 g.
Dedit Jan, Lalikův zet^{63]}, za provazec topicí 17 g.
Dedit Příkopcové zet z Střeziny za provazec řídkého topicí 13 g.

Summa huius 4 kopy 7 g.

59] Wiekofský, tj. Věkošský

60] Cawanie

61] Původně zaznamenáno Mathiaff a škrtnuto. Tomek je interlineární vsuvka.

62] Původně zaznamenáno Kauczowa a škrtnuto. labowa je interlineární vsuvka.

63] Tj. zet'.

5[v]

Dedit Spudil za provazec řídkého topicí 12 g.

Dedit Valeš, provazník, za kout topicí řídkého 9 g.

Dedit Lidheřka^{64]} od Plotišt za provazec topicí 11 g.

Dedit Dlouhý od Plotišt za provazec topicí 16 g. 1 denár 2 g.

Dedit Mašek z Plotišt za provazec topicí a za kout 32 g.

Dedit Strniště z Trávníc za provazec topicí 16 g.

Dedit Vondra, zahradník z Plotišt, za provazec topicí 16 g.

Dedit Šilhan Od Svatého Petra za provazec topicí a za kout 38 g.

Dedit Bečka, bednář, za provazec topicí řídkého 11 g.

Dedit Bernard Kaprník za dva provazce topicí 35 g.

Dedit Mikuláš, kovář, Vochrejčil^{65]} Od Svaté Anny za půldruhého provazce topicí 25 g.

Dedit Šechlapský za provazec topicí a za 25 borovic 1,5 kop g. 5 g.

Summa huius pertionis 5 kop 18 g.

6[r]

Dedit Šoumal, švec, za koutek topicí Pod Borem 14 g.

Dedit Jiřík Tloušt, kravák Od Svatého Petra, za provazec topicí 24 g.

Dedit Staněk, řezník, Brada za koutek topicí 20 g.

Dedit Tomáš^{66]} Tesař Od Svatého Petra za provazec topicí a za čtyři borovičky 33 g.

Dedit Kůrka, kožišník, za koutek topicí a za dvě borovičky 20 g.

Dedit Petr Kolář Od Svatého Antonína za třidcet pístův 10 g.

Dedit Jiřík z Horákova dvoru za dva provazce topicí 36 g.

Dedit Nykodým, lazebník, za provazec topicí 18 g.

Dedit Jan Pazderův^{67]} za provazec topicí a za borovici 20 g.

Dedit Martin Mlynářův z Zámostí za provazec topicí 18 g.

Dedit Havlíček, šenkěř, za kout topicí 20 g.

Dedit Marek Kloboučník za kout topicí 15 g.

Summa huius 4 kopy 8 g.

64] Ilidherzka

65] wochrayczil

66] Za slovem jsou škrtnuté litery ffr.

67] Původně zapsáno Blaziek Sfwezc od S Anny a škrtnuto. Jan Pazderův je interlineární vsuvka.

6[v]

Dedit Kožková, vdova, za koutek topicí 15 g.

Dedit Jakub Koželuh za provazec topicí 18 g.

Dedit Loun, švec, za provazec topicí 25 g.

Dedit Matouš Koželuh za provazec topicí a za koutek 25 g.

Dedit Machek, koželuh, za provazec topicí 19 g.

Dedit Mistřic za provazec topicí 19 g.

Bochovec^{68]} za provazec topicí 19 g.

Dedit Vaněk z Zámostí za provazec topicí a za dvě borovičky 22 g.

Dedit Vít Tkadlec z Střeziny za dva provazce topicí 40 g.

Dedit Petr Soukenník za kout topicí 60 g.

Dedit Martin, koželuh, Uška^{69]} za provazec topicí 20 g.

Dedit Černý, švec, za kout topicí a za borovičko^{70]} 21 g.

Dedit Kožíšek, kovář, za provazec topicí 18 g.

Dederunt Lidhyrcini^{71]} synové za koutek topicí 20 g.

Summa huius 5 kop 41 g.

7[r]

Dedit Havel z Střeziny za šestmezcetma^{72]} dřev borových 1,5 kop g.

Dedit Jiřík, Žáčkův bratr, za provazec a za koutek topicí 24 g.

Dedit Jan, písař, Šilhavý za provazec topicí 18 g.

Dedit Matěj Mečíř za provazec topicí 18 g.

Dedit Špryncel za dva provazce topicí 40 g.

Dedit Jinoch z Rybář za provazec topicí a za borovici 20 g.

Dedit Krmička ze Zámostí za bor suchej a za topič 75 g.

Dedit Beneš, kožíšník, za krsovátý bor a za vrchy za topič 75 g.

Dedit Hanuš z Zámostí za dvě borovice 14 g.

Dedit Pavel Stěžerský za provazec topicí 16 g.

Dedit Vaněk Lysý Za Svatým Petrem za ochůzku topicí Pod Borem 25 g.

Dedit Mikuláš Vostatek za čtyři borovičky krsovaté a za koutek topicí 16 g.

Dedit Růt^{73]} z Lochynic za koutek dubičí mezi cestami 22 g.

Summa huius pertionis 7 kop 33 g.

68] Původně zapsáno Hubatay piwowarnijk a škrtnuto. Bochowecz je interlineární vsuvka.

69] vřfka

70] borowiczko

71] Lidhyrczini

72] Tj. šestadvacet.

73] Ruoth

7[v]

Dedit Šimon Volejník z Zámostí za suchej bor 45 g.

Dedit Vávra, kloboučník, Od Svatého Jakuba za borovici 10 g.

Dedit Čech z Trávníc za čtyři borovičky 12 g.

Dederunt různí za provazec topicí a za zbytek 23 g.

Dedit Hanuš z Zámostí za provazec topicí 17 g.

Dedit Vaněk Veliký z Malšovic za ochůzku topicí a za tři borovičky 28 g.

Dedit Petr Zmrzlík za kout topicí 40 g.

Dedit Jeřábek, nožíř, za provazec topicí 20 g.

Dedit Prokop, syn Prasatin^{74]}, Za Svatým Petrem za dubičko mezi cestami k potřebě 10 g.

Dedit Mach Davidův z Plotíšť za dubiči mezi cestami 16 g.

Dedit Lukeš, forman, za ochůz borový a za topicí 2 kopy g. 15 g.

Dedit Kord, soukenník, za tři duby u Třebše 20 g.

Dedit Světlík Za Svatým Petrem za koutek topicí 9 g.

Dedit Jan Řezník, Šimona Hovorky pastorek, za kout topicí a za^{75]} boroviček 55 g.

Summa huius pertionis 7 kop 20 g.

8[r]

Dedit pan Jiřík Kalvach^{76]} za dva provazce a za dubí topicí 60 g.

Dedit Šichové syn Pernikář za dva provazce topicí 17 g.

Dedit tchán jeho za provazec topicí 15 g.

Dedit pan Hamza z Plotíšť za provazec topicí a za tři borovice 29 g.

Dedit Vávra, lazebník z Střeziny, za osm dubců 8 g.

Dedit Antoš z Střeziny za topič Pod Borem 25 g.

Dedit Jiřík Tesař z Trávníc za koutek topicí 8 g.

Dedit Petr Kolář za vrch dubový 6 g.

Dedit Jiřík, Vokáčův zet, za třicet borovic škaredých 2 kopy

Dedit Vít Vojslavův za šedesát dřev borových k stavení 2,5 kopy

Dedit Vávra Horák za patnáct borovic 2 kopy

Dederunt Vaniš s Řehákem za 1,5 provazce topicí a též za kus Pod Borem 40 g.

Dedit Jiřík Tkadlec Od Svatého Petra za dvě borovičky malé 2 g.

Dedit pan Přinský za dva provazce topicí 36 g.

Summa huius 9 kop 36 g.

74] prařatin; snad propium odvozené od prasatářky, obchodnice s prasaty.

75] Původně zaznamenáno piet a škrtnuto. Číslovka vij je interlineární vsuvka.

76] Původně zaznamenáno mlynarz zmalšowicz a škrtnuto. Slova Pan Girzijk Kalwach jsou interlineární vsuvkou.

8[v]

Dedit Barták Voštěpař za provazec topicí 15 g.

Dedit Havel, Jíry syn z Střeziny, za provazec topicí 20 g.

Dedit Lukáš Forman za provazec topicí 15 g.

Dedit Vaněk Velaš^{77]} za deset borovic 35 g.

Dedit Jaroš, pasíř, za dva provazce topicí 36 g.

Dedit Pavel Řezník, Tichého syn, za dva provazce topicí 32 g.

Dedit Lankaš, řezník, za provazec topicí 16 g.

Dedit Beneš, kožišník, za kout dubiči mezi cestami 30 g.

Dedit vdova z Piletic za provazec topicí ve Farářství 20 g.

Dedit Duchek Novák z Třebše za sedm borovic 30 g.

Dedit Smetana z Svinař za drobné borovičko 10 g.

Dedit paní Ouborková^{78]} za tři provazce topicí 48 g.

Dedit Jaroš, pasíř, za patnáct^{79]} borovic 2 kopy g.

Dedit pan Jan Karásek za patnáct borovic 75 g.

Dedit Klenický za ochůzku boru s topičem 2,5 kopy g.

Dedit Michal Kovář Od Svatého Antonína za dub 14 g.

Summa huius 10 kop 6 g.

9[r]

Dedit Martin Šáňův za borovičko a za dubičko 20 g.

Dedit Vobešlo a Žák z Loch[e]nic^{80]} za koutek dubiči 16 g.

Dedit Matěj Košíř z Svinař za koutek topicí drobného 10 g.

Dedit Kubíček Koleno za koutek topicí 8 g.

Dedit Mikuláš Polák z Plotišt za pět boroviček malých k krokvim 5 g.

Dedit Matouš Soukenník za kout topicí a za škaredé borovičko 60 g.

Dedit Ješek z Svinař za koutek dubiči mezi cestami 9 g.

Dedit Jan Voštěpař Od Svatého Antonína za dub u Třebše škareděj 14 g.

Dedit Štěpán Řezník za provazec topicí a za borovici 20 g.

Dedit Vávra, rychtář z Malšovic, za bor krsovatý 2,5 kopy g. 10 g.

Dedit Vítek, forman, Čubrný za krsovatý bor 1,5 kopy g.

Dedit Jíra Rybář, Lalikův syn, za provazec topicí 16 g.

77] welaš

78] Auborkowa

79] patnaft

80] zlo^{cz}; možno též přepisovat Lochynic.

Dedit Kaška ze Lhotky^{81]} za Malšovicí za koutek topicí Pod Borem 20 g.
Dedit Pírková za provazec topicí 15 g.
Dedit Hájek, hrnčír, za 18 vozův^{82]} shnilčí 23 g.

Summa huius 8 kop 6 g.

9[v]

Dedit Petr, starý mostnář, za provazec topicí a za patnáct borovic škaredých 80 g.
Dedit Jan Pazderův za boroví k potřebě 35 g.
Dedit Šilhan Od Svatého Petra za kout topicí a za boroví 45 g.
Dedit Mach Davidův z Plotišt za koutek topicí Pod Borem 8 g.
Dedit Duchek Peterkův za provazec topicí s borovicemi 25 g.
Dedit Mikeš z Třebše za dubičko ku potřebě 8 g.
Dedit Antoš z Střeziny za pět borovic škaredých a za topič 30 g.
Dedit Kříž z Plotišt za koutek topicí Pod Borem 15 g.
Dedit Horák za prut v Jaroměřkách^{83]} 15 g.
Dedit pan Jeník Zámečník za borovičku 3 g.
Dedit pan Bartoš za borovičku 3 g.
Dedit Jiřík Zeman z Malšovic za 13 borovic 1 kopa g.

Summa huius 5 kop 27 g.

10[r]

Dedit Marek Kloboučník za dubičko krsovaté 15 g.
Dedit Štěpán Řezník z Rybář za provazec topicí řídkého 14 g.
Dedit Janček^{84]}, sladovník, za provazec topicí a za borovici 21 g.
Dedit Janáček, řezník, s Selovým^{85]} Janem za krsovatý bor v Prodajích 3 kopy g.
Dedit Matouš Soukenník za devět borovic 40 g.
Dedit Tomáš^{86]} Pitruše za provazec topicí a za koutek 22 g.
Dedit Janek Bůžkův, řezník, za krsovaté boroví 1,5 kopy g.
Dedit Bečka za kopu dubečkův na obručí 8 g.

81] zelhot

82] Zřejmě 1,5 m³. (R. ŠIMŮNEK, *Lesní správa*, s. 103.)

83] Pravděpodobně výše vzpomínané Jaroměřičky, jejichž lokalizace je nejistá.

84] Ianczek

85] Selovym

86] Záznamu předchází škrt v podobě: Pan przinfky za p_wa^{cz} v^{czij}xvj g.

Dedit Vávra, lazebník, za koutek dubičí 8 g.
Dedit Podšivák z Piletic za osm boroviček na tesy 15 g.
Dedit Vaněk z Zámostí za provazec topicí a za 8 borovic 30 g.
Dedit Hanuš z Zámostí za provazec a za koutek topicí 19 g.
Dedit Šechlapský za koutek topicí a za bor drobněj 36 g.

Summa huius 8 kop 18 g.

10[v]

Dedit Matěj Mečíř za koutek topicí Pod Borem 6 g.
Dedit Půta z Zámostí za šest borovic 33 g.
Dedit Jan Bůžkův za kout topicí a za sedm borovic 70 g.
Dedit Vít Vojslavův^{87]} za provazec dubí a za dvě borovice 60^{88]} g.
Dederunt cechmistři řeznicč^{89]} za šestnást^{90]} dubečkův 10 g.
Dedit Sláva Švec za provazec topicí 15 g.
Dedit Matyáš za provazec topicí, za koutek a za čtyři borovičky 30 g.
Dedit Václav Tkadlec z Klášterštitě za provazec topicí 15 g.
Dedit Houser, střelec, za provazec topicí a za šestnást^{91]} borovic 1,5 kopy g.
Dedit Šilhan Od Svatého Petra za provazec topicí 16 g.
Dedit Jíra Vobešlo z Loch[e]nic^{92]} za borovičku na dračku 10 g.
Dedit Jan Pazderův za sedm dubcův k potřebě 35 g.
Dedit Martin Jinoch za borovici na žlab 9 g.
A též Jinoch šest dubcův a za borovičko na krokvě 12 g.

Summa huius 6,5 kopy 21 g.

11[r]

Dedit Kabeš, kožišník, za provazec topicí řídkého 12 g.
Dedit Blažková Střelcova za bor mezi cestami a za dubičí 75 g.
Dedit Daník Konopě za dvanáct^{93]} borovic škaredých 75 g.
Dedit Koucká za koutek topicí 7 g.

87] Wogfla^w

88] Zapsáno lv g a přeškrtnuto. Číslovka lx je interlineární vsuvkou.

89] Rzezniczczij

90] Sfefnaft

91] ffefnaft

92] zlo^{cz}; možno též přepisovat Lochynic.

93] dwanadcz

Dedit Vavrouš, řezník, za dubičko k potřebě a za borovici 25 g.
 Dedit Vaněk, postríhač, za dva dubečky 3 g.
 Dedit pan Jan Karásek za boroví 30 g.
 Dedit Janek Bůžkův za sedm vrchův 25 g.
 Dedit Radová ze Lhotky^{94]} za Malšovici za koutek topicí Pod Borem 10 g.
 Dedit Martin Rychtář ze Svinař za osmnáct^{95]} borovic krsovatých a za topicí Pod Borem 1,5 kopy 7 g.
 Dedit Mach Černý ze Lhotky^{96]} za koutek topicí Pod Borem 6 g.
 Dedit Sopík^{97]}, konvář, s Hrbkem za čtyři duby škaredé u Třebše 35 g.
 Dedit Petr Bochovcův^{98]} za provazec topicí 18 g.

Summa huius 6 kop 58 g.

11[v]

Dedit Šuvarť^{99]}, řezník, za osmnáct borovic a za topicí mezi nimi 100 g. a 5 g.
 Dedit Vít Otmarův za dvanáct^{100]} borovic 1 kopa g.
 Dedit Martin z Zámostí, starý hajný, za vosiči, což pozůstalo po panských 20 g.
 Dedit Jiřík Švec za patnáct borovic vedle Jiříkova Vokáčova prodaje 1 kopa g.
 Dederunt zámostí^{101]} sousedé za 24 dřev k pastuší chalupě 1 kopa g.
 Dedit Vaněk Stelného^{102]} za dub krsovatý 7 g.
 Dedit Hynek Barvíř za krsovatý borovičko 15 g.
 Dedit Vaněk z Zámostí za provazec topicí řídkého 15 g.
 Dedit Senohrábek ze Lhotky^{103]} za drobné borovičko 10 g.
 Dedit Filip Krejčí za vrchy 20 g.

Summa huius 6 kop 12 g.^{104]}

94] zelhot

95] ofnmdczst

96] zelhot

97] Sopijk

98] bochowczuow

99] Sfuwart

100] dwanadczte

101] Zamofftij

102] Steln°

103] zelhot

104] Původně zapsáno xxxvj a poté škrtnuto. Částka xij g. je interlineární vsuvka. Pod tímto průběžným vyúčtováním jsou ještě zachyceny dva obtížně čitelné zápisy, které byly přeškrtnuty a dotýkají se jistého Janáčka a Urbánka ze Svinař.

12[r]

Summa tocius facit 100 sexagenas grossorum misnensium, 32,5 sexagenas g. m., 3 g. albi. Item Johannes Dlauhy dedit dominis supra pretorium pecunias de Communi silva de summa supradicta 115 sexagenas g. m. sub magistro civium domino Matheo Pannifice.

Item supradictus Johannes Dlauhy, officialis, ex suprascripta summa dedit dominis pecunias de Communi silva 11 sexagenas g. m., 20 g. albos, sub magistro civium domino Georgio dicto Mls anno etc. [1]510 feria II die Simonis et Jude. Item anno etc. [1]514 feria II die Zophie dedimus pecunias de retentis anni etc. octavi et noni dominis super pretorium 6,5 sexagenas g. m. sub magistro civium domino [magistro] Matheo dicto Ko[nwarz].

12[v]

13[r]

13[v]

Léta božího tisícého pětistého osmého znamená se prodávání dříví v luzích březhradských za purkrabě Jana Dlouhého a hajného Faráře z Trávníc, a to na český groš.

Dedit Martinová Od Svatého Mikuláše za prut 6 g.
Dedit Řeháček, mlynář z Trávníc, za ochůzku topicí 10 g.
Dedit Jiřík, zet Henzlíkův, za ochůzku topicí 12 g.
Dedit Jan Pazderův za kout proutí 12 g.
Dedit Matouš Dychtové za ochůzku topicí 9 g.
Dedit Škornův syn z Trávníc za dva duby 20 g.
Dedit Hampajsník za ochůzku topicí 11 g.
Dedit Pěkník mladej za ochůzku topicí 6 g.
Dedit Holoubě za ochůzku topicí 9 g.
Dedit Lysá, kovářka, za ochůzku vosičí 7 g.
Dedit Jiřík Tloušť za dub 6 g.
Dedit Pastušina Od Svatého Petra 6 g. za kout topicí.

Summa huius 1 kopa 49 g.

14[r]

Dedit Macek z Trávníc za koutek topicí 8 g.
Dedit Holoubě z Trávníc za koutek rokytí 4 g.
Dedit stará provaznice Od Svatého Petra za koutek topicí 6 g.
Dedit Michal Od Svatého Mikuláše za koutek topicí 5 g.
Dedit Matouš Dychtové za koutek topicí 10 g.
Dedit Jan Hrnčír za koutek topicí 15 g., 1 d., za duby 8 g.
Dedit Balista za kout topicí 20 g.
Dedit Jiřík Henzlíkuv za koutek vosičí 8 g.
Dedit Blažek, pivovarník, za koutek topicí 9 g.
Dedit Krotká, sladovnice, za koutek topicí 4 g.
Dedit Slavík z Trávníc za ochůzku topicí 5 g.
Dedit Augustýn z Sedlče za dva duby krsovatá ^{7[105]} g.
Dedit Matouš Střelcové za rokytí 4 g.
Dedit Matouš Vobořilův za koutek topicí 9 g.
Dedit Balista za vejstavek ^{106]} krsovatý 4 g.
Panocha za vosičí 10 g.
Dedit Kučera, kutíř, za dub 5 g.

Summa huius 2 kopy 21 g.

14[v]

Summa huius tocius facit ante loca Březhrad 4 sexagenas g. m., 10 g. albos. Et illam summam Johannes Dlauhy presentavit dominis super pretorium sub magistro civium domino Matheo Panifici.

15[r]

15[v]

16[r]^{107]}

105] Římská číslice je interlineární vsuvka, nahrazující nečitelný skrt.

106] Stromy ponechávané k rozmnožení dřevin či ohraničení lesního porostu.

107] Text na foliu je přeškrtnutý:

Wiktoryn Woliflaw liij Borowicz iij ff g.

Waczlaw Wogiflaw l Borowicz a pod nym topicz iij ff g. a x g. albi

Waniek Drflka xxx drzew ij [tj. 1,5)] ff g.

Prokopecz prowazecz geden xxx g.

Ian Beran Haytma~ od S Antonina pro^{cz} geden xxv g.

Wawra Strzeziny kaut 44 g.

16[v]

Ante isti in registris debent esse.^{108]}

Závěr

Královské věnné město Hradec Králové patřilo na počátku 16. století k politicky nejaktivnějším a hospodářsky nejvyspělejším městům Českého království. Typickým rysem hradeckého městského obvodu byla rovinatá krajina, kterou pokrývaly velké lesní plochy, obklopené poli, loukami, rybníky a bažinatým terénem. I když zisky z hradeckých lesů, které řadíme do oblasti příjmů z výroben a směny, ve sledované době nepatřily mezi nejvýznamnější, je možno považovat zvláště hradecký lesní komplex za velmi výrazný krajinotvorný prvek, který se z velké části udržel do dnešních dnů.

Cílem předkládané studie bylo ediční zpřístupnění Rejstříku na prodej dřeva z roku 1508. Význam této písemnosti spočívá zvláště ve skutečnosti, že je zřejmě nejstarší, popř. jednou z nejstarších písemností tohoto typu městské úřední provenience u nás. Bez povšimnutí nelze ponechat ani její jazykovou stránku, neboť právě na přelomu středověku a raného novověku proniká čeština do městských písemností finančního charakteru. I když lze konstatovat, že písemnosti se s ohledem na obrovskou torzovitost hradeckého městského archivu dochovaly spíše náhodně, představují významné svědectví o správním zajištění lesů, jejich druhové skladbě i odběratelské skupině. Zcela zásadní je pak jejich možné využití při rekonstrukci krajiny v obvodu nejvýznamnějšího královského věnného města, neboť z této doby ještě nemáme dochovány potřebné kartografické prameny.

Lze současně vyslovit naději, že revize dosavadního soupisu středověkých městských knih dochovaných v našich archivech doloží v rámci projektu Libri civitatis další knihy tohoto typu, aby byla umožněna komparace v rámci sledované problematiky.

108] Pod textem následují škrty:
Wanek poftrzi^{cz} z trzebffe
Panthahorlky za dwie boro^{ky} x g.

The edition of the Hradec Králové Financial Register, which records the sale of wood in 1508

Summary

The royal town of Hradec Králové belonged to the most politically most active and economically most advanced cities of the Czech Kingdom in the early 16th century. A typical feature of the Hradec district was the flat landscape, covered by large forest areas surrounded by fields, meadows, ponds, and swampy terrain. Although the profits from the Hradec Forest, which belong to the production and exchange revenues, were not among the most significant in the monitored period, especially the Hradec Forest Complex can be considered as a very significant landscape-forming element, which has largely been maintained to present.

The aim of this study was the publication of the Register for the Wood Sale from the year 1508. The significance of this document lies in the fact that it is probably the oldest or one of the oldest documents of this type of municipal official origin in our country. Nor is it possible to keep its language page unnoticed, because it is at the turn of the Middle Ages and the Early Modern Age that the Czech language penetrates the city's financial documents. Although it can be said that the document was preserved rather by accident in view of the enormous torsionality of the Hradec Urban Archives, it is a significant testimony of the administrative management of forests, their species composition and the group of consumers. It is quite essential that it is possible to use it for the reconstruction of the landscape in the most important royal dowry city, since we do not have the necessary cartographic sources yet.

It is hoped that the revision of the existing inventory of medieval urban books preserved in our archives will be evidenced by other books of this type in order to allow comparisons within the monitored issues.

RECENZE

Georg SCHMIDT, *Die Reiter der Apokalypse. Geschichte des Dreissigjährigen Krieges*, München 2018, 810 s.

Na konci roku, ve kterém si připomínáme nejen vznik Československé republiky a další „osmičky“ dvacátého století, ale také čtyři sta let od vypuknutí třicetileté války a tři sta sedmdesát od jejího ukončení, již lze konstatovat, že v české historické obci bylo, jak se dalo očekávat, první před druhým výrazně upřednostněno. Kromě dvoudílného opusu Radka Fukaly se na český knižní trh nedostaly ani žádné další zásadnější přehledové práce o tomto bouřlivém a přelomovém období. V sousedním Německu, jak se dalo také očekávat, je ovšem situace zcela odlišná – tamní pulvy doslova zaplavilo množství knih, jejichž cílem je seznámit čtenářské publikum s událostmi (nejen) let 1618–1648, a to nejrozličnějšími literárními formami a historiografickými metodami. Např. Johannes Burkhardt se vydal cestou interpretace událostí při naprostém potlačení faktografických údajů, zatímco Hans Medick se primárně opřel o dobové výpovědi.

Profesor jenské univerzity a renomovaný odborník na německé raně novověké dějiny Georg Schmidt k problematice přistoupil „tradičním“ způsobem, aby ovšem ve finále dospěl k již méně „tradičním“ závěrům. Jeho dějiny třicetileté války jsou monumentálním vyličením i prehistorie tohoto ozbrojeného konfliktu a jeho v mnoha ohledech fatálních důsledků, především pro Říši. Apokalyptické jezdce představovaly hlad, nemoci a válka, které tehdy zasévaly smrt napříč středoevropským prostorem a některé oblasti takřka vyhladily. Tato tři lidská neštěstí ale navzdory titulu díla v samotném centru Schmidtovy pozornosti nestojí, autor se drží vojensko-politické linie, od níž nicméně pravidelně odbočuje k sociálním, hospodářským či kulturním tématům. Bohatě rovněž využívá svědectví dobových kronikářů (Volkmar Happe, Hans Heberle či žoldnér Peter Hagendorf). A snaží se – jak je k tomu dnes v německojazyčné odborné literatuře dominující tendence – bořit mýtus třicetileté války coby války náboženské. Vždyť proti sobě válčili katoličtí Habsburkové a Francouzi, nebo naopak luteránští Sasové se stejně smýšlejícími Švédy, nehledě na to, že v čele bojujících armád stáli důstojníci, jejichž víra se lišila od víry těch, za něž bojovali, o prostých vojácích ani nemluvě.

Svou knihu, rozdělenou do tří částí (před válkou, válka, mír) Schmidt začíná prologem, v němž se soustředí vedle pojmu apokalyptických jezdců na nebeský úkaz, kometu, již tehdejší evropští obyvatelé mohli pozorovat a jež měla věštít nadcházející katastrofy. Poté se již velmi obsírně věnuje kořenům třicetileté války a provází čtenáře německou reformací, tureckou otázkou,

nizozemskou revolucí a francouzskými náboženskými válkami, ale i tzv. malou dobou ledovou nebo pronásledováním čarodějnic. Ústředním bodem je samozřejmě Říše, v níž se měl celý konflikt (jen s malými a krátkodobými přesahy) také odvinout. Zde vznikla kvůli bavorským přehmatům protestantská Unie, vzápětí následovaná katolickou Ligou, zde došlo ke sporu mezi habsburskými bratry i k několika ozbrojeným střetům, jako k válce o Jülich a Kleve. Takto vyzbrojen přechází Schmidt k událostem v Čechách coby roznětce války třicetileté. Ačkoli z českých autorů, zabývajících se tímto tématem, zná pouze ty, kteří své poznatky publikovali německy, nelze jeho interpretaci českého dění nic zásadního vytknout. Dokonce ani nešvar mnohých zahraničních kolegů v podobě komolení českých jmen se zde neobjevuje. Z Čech válka přeskočila, společně s autorem, do Falce, odsud pak díky Dánům na sever. To už se na scéně ovšem objevil Valdštejn, jehož hvězdný vzestup si vysloužil speciální Schmidtovu pozornost, strmý pád posléze zrovna tak. Mezitím podrobně sledujeme tažení Mansfelda a dánského krále Kristiána IV., po jejich pacifikaci a kontroverzním restitučním ediktu zásah „Lva ze Severu“, švédského panovníka Gustava II. Adolfa. Důkladně se Schmidt zastavuje u pražského míru roku 1635, který u současníků vzbudil naději, že by boje mohl ukončit, což se ukázalo být pouhou iluzí – válka pokračovala dalších dlouhých třináct let, navíc svou nejbrutálnější fází. Autor si tudíž logicky pokládá otázku, proč se muselo utrpení obyvatel Říše prodlužovat a vysvětluje to tehdejšími mocenskými konstelacemi (vstup Francie do války proti Habsburkům) i tím, že rozpustit armádu nebylo v dané situaci jednoduché, protože to bylo dražší než ji nadále živit. Společně se Schmidtem tak můžeme sledovat nová švédská (a francouzská) vítězství i bojová vystoupení Bernarda Výmarského a nezlomného Hesenska. Všeobecné vyčerpání nakonec muselo zúčastněné přivést k mírovým jednáním, pojednání o nichž tvoří třetí část recenzované knihy. Autor v ní upozorňuje na všechny související problémy, výběrem lokalit počínajíc, ceremoniálními spory pokračujíc, a především neschopností sjednotit se na uspokojivém konsensu končíc. Výklad tu ale správně nekončí ve Vestfálsku, nýbrž až v Norimberku na exekucním sněmu, kde byla definitivně vyřešena palčivá záležitost válečných odškodnění. Na závěr kniha bilancuje důsledky třicetileté války, předně její dopady na obyvatelstvo (a jeho počet), na hospodářství, školství a kulturu, ale samozřejmě také na politiku a konfesní problematiku. V epilogu pak ještě Schmidt pojednal o traumatu (mj. polemika ohledně vržení zničeného Německa o mnoho let zpátky) a mýtu třicetileté války, jenž se projevil v nacionalismech 19. a 20. století.

„Apokalyptičtí jezdci“ sice nejsou založeni na vlastním autorově archívním výzkumu, ale prokazují jeho erudici a široký badatelský rozhled po odborné, převážně německy psané literatuře a editovaných pramenech. Schmidův výklad je navzdory svému rozsahu svižný a svěží, proložený svědectvími současníků i několika výběrovými ilustracemi (např. včetně známého Slavatova votivního obrazu ze zámku v Telči, vztahujícímu se k pražské defenestraci). Na předním předešlém nechybí mapa Říše na počátku třicetileté války, na zadním předešlém mapa geopolitické situace tamtéž po jejím skončení. Vytvoření podobného díla pro české země, které by revidovalo a doplnilo starší výzkum Josefa Polišenského, a to při kombinování vojensko-politického výkladu a socio-kulturní problematiky třicetileté války, by jistě mohlo být zajímavou výzvou pro domácí odborníky.

Jan Kilián

Martin KLEČACKÝ, *Český ministr ve Vídni. Ve službách císaře, národa a politické strany*, Praha, Academia, 2017, 303 s.

V loňském roce vyšla v pražském nakladatelství Academia doktorská práce historika Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd české republiky Martina Klečackého věnovaná působení českého ministra krajana v předlitavských vládách. Jednalo se o zajímavou exekutivní politickou pozici a císařskou úlitbu českým politikům (staročechům, později i mladočechům), kteří se po 15 letech rezistence vrátili zpět do říšské rady. Jako odměnu za politickou a legislativní podporu rakouských vlád získali ministerské křeslo, které ovšem obvykle nebylo spojeno s konkrétním rezortem. Vznikla tak pozice ministra bez portfeje, tento ministr získal označení ministr krajana a historicky prvním českým ministrem krajanelem se stal v srpnu 1879 v Taaffeho vládě staročech Alois Pražák.

Klečacký se ve své publikaci věnuje působení ministra krajana v letech 1898–1909: v roce 1898 se v Thun-Hohensteinově vládě objevil jako první mladočeský ministr Josef Kaizl, v roce 1909 rezignoval na post ministra krajana Jan Žáček a následně již nebyla tato pozice ve vládě obsazována. Ve výše uvedeném časovém rozmezí se autor věnuje působení ministra krajana ve vztazích s českým místodržitelstvím, s vídeňskými centrálními úřady a s úřady v Českých Budějovicích, národnostně smíšené metropole jižních Čech s převahou obyvatelstva české národnosti, ovšem ovládané německou menšinou. Cílem takto pojatého výzkumu bylo nastínit náplň práce ministra krajana nejen

v rovině vysoce politické, ale rovněž v konkrétních každodenních kontaktech s realitou v obtížných národnostních a politických situacích.

Recenzovaná publikace vychází z důkladného pramenného výzkumu a studia existující odborné literatury. Zejména rozsah a rozmanitost využitých archivních fondů nacházejících se v rakouských i českých archivech je úctyhodný. Klíčové archiválie bezesporu obsahuje archivní fond Ministr krajan, Vídeň v péči Národního archivu, ovšem významné byly i archiválie tvořící archivní fondy dalších rakouských ministerstev, dále rodinné archivy (z pramenů západočeské provenience je třeba zmínit především dosud nezpracovaný archivní fond Rodinný archiv Coudenhove) či osobní archivní fondy.

Po úvodu věnovaném vymezení tématu a zhodnocení pramenů a literatury je Klečackého práce rozčleněna do čtyř hlavních kapitol. V první s názvem *Ministr krajan: úřad a jeho přestavitelé* (s. 33–94) se autor věnuje formování úřadu českého ministra krajana, a kromě již zmiňovaného Pražáka se zabývá (s ohledem na časové vymezení tématu) především působením Antonína Rezka, Antonína Randy a Bedřicha Pacáka v jeho čele. Klečacký se v tomto oddíle snaží především postihnout hlavní kompetenci ministra krajana, za kterou označuje zejména snahu prosazovat české úředníky do státní správy, tedy praktickou realizaci národnostně motivované personální politiky.

Konkrétní příklady personální politiky ministra krajana pak Klečacký zevrubně popisuje v dalších třech kapitolách své práce. V kapitole *Praha: v čele země* (s. 95–170) se věnuje již zmiňovaným vztahům k českému místodržitelství, a především úsilí o prosazování českého úřednictva do vedení departementů či dalších zemských úřadů (zemské školní rady, zemského finančního ředitelství atd.). V mnoha případech se jednalo doslova o boj o místa, jednání byla komplikovaná a vyžadovala značné umění diplomacie, strategie a mnohdy i ústupků. Na příkladu místodržitelského viceprezidenta Jindřicha Vojáčka, zkušeného státního úředníka a někdejšího okresního hejtmána, velmi zevrubně dokládá obtížnost celého jmenovacího procesu plného intrik, zákulisních jednání i úřední byrokracie. K tomu Klečacký uvádí: „*Aby mohlo ke jmenování dojít, muselo být nové místo systemizováno a musely se na něj v rozpočtu najít potřebné finance. Tato operace se mohla prodloužit na týdny a měsíce a v případě odporu ministerstva financí, které muselo odsouhlasit každý nový rozpočtový výdaj, bylo zdržení nasnadě.*“ (s. 117) Jak aktuální i dnes, v době českého služebního zákona a z něj vycházejících systemizací... Popsané boje však naštěstí měly smysl a především výsledky: počet českých úředníků ve vedoucích pozicích v letech 1900–1909 prokazatelně významně stoupl (z počáteční pětiny na konečnou více než polovinu) a kromě zmiňovaného místodržite-

telského viceprezidenta se podařilo Čechům obsadit i pozici přednosty prezidia (s. 136).

V další kapitole s názvem *Videň: v čele říše* (s. 171–226) se Klečacký zabývá vztahy ministra krajana (případně českých rezortních ministrů, kteří zastávali i post ministra krajana) k centrálním rakouským a rakousko-uherským úřadům. Tyto vztahy se pokouší objasnit na příkladu mladočeského ministra obchodu Josefa Fořta, který nastoupil do úřadu v červnu 1906. Jednalo se o důležité ministerstvo, na které si nově jmenovaný ministr přivedl celou řadu blízkých českých spolupracovníků a další Čechy dosazoval do podřízených státních úřadů v Čechách (např. na pražské poštovní ředitelství). Důležitá byla i skutečnost, že se Fořt nově povolané úředníky snažil na jejich místech co nejbezpečněji zajistit a udržet i do budoucna. Mnohdy však jednal bez ohledu na tradiční pravidla služebního postupu, české úředníky povyšoval mimo hodnostní pořadí, čímž naopak poškozoval úředníky jiných národností. K tomuto účelu s úspěchem používal různých reorganizačních „triků“ (v dnešní době opět nikoli neznámých), čímž si zajistil loajalitu podřízených Čechů, ovšem zároveň i neoblíbu podřízených úředníků jiné národnosti. Objektivně je však třeba přiznat, že stejné postupy a metody volili ve svých rezortech i ostatní ministři.

Poslední kapitola recenzované práce s názvem *České Budějovice: v čele regionu* (s. 227–262) se věnuje vztahům ministra krajana k domácímu prostředí na příkladu již zmíněných Českých Budějovic. Vůdcem české většiny zde byl August Zátka, ovšem město ovládala vlivná německá menšina v čele s Josefem Taschkem, zakladatelem a předsedou mocného Deutscher Böhmerwaldbundu, od roku 1890 náměstkem budějovického purkmistra a od roku 1902 prvním mužem ve městě. Zde byla personální situace velmi složitá a bojovalo se doslova o každé úřednické místo. Největší bitvy se sváděly o charakter okresního hejtmanství (v letech 1896–1913 byl okresním hejtmanem sice národnostně indiferentní, proto ovšem také neoblíbený Franz Josef Křikawa), krajského soudu, okresního finančního ředitelství, poštovního úřadu či budějovického biskupství. Ve všech případech docházelo v souvislosti se jmenováním vedoucích úředníků k těžkým bojům, ale i zde se postupně Čechům dařilo obsazovat stále více pozic. Úspěchy slavila česká strana především v oblasti justice a mimořádně úspěšný tah se jí podařil v roce 1907 i v případě přednosty okresního finančního ředitelství, kdy na místo Čechy oblíbeného Josefa Váni prosadili Emanuela Prziborského (původně Příborského), díky ministru obchodu Fořtovi byli o rok později úspěšní i v případě jmenování Františka Nováka přednostou poštovního úřadu.

Recenzovanou práci zakončuje závěr se shrnutím výsledků sledované problematiky a další obligátní části vycházející z požadavků na odbornou práci. Jedná se o práci tematicky zajímavou, heuristicky a interpretačně objevnou. Představuje bezesporu významný vědecký počín a zodpovídá i mnohé otázky společenského charakteru, aktuální i dnes, v době diskusí o propojení politiky se státní správou a v době tlaků na potřebu nestranných úředníků, kteří by bezpečně odolávali všemožným politickým turbulencím. I z tohoto důvodu se jedná o práci cennou a jednoznačně přínosnou.

Karel Řeháček

Petr HLAVÁČEK – Pavel KOTAU, *Bělorusko mimo Bělorusko. Běloruští intelektuálové v meziválečném Československu*, Univerzita Karlova, Praha 2016, 144 s.

Monografie *Bělorusko mimo Bělorusko* je spojena se stejnojmennou výstavou Fakulty filozofické Karlovy univerzity v Praze, která se uskutečnila na podzim roku 2016. Jedná se tedy o doprovodnou publikaci, svým rozsahem o poměrně minimalistický počín, nicméně velice kvalitní a potřebný pro současnou vědeckou obec a na toto téma orientovanou širší veřejnost. Snad právě svým rozsahem má tato útlá publikace možnost oslovit i laického čtenáře, který se o dané téma zajímá, protože jej neodradí svojí délkou.

Knihu vydal doc. PhDr. Petr Hlaváček, Ph.D., český historik věnující se kulturním a náboženským dějinám středověku a také tématům spojeným s národními identitami a evropskou identitou jako současným důležitým historicko-sociologickým fenoménem, společně s Mgr. Pavlem Kotauem, historikem a bělorusistou, současným doktorandem FF UK. Oba se také podíleli na přípravě výše uvedené výstavy, bez které by zřejmě tato publikace nemohla vzniknout.

Monografie se věnuje doposud opomíjenému tématu, běloruské exilové komunitě, která u nás působila v první polovině 20. století. Právě díky této monografii se dozvídáme, že v tehdejší meziválečném Československu působila celá řada běloruských intelektuálů, vědců, literárních kritiků a politických aktivistů. Jejich pohnuté osudy můžeme sledovat skrze jednotlivé souhrnné biografie, které jsou jim postupně věnovány.

Kniha je rozdělena do čtyř samostatných částí. Krátký úvod Petra Hlaváčka je věnován přiblížení obecného politického klimatu, ve kterém se bělo-

ruský exil nacházel v meziválečném Československu. Čtenář je velice rychle a dynamicky seznámen se stavem, v němž se tehdejší Bělorusko nacházelo, a s důvody, které řadu intelektuálů a politiků přivedly právě do Československa. V krátkosti je také vysvětleno, jak byl běloruský exil vnímán především československou vládou a čelními politiky a jak se v této době vyvíjely československo-běloruské vztahy.

Nejobsáhlejší část knihy představují jednotlivé biografie (biogramy) vybraných běloruských politiků, intelektuálů a vědců, kteří část svého života strávili právě v Československu, drtivá většina z nich především v meziválečné Praze. Tato část se snaží připomenout význam vybraných osobností, které přispívaly ke tvorbě vzájemných československo-běloruských vztahů, ale také k politické, vědecké a kulturní činnosti u nás. Jednotlivé biogramy navíc poukazují na častá politická i morální dilemata, ve kterých se tito jedinci nacházeli. Touha po národním běloruském uvědomění a snaha tuto národnostní vizi za jakoukoliv cenu naplňovat, dovedla některé z nich až na pomyslnou morální křižovatku, kde se museli rozhodnout, zda např. navázat spolupráci s nacistickým Německem, či nikoli. Celá řada z nich se rozhodla z našeho pohledu správně, někteří naopak z počátku tuto cestu úplně nezavrhlí. Další jejich osud je nicméně společný, jedná se většinou o uvěznění, perzekuci či dokonce dopravu bezpečnostními složkami Sovětského svazu.

Třetí část je věnována krátkému vývoji československo-běloruských vztahů ve 2. polovině 20. století a v současnosti. Autorem této části je Pavel Kotau, důrazně poukazující na nedemokratický vývoj v Bělorusku, který započal hned v devadesátých letech po zvolení současného presidenta Alexandra Lukašenka.

Závěrečná část je věnována úryvku z knihy *Zrození pod Saturnem* běloruského autora Viktora Valtara (1902–1931). Tento spisovatel žil v Praze mezi lety 1922–1926, přičemž uvedené dílo reflektuje právě období jeho pražského pobytu. Jde o první český překlad onoho úryvku z běloruštiny. Kniha je první vlašťovkou věnující se tématu a vřele ji doporučuji všem, kdo se zabývají problematikou meziválečného Československa, Běloruska či kulturními ději-nami obecně.

Marie Fritzová

Karel ŘEHÁČEK, *Václav Čepelák a zajištění chebského archivu na jaře 1945*, in: *Západočeské archivy* 9, 2018, s. 135–141.

Drobná studie západočeského archiváře a historika Dr. Karla Řeháčka uveřejněná na stránkách archivního periodika *Západočeské archivy* přináší zajímavé svědectví o nesnadné cestě k zachování, ochraně a pak i záchraně cenných archiválií a muzejních sbírek města Chebu a chebského regionu a také o vzácné a plodné spolupráci německého a českého odborníka v pohnutých a hektických, těsně poválečných měsících. Výsledkem této spolupráce, kdy nad dobovými politickými emocemi převládala odbornost, láska k profesi a historii, kultivovanost a fundovanost obou aktérů, německého archiváře Heriberta Sturma a českého historika prof. Václava Čepeláka z Plzně, byla záchrana archivního dědictví nevýčíslitelné hodnoty. Sturm jako archivář města Chebu za druhé světové války obětavě prováděl pečlivé převezení a ukrytí archiválií před bombardováním, v době své dovolené z fronty roku 1943. I díky jeho vzorné práci bylo možné, aby po válce neméně pečlivý a svědomitý Čepelák, jenž byl do Chebu vyslán zajistit archiválie a muzejní předměty ukryté v blízkém i vzdálenějším okolí, a to ve spolupráci se Sturmem, jehož odsun byl kvůli této významné povinnosti odložen, mohl svůj úkol splnit. Řeháček podrobně popisuje, jaké překážky a problémy bylo nutno překonávat a jak část archiválií již byla odvezena do Německa a jen díky bdělosti a obětavosti Čepeláka se vrátila zpět. Řeháček se domnívá, že jistou motivací pro neobvyklou snahovitost Heriberta Sturma v roce 1945 mohla být i víra v to, že nebude zařazen do odsunu kvůli své odbornosti a své důležitosti pro chebský archiv. Vzhledem k jeho členství v NSDAP a působení na frontě byla však tato naděje lichá. Studie si všímá Sturmových zásluh i v době válečné a srovnává jeho svědomitou práci, např. v konfrontaci s prací sokolovského archiváře. Sokolovské cenné písemnosti byly díky nevhodnému uložení do nevhodného protináleťového úkrytu značně a nevratně poškozeny. Naopak chebský archiv díky Sturmovi a Čepelákovi dnes může i nadále poskytovat badatelům neporušené a vzorně uchované archivní i muzeální bohatství.

Řeháčkův příspěvek přináší svědectví o malých a zdánlivě samozřejmých zásluhách na první pohled obyčejných odborníků, které však představují ve skutečnosti hodnoty značného významu. Nebýt Řeháčkova textu, brzy by se na tyto zásluhy oněch „malých lidí“ zapomnělo.

Naděžda Morávková

ZPRÁVY

Mezinárodní konference *Tricetiletá válka v českých zemích. Doba. Události. Lidé. Kultura, Plzeň, 14.–16. listopadu 2018.*

U příležitosti hned několika kulatých výročí (třetí pražská defenestrace, vestfálský mír, dobytí Plzně Mansfeldem roku 1618) uspořádala katedra historie Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni ve spolupráci s katedrou historických věd Filozofické fakulty tamtéž, Západočeským muzeem a Biskupstvím plzeňským v prostorách své nově zrekonstruované auly mezinárodní vědeckou konferenci o tricetileté válce v českých zemích. Pozváni na ni přitom byli odborníci nejen z České republiky, ale také ze šesti dalších evropských zemí – Německa, Rakouska, Slovenska, Polska, Francie a Švédska. Záměrem pořadatelů bylo pokrýt co nejvíce rozličná témata dané problematiky, s výjimkou problematiky církevní, jelikož rekatolizace a exil té doby se již dočkal pozornosti vědecké obce opakovaně. Důraz měl být položen na všední den za války, na život ve městech a na venkově pod tíhou válečných událostí, na pozapomenuté osobnosti, ale také na jevy kulturní, jelikož je již známo, že ani za této války múzy zcela nemlčely. Konference tak byla během tří denního konání rozdělena do několika tematických bloků, po nichž vždy následovala diskuse.

První den zahájily za moderování Zdeňka Hojdy úvodní referáty, jimž byl poskytnut delší časový prostor. Prof. Johannes Burkhardt, autor jedné z nejnovějších monografií o tricetileté válce (*Der Krieg der Kriege*, 2018), začlenil české události do širšího středoevropského kontextu a podrobně se též věnoval tezi o tomto válečném konfliktu coby o státotvorné válce (*Staatsbildungskrieg*), ovšem s tím, že Češi v ní na rozdíl od Nizozemí či Švýcarska neuspěli. Zdůraznil, že náboženský motiv války byl v současné německé historiografii již odsunut na vedlejší kolej a že se už ani tolik nekladou otázky po jejích příčinách, jako spíš po pravidlech, na jejichž základě se dalo dospět k míru. V neposlední řadě upozornil též na pozapomenutou konferenci v Chebu roku 1618, která onen kýžený mír mohla přinést, leč nestalo se tak. Vídeňský profesor Lothar Höbelt, známý českému publiku svou biografií císaře Ferdinanda III. i rozsáhlým badatelským záběrem, pohovořil o vztahu Habsburků k českým zemím nejen v letech 1618–1648, ale i krátce před nimi (otázka habsburské rezidence, spor bratří Rudolfa a Matyáše, volba 1617) a po nich (lobby české aristokracie coby „mírové strany“). Hlavní organizátor konference a pisatel těchto řádků Jan Kilián pak sumárně představil nejnovější českou literaturu, která se věnuje tricetileté válce a jejím významným postavám, včetně edic autentických dokumentů (kroniky, paměti i pragmatické písemnosti) a překladů do češtiny, čtenářsky úspěšnými knihami Petera Englunda počínaje a Chalinovou Bílou horou konče.

Právě francouzský historik a bohemista Olivier Chaline měl osobně uvést odpolední blok o českých zemích v evropském průsečíku, ale nakonec dorazil jen jeho referát a prezentace příspěvku o dvou francouzských pilířích střeoevropské habsburské monarchie, totiž o generálech Buquoyovi a Dampierrovi. Chaline srovnal jejich vojenské kariéry, které se uzavřely skoro ve stejnou dobu, i ohlas, jaký jejich činy a smrt v tehdejší době měly. Přední slovenský odborník na raný novověk a rektor Prešovské univerzity Peter Kónya posluchače seznámil s tím, jak se k českým povstalcům připojoval a zase od nich odpojoval sedmihradský vévoda Gábor Bethlen. Jenny Öhman, švédská badatelka vystudovaná ve Vídni, se naproti tomu zabývala trojicí švédských vpádů do Čech a vojevůdci, kteří stáli v jejich čele, totiž Banérem, Torstenssonem a Königsmarckem. Vít Mišaga se zaměřil na dánský vpád do Slezska a na Moravu v letech 1626–1627 očima českému prostředí málo známého anglického vyslance v Osmanské říši Roa.

Poslední blok prvního jednacího dne představovala „militaria“. Doktorand Radka Fukaly Lukáš Sláma přednesl jejich společný teoretický příspěvek k historiografickým otázkám a problémům výzkumu dějin třicetileté války a jejích militárních aspektů. Pavel Hrnčířík, spoluautor nedávné německé monografie o nördlingenské bitvě, pohovořil o vzniku mobilního lehkého polního dělostřelectva v projednávané epoše a látku dokumentoval ikonograficky bohatou prezentací, na níž nechyběla ani proslulá „kožená“ děla. Velký ohlas vzbudila i Klára Andresová referátem o vojenském v trénu v armádách třicetileté války, v němž barvitě vylíčila mj. též dosud prakticky zcela opomíjené osudy vojenských žen a dětí, resp. všední den tehdejšího vojska vůbec.

Večer mohli účastníci konference využít mimořádné prohlídky gotického plzeňského chrámu Nanebevzetí Panny Marie s průvodcem mimo jiné zasvěceným, plzeňským arciděkanem. Areál tohoto chrámu s přilehlým fran-tiškánským klášterem ostatně sehrál stěžejní roli při dobytí města Mansfeldem v době českého stavovského povstání – kromě toho, že ležel přímo u hradeb, na něž byla zaměřena palba a útoky obláhatelů, stal se klášter posledním útočištěm císařské posádky před její kapitulací. Po prohlídce zazněly v podání místního regenschoriho a jeho kolegy tóny varhanní a smyčcové hudby od J. S. Bacha a A. Dvořáka a po jejich doznění byli posluchači pozváni plzeňským biskupem Holubem do budovy plzeňského biskupství na pohostění a diskusi.

Druhý jednací den byl svou délkou a počtem zazněvších referátů nejnáročnější. První blok představoval válečníky, včetně těch méně známých. Vítězslav Prchal se, zcela v duchu své nejnovější knihy, zabýval generací vojevůdců třicetileté války v rodové paměti šlechty habsburské monarchie, mj.

Janem Šporkem a zvěčněním jeho vojenských zásluh. Na starší výzkumy zvěčného libereckého badatele Rudolfa Anděla navázal Marek Starý, historik práva, analyzující držbu lenních statků na Frýdlantsku důstojníky císařského generalissima Albrechta z Valdštejna. Druhý život velhartického pána a v českých zemích nechvalně proslulého organizátora dragonád Martina de Hoeff Huerty nastínil Lukáš Kopecký – Huerta v něm, nijak překvapivě, figuruje ve zcela negativním světle.

Čtyři další příspěvky načrtly v bloku o individuálním prožitku války osudy několika pozoruhodných šlechticů a jednoho vrchnostenského úředníka. Ozvuky třicetiletého ozbrojeného konfliktu v životě předního habsburského dvořana Václava Eusebia z Lobkovic se zabýval Pavel Marek, zatímco Jan Saheb vyložil tehdejší osudy mnohem méně známého (resp. nezasvěceným zcela neznámého) duchodního písaře starojičínského panství Fridricha Sovinského z Mohelnice. Zvláště pohnutý a událostmi nabitý životní úděl měli někteří příslušníci rodu Bruntálských z Vrbna a Skrbenských z Hříště, jak o tom plzeňské auditorium přesvědčili Pavel Solnický a Jiří Brňovják. První z uvedených to dokumentoval na příkladu opavského zemského hejtmana Jana ml. Bruntálského, druhý zvláště na příkladu Kryštofa Bernarda Skrbenského, o němž již také napsal samostatnou knihu.

Kolektivní prožitek reprezentovaly v prvním bloku zkušenosti jednoho řeholního společenství, pražské univerzity a několika měst. Hedvika Kučařová tak poreferovala o kronikářských zápisech z kláštera premonstrátů v Doksanech, jež ve válečných letech vedli Norbert Amelunxen a Juliana Alžběta Sekerková ze Sedčic. Vzpomínky na slavné dílo Zikmunda Wintra (*Mistr Kampanus*) a neméně slavný film *Svědék umírajícího času* vyvolal příspěvek Marka Ďurčanského o pražské utrakvistické univerzitě ve víru stavovského povstání a o jejím následném zániku. Velmi zajímavou městskou knihou s mnoha pozoruhodnými zápisy z období třicetileté války z malého městečka Kožlan překvapila plaská archivářka Eva Němečková, zpracovatelka kožlanského fondu. Ze své disertace a potažmo knihy o městech a městečkách na hukvaldském panství v 17. a 18. století vyšla českotěšínská muzejnice Lenka Nováková, která posluchače seznámila s tíživým dopadem válečné reality na každodenní život právě v těchto urbánních lokalitách, na prvním místě v lidnatém Příboře. Ve druhém bloku došlo vedle zkušenosti dalších českých měst i na slezský venkov. Nejprve se Tomáš Sterneck zaobíral okolnostmi vývoje v Habsburkům věrných a stavům vzdorujících Českých Budějovicích v letech 1618–1620, když svůj referát příznačně pojmenoval rebelií proti rebelům, načež se Jan Lhoták zaměřil na zhruba stejné období v jiném českém královském městě, Sušici, a v kompa-

rativním záběru sledoval jeho výdaje na vydržování stavovské armády. Soužití obyvatel Jablunkovska s tamním polním opevněním, rozsáhlými a dosud málo reflektovanými jablunkovskými šancemi, svému výzkumu podrobil další českotěšínský muzejník Martin Krůl.

Situaci na panstvích a v krajích v následujícím, podvečerním bloku sledovali další tři přednášející. Jaroslav Čechura, jak jinak než spatra a sugestivně, vylíčil nejzásadnější momenty a proměny na panství Třeboň v období třicetileté války. Michal Vokurka pak v analyticky a statisticky precizním příspěvku nastínil vývoj sasko-lauenburských panství na dnešním Karlovarsku (zvláště Ostrov a Toužim) s důrazem na tamní hospodářství. Jak si za války mj. i v tomto ohledu vedla nižší šlechta v Čáslavském kraji, sdělila Marie Boukalová.

Poslední blok druhého jednacího dne, věnovaný kronikářství, zahájil Milan Svoboda výkladem (a dlouhým německým citátem) českého stavovského povstání na stránkách městských kronik z lužické Žitavy. Vídeňská historička Claudia Reichl-Ham pak asi mnohé udivila sdělením o existenci tištěného německého překladu známého spisu Jana Norberta Zatočila z Lewenbruku o obléhání Prahy v roce 1648, jenž se podařilo získat do rakouských knižních sbírek koupí na aukci ve Švédsku a jehož ediční zpřístupnění se u našich jižních sousedů připravuje. Saský pastor a kronikář Christian Lehmann se sice již několika novodobých edic dočkal, nicméně reflexe českých událostí v jeho obsáhlém díle dosud nenacházela v tuzemské historiografii patřičný ohlas, jak na to upozornil Petr Hlaváček.

Ani těmito příspěvky se program druhého dne každopádně neuzavřel, zájemci byli pozváni na prohlídku unikátní zbrojnice plzeňského Západočeského muzea, o níž jim zasvěcený výklad podal ředitel muzea František Frýda. Vzhledem k tématu konference návštěvníkům neunikly početné exponáty z období třicetileté války, ani základy bašty, která byla součástí hradeb, na něž před čtyřmi sty lety útočil Mansfeld, a která je nyní zpřístupněna veřejnosti pod podlahou muzejní zbrojnice.

Třetí a poslední konferenční den uvedla ústecká historička Jana Hubková tématem jí nejbližším – českými zeměmi v letákové publicistice let 1618–1635, tj. od vypuknutí českého stavovského povstání do uzavření pražského míru. Tento mír na prvním místě znamenal konec bojů císaře se Saskem, z něhož pocházel a v němž také za třicetileté války působil přední luteránský kazatel Matthias Hoë z Hoëneggu, na jehož homiletickou práci se zaměřila Aneta Kubalová. Jak to bylo se „zrádci Plzáky“, osvětlil plzeňský historik a komeniolog Jan Kumpersa v referátu o stavovské básnické propagandě namířené proti katolické, prohabsburské a konečně Mansfeldem pokořené Plzni.

V následujícím bloku se sešly již tematicky velmi rozdílné příspěvky. Ivana Austová využila nobilitační listiny, jí dlouhodobě studované, k nahlédnutí do světa nižší šlechty v pobělohorském období, Jakub Zouhar pojednal o zakládání noviciátů v české dominikánské provincii v první polovině 17. století a Josef Kadeřábek, s oporou ve slánských městských pramenech, rozvinul starší teze Josefa Macka o významu slova „tělo“ v soudobém myšlení.

První z obou odpoledních bloků organizátoři konference vyčlenili problematice kultury a umění. Že i život pražských malířů (nejen Karla Škény či Antonína Stevense) byl za třicetileté války rušný a pestrý a že jim zakázky nechyběly, doložila Radka Heisslerová. Ostatně, nejinak tomu bylo i se sepulkrálními památkami, mj. malovanými epitafy, jež jsou doménou moravského kunsthistorika Ondřeje Jakubce. Ten zde mezi jinými představil též epitaf Jana Letňanského z Letňan (1638), uchovávaný dnes v rokycanském muzeu. Svou doslova detektivní, a hlavně mravenčí práci při zpřístupňování švédské knižní kořisti českému publiku předvedla Lenka Veselá, jež navíc v těchto dnech spustila webovou databázi svých badatelských objevů.

Závěr konference byl věnován archeologii a moravským a slezským čárám, kouzlům a magii za třicetileté války v podání manželské dvojice Daniela a Karoliny Wojtuckich (ačkoli D. Wojtucki osobně přijet nemohl a jeho referát byl přečten). Zatímco poválečné procesy ve Velkých Losinách jsou díky svému rozsahu a knižnímu i filmovému zpracování obecně velmi dobře známy, to, že něco podobného probíhalo za válečných let kupříkladu v Jeseníku, vědí asi jen nemnozí. O archeologických památkách na západě Čech z doby napříč třicetiletou válkou (při mansfeldském obléhání zaniklým plzeňským kostelem počínaje, přes rozvadovské šance a zmizelé vsi typy Rovného, až po výzkum třebelského bojiště) se pak na samý závěr rozhovořil Michal Preusz a výklad bohatě ikonograficky doprovodil.

Shodou okolností, ve chvílích, kdy končila třídní konference, rozvířila se v Plzni jiná akce související s třicetiletou válkou – připomínka čtyř set let od dobytí města generálem Petrem Arnoštem II. z Mansfeldu, spojená i s rekonstrukcí boje o městské hradby. Současně vyšla menší, ovšem první samostatná publikace, která o těchto událostech pojednává (Jan Kilián, *Dobytí Plzně 1618*). Konferenční příspěvky budou vydány v následujících dvou číslech časopisu *Bohemiae Occidentalis Historica*, tj. 1 a 2/2019, v jednání je rovněž jejich překlad do němčiny a zpřístupnění zahraničním čtenářům ve formě kolektivní monografie.

Plzeňská konference o třicetileté válce byla v letošním roce největším podnikem svého druhu ve střední Evropě, zaznělo na ní více než čtyřicet odborných příspěvků a během tří dní ji navštívilo kolem sto padesáti posluchačů z řad odborné veřejnosti, ale i studentů a laických zájemců o historii. Organizátoři vyslovují naději, že se akce zdařila a že, mimo jiného, třeba i podnítí zájem o další bádání o třicetileté válce – stále je v ní co objevovat.

Jan Kilián

Zdeněk Hojda, Johannes Burkhardt a Lothar Höbelt (zleva)

Pohled do auditoria

Jiří Kubeš, Vítězslav Prchal, Jiří Brňovják, Marek Starý (zleva)

Děkan Pedagogické fakulty ZČU Miroslav Randa a vedoucí katedry historie
Naděžda Morávková

Konference o dějinách násilí, Krakov, 17.–18. října 2018

Otázka násilí v minulosti je tématem děsivým, ale zároveň badatelsky velice vděčným. Způsoby pojmání násilí jako součásti herní kultury, výrazu agnostického chování nebo komunikačního prostředku, jak defilují ve vlivných teoriích Gérarda Lencluda, Gerda Schwerhoffa nebo Arletty Farge, jsou sice rozmanité, ale násilí samo je locus communis všech lidských kultur. Pokud tedy profesorka Božena Popiolek z Institutu historie a archivnictví Uniwersytetu Pedagogicznego v Krakově zvolila v rámci konferenčního cyklu „W kręgu rodziny epok dawnych“, pořádaného zmíněným ústavem, jako téma čtvrtého mezinárodního setkání právě násilí (s důrazem na násilí domácí a rodinné), jednalo se o šťastné rozhodnutí. Časové rozmezí konference se odvíjelo od dvou příspěvků z historie starověku přes několik příspěvků medievistických až po dějiny nové a nejnovější, ale jádrem konferenčního jednání byl, s ohledem na vědecký zájem a kontakty profesorky Popiolek, především raný novověk.

V úvodním panelu konference se například litevská badatelka Rita Regina Trimonienė z Univerzity v Šiauliai zabývala zajímavými spory dvou rodů z polsko-litevského soustátí, z nichž jeden náležel k společensky ukotvené a bohaté šlechtě a druhý k drobnější zemanské vrstvě. Profesorka Trimonienė se snažila na základě mikrohistorické analýzy zmíněného případu naznačit, za využití teorií Norberta Eliase, roli „symbolického násilí“ v životních strategiích raně novověké polsko-litevské šlechty. Některé vývoody Rity Reginy Trimonienė se staly předmětem diskuzí s následující vynikající řečnicí, ukrajinskou historičkou z Archeografického institutu Akademie věd v Kyjevě Natalií Starčenko, která se zabývala otázkami manželských konfliktů ve šlechtických rodinách na Volyni v druhé polovině XVI. století a v XVII. století, od konfliktů slovních až po nejrůznější druhy fyzického násilí. Velmi zajímavá byla její v kontrastu s některými dalšími přítomnými historiky hájená teze, že ve sporech o osobní čest se v daném období a uvedené šlechtické vrstvě objevují právě tak ženy jako muži. Pozoruhodný a originální byl také následující příspěvek Piotra Oczka z Jagellonské univerzity, který vykročil mimo oblast středovýchodní Evropy a zamířil do Nizozemí v XVII.-XVIII. století, aby zde zkoumal násilné pronásledování sexuálních aberací.

Raně novověkým tématům pak byla vyhrazena také odpolední část první sekce (zatímco druhá sekce se zabývala dějinami XIX. a XX. století). Zazněl zde například referát slovenské historičky a archivářky Marcely Domenové z prešovské univerzity, v němž zkoumala finanční výdaje na obranu města Prešova (od nákladů na hradby až po zbraně) v XVI. století. Heuristicky

fundovaný byl příspěvek ukrajinské archivářky Bogdany Petrišak ze Lvova, která se věnovala raně novověkým úředníkům Ruského vojvodství jakožto strůjcům ale i obětem násilí. Také následující vystoupení náleželo ukrajinské badatelce – profesorce Irině Vorončuk, jež se zabývala mužským násilím na ženách v ukrajinských rodinách XVI. a XVII. století. Počátku XVIII. století byl zasvěcen příspěvek mladé historičky Bernadetty Manyš z poznaňské univerzity, která zkoumala městské knihy z Vilnius, aby v nich našla doklady o násilí na nevěstách. Další typ pramenů tentokrát z Krakova (*księgi grodzkie*) využila Anna Penkała z pořadatelské instituce za účelem zkoumání domácího násilí ve zdejších šlechtických rodinách.

V závěrečném panelu konference, který se odehrál v dopoledních hodinách 18. 10. 2018, zazněl zajímavý příspěvek ukrajinského historika profesora Myrona Kaprala, jenž studoval konflikty násilné povahy (od slovního napadání až po vraždy) ve Lvovském ševcovském cechu v XVII. a XVIII. století a podal mj. pozoruhodnou typologii zde užívaných nadávek a hanlivých označení. Po jeho vystoupení následoval referát autora této zprávy, zaměřený na podoby násilí v barokních rukopisech literární povahy z prostoru Čech. Celá konference probíhala v tvůrčím a přátelském duchu, za což patří dík, kromě ideové tvůrčiny profesorky Boženy Popiolek, také těm, na nichž spočívala tíha konferenční organizace, paní Dr. Agnieszce Sikorské a panu Dr. Marcinu Gadochovi.

Jiří Wolf

„Množství moudrých je spásou světa“ (J. A. K.) Migration, Emigration, Exile and Cultural Transfers. People, Confessions and Ideas on the move. 31.st international comeniological colloquium (31. mezinárodní komeniologické kolokvium. Migrace, emigrace, exil a kulturní transfery – Lidé, konfese a ideje v pohybu). Uherský Brod, 10.–11. 10. 2018.

Vydařené vědecké setkání otevřelo již čtvrtou dekádu existence uherskobrodských setkávání badatelů se zaměřením na Komenského životní dílo a odkaz i jeho dobu na prahu novověku. Téma bylo zvoleno navýsost aktuálně a vhodně navázalo na předchozí kolokvium v roce 2016 s názvem *Fines – limes – termini. Hranice mezi státy, národy i konfesemi*. Tematická volba byla opět připravena Muzeem Jana Amose Komenského v Uherském Brodě, tradičně ve spolupráci

s Filosofickým ústavem AV ČR a vědeckou radou časopisu *Studia Comeniana et historica*. Jako pamětník a účastník většiny brodských kolokvií si snad mohl dovolit osobní nadhled a nadčasové zamyšlení. Od samých počátků, v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století, si tato pravidelná komeniologická kolokvia udržovala vysokou vědeckou kvalitu, prezentovala nové poznatky a stávala se místem duchovního jiskření za účasti nejlepších komeniologů domácích i zahraničních. „Colloquia comeniana“ byla vskutku oázou svobodné výměny názorů navzdory ideologicky sešněrované normalizační době. Pravidelně tu vystupovaly domácí badatelské špičky, zhusta z vysokoškolské výuky odsunuté, jako Josef Polišenský, Josef Válka, Pavel Floss či Dagmar Čapková, za nimiž jezdili i jejich žáci, z nichž sem mnozí jezdí dodnes jako už dnes komeniánští veteráni (třeba Josef Beneš či Martin Steiner). Již tehdy se tu otvíral (i díky osvícenému vedení muzea) prostor pro zahraniční badatele, zejména německé „Comeniusforscher“, takového formátu, jakými byli Klaus Schaller, Franz Hofmann a „spiritus agens“ německé Comenius-Gesellschaft Werner Korthaase. Kontinuita, ale i hledání nových úhlů pohledu a otvírání dalších badatelských témat a obzorů zdobí ostatně uherskobrodská kolokvia dodnes, kdy otěže komeniologie přebírají již střední a mladší badatelské generace.

Již první den kolokvia 10. října přinesl řadu zajímavých příspěvků. Úvodní projev Thomase Richtera z Deutsche Comenius-Gesellschaft s názvem *The selectivness of Cultural Transfer and the Problematic Natures of the Term „Migration“ in Early Modern Europe* představoval spíše obecné zamyšlení nad odkazem komeniánských myšlenek při komplikovaném vytváření názorové tolerance v raně novověké Evropě. Zcela konkrétní a lingvisticky precizní byl rozbor Martina Steinera z Filosofického ústavu AV ČR *On the Terminology of Migration in the Latin Works by Comenius*. Autor, editor a překladatel Komenského spisů podrobně analyzoval pojmy vztahující se k terminologii migrace v latinských spisech Učitele národů, přičemž poukázal na jejich rozmanitost, ale i významovou nejednotnost. Za maďarské komeniology vystoupil Sándor Enghy z Evangelické akademie v Blatném Potoku (Sárospataki Református Teológiai Akadémia) s příspěvkem *A Biblical Perspective on Migration: One History, One Solution – With Regard to Comenius Understanding of the Bible*, v němž se zamýšlel nad otevřenou otázkou, zda lze biblické zřetele aplikovat bez ohledu na realitu na dnešní situaci. Podobného rázu bylo i vystoupení Petra Melmuka z Husitské teologické fakulty Univerzity Karlovy *The influence of Exile and (E)migration on the Comenius' Land in the 16th-18th Centuries*, kde se referent zabíral problematikou exilu a (e)migrace v zemi J. A. Komenského v 16.–18. století.

Středeční odpolední blok zahájila Kateřina Šolcová, působící na Filosofické fakultě Univerzity Pardubice a souběžně i ve Filosofickém ústavu AV ČR. V příspěvku s názvem *Political Theory and the Reformed Herborn Academy in Its Reflection in the Work of J. A. Comenius* prezentovala výsledky svého výzkumu se zaměřením na politickou teorii na reformované akademii v Herbornu a její reflexi v díle J. A. Komenského, zejména díky dvěma tamním vlivným profesorům Alstedovi a Althusiovi, zastáncům protestantských názorů o nadřazenosti a svrchovanosti lidu nad zvůli tyranských panovníků. Další z německých hostů Andreas Lischewski (Alanus Hochschule, Lehrstuhl für Erziehungswissenschaft, Comenius-Forschungsstelle) pohovořil v příspěvku *Der Regenmacher und das perpetuum mobile. Die Aneignung der Elias-Gestalt im niederländischen Exil* o Komenského příklonu k hledání Božské podstaty spojeného s vírou v možnost sestrojení perpetuum mobile. Touto vírou vysvětluje i Komenského důraz na spasitelskou roli proroka Eliáše, do jehož podoby se Komenský v pozdním nizozemském exilu částečně stylizoval. Do reálného světa pramenů vrátil pozorné posluchače Martin Holý, ředitel Historického ústavu AV ČR, s přednáškou *Between Wittenberg and Prague. Leucorea Graduates as Professors at Prague Utraquist University in the 16th and Early 17th Century*. Přednášející zdůraznil význam čtyřfakultní vitemberské univerzity, která se v průběhu raného novověku stala jednou z nejnavštěvovanějších vysokých škol studenty ze střední a východní Evropy. Hlavním důvodem pro tuto skutečnost byl fakt, že Vitemberk byl od druhého a zejména pak třetího decenia 16. století centrem luterské reformace. Přicházeli sem proto i posluchači z Čech a Moravy, obou Lužic či ze Slezska a mezi absolventy vitemberské univerzity čili Leucorey najdeme také celou řadu osobností, působících na pražské utrakvistické univerzitě. Kulturní a intelektuální transfer na ose Vitemberk – Praha se pak jejich prostřednictvím realizoval i v jiných oblastech (vzdělanostní curricula jejich žáků v Praze, školní i soukromá výuka mimo pražskou univerzitu, český knihtisk i knižní import, budování knihoven apod.). V Praze působili přímo i někteří z bývalých vitemberských profesorů, nejznámějším z nich byl lékař Dr. Jan Jessenius, který dokonce obnovil přednášky z medicíny na Karlově učení a později byl pro svou politickou angažovanost ve prospěch stavovského povstání popraven 21. června 1621 na Staroměstském náměstí. Velkou pozornost (a občas i úsměvy posluchačstva) vzbudil originální příspěvek Vladimíra Urbánka z Filosofického ústavu AV ČR *The Transfer of Knowledge and the Rhetoric of Exile: post-White Mountain Exiles and Their Self-presentation in the Documents of the Hartlib Circle*. Referent připomněl, že migrace z náboženských důvodů byla v raném novověku často doprovázena

šířením nových myšlenek a znalostí. A to platí i pro český pobělohorský exil, který byl z tohoto hlediska zatím studován jen nedostatečně, částečně i proto, že hlavní pozornost je soustředěna (právem) na Komenského. Jeho dílo reprezentuje na poli filosofie a teorie výchovy příklad inovací šířených prostřednictvím tisku a neformálních komunikačních sítí typu korespondenčního okruhu anglického Komenského přítele a podporovatele Samuela Hartliba. Urbánek se proto soustředil na transfer vědění se zřetelem na rétoriku pobělohorských exulantů, poněkud zapomenutých v Komenského stínu (což mohu potvrdit i díky vlastnímu výzkumu v Sheffieldu). Mnozí z nich byli Komenského známí i dočasní spolupracovníci, jejichž různé návrhy a korespondence se dochovaly v písemnostech tzv. Hartlibova archivu (uloženého na univerzitě v Sheffieldu). Jejich rétorická sebe prezentace (včetně jistého přehánění vlastní důležitosti) byla pro exulanty klíčová při hledání mecenátu v hostitelských zemích. To autor ilustroval na poněkud bizarních postavách mechanického vynálezce Kryštofa Pergara z Pergu a Cypriana Kinnera, někdejšího neúspěšného Komenského pomocníka. Kratší, ale objevný příspěvek *Polish Translations of the „Labyrinth of the World and Paradise of the Heart“ in the 17th and Early of the 20th Centuries: Jan Petroselin (1695) and Jan Pindór (1914)* prezentoval auditoriu i polský komeniolog Andrzej Borkowski (Siedlce University of Natural Sciences and Humanities), který se věnoval dvěma překladům *Labyrintu světa a ráje srdce*. Polské vydání pořídil jinak málo známý kalvinistický senior Jan Petroselin ještě koncem 17. století v tiskárně Andrease Gabriela Rheta v Gdaňsku, kde – jako v celém polském Pobaltí – se těšilo Komenského dílo oblibě ještě dlouho po autorově smrti, a to pod názvem *Labirynt swiata y dom pociechy*. Do moderní polštiny převedl Labyrint s titulem *Labirynt świata i raj serca* až těsně před první světovou válkou jiný evangelický duchovní Jan Pindór (1852–1924) s výslovným připomenutím nadcházejícího výročí Husovy mučednické smrti. Do raně novověké astronomie zavedl posluchače Rostislav Rajchl (Hvězdárna Uherský Brod) ve své přednášce *Coordinated Cooperation of Astronomers in the 16th and 17th Centuries Based on the Measurement and Observation of the Cosmic Bodies While Forming Ideas about space*, kde výstižně shrnul nutnost i praktické možnosti koordinované spolupráce astronomů v 16. a 17. století na základě měření a pozorování kosmických těles při utváření představ o vesmíru, přičemž připomněl i vývoj Komenského zájmu o astronomii. Další mezinárodní účastník, respektive účastnice, byla Olga Čadajeva, ruská doktorandka z Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, která ve svém příspěvku *Reception of Western Cosmological Models in the Seventeenth-Century Russia* vysvětlovala opoždění raně novověkého Ruska v přijímání nových filozoficko-

-vědeckých poznatků Západu, a to se zřetelem jak nízké obecné vzdělanosti, tak dogmatismu ruské pravoslavné církve. Dlouhé pracovní odpoledne završilo laudatio *In Commemoration of Werner Korthaase*, tlumočené Manfredem Richterem z německé Komenského společnosti a Jiřím Benešem z Filosofického ústavu ČR. Berlínský komeniolog (a doctor honoris causa pražské UK) Korthaase prosazoval Komenského odkaz mírové spolupráce a náboženské tolerance v německé společnosti a školství, a i proto si autor těchto řádků vždy cenil dlouholeté spolupráce a přátelství s tímto výjimečným mužem. Další mimořádnou osobností, připomenutou letos na kolokviu, byla také Milada Blekastad (1917–2003), norská komenioložka českého původu a propagátorka Komenského díla v Norsku. Jí byla věnována výstava *Invisible Bridge* (Neviditelný most), jejíž večerní vernisáží provedl účastníky kolokvia Vladimír Urbánek, který zdůraznil zásluhy Blekastadové jak o překlady českých spisovatelů do norštiny (třeba Čapka, Kundery i Havla), tak i její podporu československému disentu.

Druhý den kolokvia 11. října otevřel svým příspěvkem *Migration and Emigration in the Cities of the Ore Mountains Region in the First Half of the 17th Century* historik Jan Kilián z katedry historie Pedagogické fakulty Zápa-dočeské univerzity v Plzni, který se na základě důkladného archivního studia pokusil objasnit a vysvětlit poměrně rozsáhlou migraci i emigraci ve městech českého Krušnohoří v první polovině 17. století, a to hlavně na příkladu Teplic, Krupky, Hrobu a Mikulova, tedy v bouřlivé době před a během třicetileté války. Do složení obyvatelstva, jak pečlivě zdokumentoval, se promítaly jak národ-nostní, tak náboženské aspekty. Většinoví němečtí luteráni byli sice také po-stiženou nucenou emigrací, ale německojazyčný ráz oblasti ještě posílil na zá-kladě imigrace z etnicky německých oblastí českého a moravského vnitrozemí, přitom k dosídlení přispěly také nově uzavírané sňatky. Tuto oblast představil Kilián jako sice společný, ale migraci otevřený prostor s oboustrannými vaz-bami jak na saský Freiberg, tak druhým směrem na Litoměřicko. Naopak dříve poměrně silný segment českého obyvatelstva v této části východního Krušno-hoří v průběhu 17. století rychle mizí, a to i díky nové šlechtě, Aldringenům, jejichž správa germanizaci urychlila. Uceleným a faktograficky přínosným se jevilo i vystoupení Jany Hubkové z Muzea města Ústí nad Labem s názvem *Flier Journalism Concerning the Beginnings of Reformation at the Salhausen Dominion in the Northern Bohemia*, atraktivně dokumentované ilustračním doprovodem. Přednášející představila letákovou publicistiku k počátkům re-formace na severočeských panstvích Salhausenů s důrazem na rychlé šíření luteranismu v příhraničí severních Čech a zmapovala i jejich kulturní mece-nát s výraznou orientací na ranou saskou renesanci, zejména v jejich rezidenci

v Benešově nad Ploučnicí. Reformační problematice se věnoval též příspěvek Martina Hoferky ze Záhorského muzea ve Skalici *Chalice of the Unity of the Brethren from 1639. Physical Proof of the post-White Mountain Emigration in Skalica*, který minuciózním způsobem představil dochovaný kalich Jednoty bratrské z roku 1639 jako vzácný hmotný doklad pobělohorské emigrace v západoslovenské Skalici. Širší komparativní pohled prezentoval svým příspěvkem *Jewish-Christian Dialogue in the 15th Century: Giovanni Pico nad Yohanan Alemanno* Jan Herůfek z Filozofické fakulty Ostravské Univerzity, zaměřený na příklad pozoruhodného židovsko-křesťanského dialogu v 15. století dvou představitelů raného italského humanismu, Giovanniho Pica a Jochannana Alemanna. Tradičně vysokou úroveň německého bádání o Komenském (Comenius-Forschung) podtrhl Bernhard Stalla (Comenius-Expertenforum der Ludwig-Maximilians-Universität München) se souhrnem vývoje Komenského vzdělávacích aktivit během jeho dlouhého pobytu v exilu. Svoji prezentaci *Die Bildungsinitiativen von Jan Amos Komenský im Exil* založil na aktuálních badatelských poznatcích současné komeniologické literatury. Závěr kolokvia patřil dvojici exotických badatelů ze vzdáleného Východu, z Japonska a Korejské republiky. Nejprve Hiroši Matsuoka (Hitotsubashi University, Center of Global Education) přednesl osobně laděnou úvahu *Finding Myself in Comenius* o tom, jak postupně pro sebe objevil dílo českého Učitele národů a jak Komenského odkaz ovlivnil jeho osobní a vědecký život. Konkrétnější obraz představil korejský komeniolog Seok-Joo Kim (Comenius Research Institute of Korea) v příspěvku *Comenius's Educational and Theological Thought Realized in the Development Process of the Republic of Korea and Application in Modern Society*, ve kterém účastníky kolokvia seznámil s tím, jak se v Korejské republice aplikují Komenského vzdělávací i náboženské myšlenky v duchu tolerance ve školském výchovném systému. Celkem tak na letošním 31. kolokviu v Uherském Brodě vystoupilo devatenáct přednášejících ze sedmi zemí. Účastníků bylo ovšem na tři desítky a mnozí vystoupili s menšími příspěvky i v rámci tentokrát velmi živých a plodných diskusí.

Za úspěšný průběh a programovou realizaci letošního již jednatřicátého kolokvia stejně jako za vytvoření tradiční přátelské atmosféry patří velké díky Muzeu J. A. Komenského, a zvláště pak tradičnímu organizátorovi a „hybné duši“ kolokvií posledního dvacetiletí Petrovi Zemkovi, zástupci ředitele muzea pro komeniologii.

Jan Kumpera

Konference Vznik Československa a provincie Deutschböhmen, 14.–15. června 2018, Liberec

Jednou z odborných akcí, věnovaných 100. výročí vzniku Československa, byla i zajímavá mezinárodní konference, která se konala 14. až 15. června 2018 v Liberci. Jejími pořadateli byli katedra historie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické tamní technické univerzity a Státní oblastní archiv v Litoměřicích. A právě v Liberci, sídle někdejší zemské vlády provincie Deutschböhmen, prezentovali účastníci konference výsledky svých archivních a historických výzkumů, které zdůrazňovaly, že zdaleka ne všude v českých zemích byl vznik samostatného Československa v říjnu 1918 přijímán pozitivně a s nadšením.

Program prvního dne konference byl rozčleněn do tří tematických bloků. V prvním s názvem „Deutschböhmen v obecných historických souvislostech“ se přednášející (Jan Rychlík, Robert Kvaček a Jiří Kopica) věnovali problematice konce války, rozpadu Rakouska-Uherska, otázce tzv. českých Němců na pařížské mírové konferenci a konstituování provincie Deutschböhmen a její správní struktury. Druhý oddíl, „Deutschböhmen – pohled zevnitř a z „druhé“ strany“, akcentoval v příspěvcích Davida Hubeného, Jana Kouřimského a Miloslavy Melanové odlišné vnímání tohoto autonomního útvaru z pohledu centrálních československých úřadů a samotného sídelního města Liberce. Poslední tematický oddíl „Německá komunita v českých zemích pohledem učebnic dějepisu a německé etnografie“ nabízel v příspěvcích Milana Ducháčka, Dany Šmajstrlové a Vojtěcha Kesslera odraz událostí podzimu 1918 a jara 1919 v německých učebnicích a historickém povědomí příslušníků německé komunity meziválečného Československa.

Druhý den konference sestával ze dvou tematických bloků. V prvním se Helmut Demattio, Eduard Mikušek a Petr Karlíček věnovali významným politickým osobnostem provincie Rudolfovi Lodgmanovi von Auen, Leonhardu Oberdorfferovi a Carlu Tinsovi. Poslední blok konference s názvem Provincie Deutschböhmen v lokální perspektivě přinesl tři regionálně zaměřené tematické příspěvky Vladimíra Kaisera, Martina Petruse a Karla Řeháčka věnované vývoji na Ústecku, Trutnovsku a Českodubsku a problémům západočeské justice na přelomu let 1918 a 1919.

Organizátoři konference nabídli účastníkům kromě odborného programu i zajímavé kulturní a společenské vyžití. Pozitivní ohlasy vzbudila především erudovaná prohlídka liberecké radnice a komentovaná procházka městem. Nechyběl ani společenský večer, kde účastníci konference mohli do pozdních nočních hodin diskutovat mnohé problémy spojené nejen s tématem konference.

Toto zajímavé setkání, jehož se účastnili kromě vysokoškolských pedagogů především archiváři, bylo pro všechny přítomné jistě odborným přínosem. Těm, kteří nemohli do Liberce zavítat, budou přednesené příspěvky k dispozici v tištěné podobě. Tento publikační výstup tak vhodně doplní připravovaný sborník ze 17. celostátní archivní konference, která se konala v Liberci o rok dříve a jejímž hlavním tématem bylo další citlivé dějinné téma spojené s národnostně smíšeným pohraničím, totiž německá okupační správa v letech 1938–1945.

Karel Řeháček

„Intimní krajina“. Z akademie do přírody. Podoby krajino- malby ve střední Evropě 1860-1890. Západočeská galerie v Plz- ni, výstavní síň Masné krámy, 10. října 2018 – 27. ledna 2019

Pro své ohlédnutí za působivou prezentací krajinářské tvorby v podunajské monarchii v umělecky bouřlivé druhé polovině 19. věku jsem volil výraz „intimní krajina“, který asi nejlépe vystihuje pocity vnímavých návštěvníků této plzeňské, spíše komorní výstavy. Toto neobyčejně plodné období středoevropského malířství s důrazem na plenérovou krajinomalbu se kupodivu – navzdory sporům mezi národy mocnářství – vyznačovalo společnou touhou zachytit pocity umělce v samotném procesu tvorby, prchavost přírodních jevů a osobní malířův pohled na krajinu. Toto krédo, spojující umělce navzdory odlišným názorům, vyústilo v nápadnou a překvapivě obdobnou pestrost malířské tvorby, reagující osobitým způsobem i na širší podněty a impulsy. K inspiračním zdrojům, ze kterých středoevropští krajináři čerpali, patřila zejména tzv. barbizonská škola. Francouzští malíři z této skupiny, stejně jako jejich následovníci z rakouské monarchie i celé Evropy, usilovali v duchu naturalismu o zachycení prchavých přírodních jevů a zprostředkování svého osobního pohledu na krajinu. Ve středoevropském prostoru se tak projevil nové a pozoruhodné přístupy, posouvající postromantickou krajinomalbu směrem k expresionismu.

Cílem výstavy, uspořádané ve spolupráci se Slovenskou národní galerií v Bratislavě, bylo představit důležitá střediska krajinářského školení, která měla vliv na zobrazování naturalistických motivů, a to právě v době, kdy se v duchu barbizonské školy uvolňuje přístup ke ztvárnění přírody. Obrazová prezentace má proto jedinečný průkopnický ráz, protože tématu středoevropské krajinomalby v rámci habsburské říše v letech 1860–1890 zatím nebyla věnována

příliš velká pozornost. Díky této srovnávací expozici se podařilo zmapovat tvorbu umělců, jejichž tvorba navzdory regionálním odlišnostem svědčí o kontaktu se soudobými centry výtvarného umění. Téměř všichni zde zastoupení malíři, Češi, Maďaři, Rakušané, sice vycházeli z různých národních kořenů, ale jejich tvorbu spojovala osobní východiska, dosažená především na studijních cestách a stážích ve Vídni, Praze, Mnichově a Francii, často i díky osobnímu kontaktu s Barbizonem u Paříže, dobovou Mekkou evropských plenéristů. Nepochybně v jejich pojetí krajinářské tvorby hrála roli také holandská malba a vizuálně atraktivní prostředí Itálie. Není sporu o tom, že tato „plenérová krajinomalba“, tzv. Freilichtmalerei, pomáhala prosadit nové umělecké tendence směřující od lyrické krajinomalby k impresionismu. Orientace na živou skutečnost domácího a venkovského prostředí přispěla k postupné transformaci krajinomalby směrem k modernímu umění. V kompozičních schématech se častěji akcentuje nízký horizont a z hlediska malířské techniky se více projevuje pastózní rukopis a svobodnější práce s barvou. V krajinomalbě, jako významném žánru 19. století, se tak koncem předminulého věku projevil markantní vývoj směřující k modernímu pojetí malby. Důraz byl kladen nejen na nová témata a obrazové formy, ale zejména na vystižení nálady. Na výstavě představená a prezentovaná generace krajinářů ovládala jistě bravurně malířskou techniku, ale dnes si je ceníme za schopnosti zachytit svět přírody i lidí s jedinečnou atmosférou a citem pro prchavý okamžik.

Z českých mistrů zaujmou plátna Antonína Chittussiho (tvořícího také ve Francii, a dokonce i přímo v Barbizonu), zejména obrazy ze sbírek Západočeské galerie: Výlov rybníka Svět a Zimní krajina. Z pokladnice ZČG byl vybrán i Čapí sněm Julia Mařáka. Kolekci jejich domácích soupeřů tvoří výběr z krajinomaleb Václava Brožíka, Vojtěcha Hynaise, Bedřicha Havránka, Soběslava Pinkase a Zdenky Braunerové. Z u nás málo známých obrazů uherských (maďarských) umělců dominují krajinářské výjevy, které namaloval Mihály Munkácsy, a zvláště působivý László (Ladislav) Mednyánszky (Vybírání brambor pod Tatrami či Noční poutníci u kříže, obě díla Slovenská NG) nebo Tina Blau (Krajina v pustě). Německo-rakouské malíře tu zastupují mj. obrazy Maxmilána Haushofera (Jezerní krajina), Eugena Jettela (Strniště se zelenou károu) či Wilhelma Riedela (Příboj).

Vydařená výstava, připravená společně dvojicí Katarína Beňová (autorka námětu) a Ivana Jonáková (kurátorka), nesporně obohatila kulturní život Plzně o mezinárodní výstavnický projekt, díky kterému se podařilo veřejnosti představit cenné a v českém prostředí neznámé exponáty ze slovenských, maďarských a rakouských galerií a muzeí. Obrazy českých malířů, spolutvůrců

této „nové vlny“ středoevropského plenérové malířství, pocházejí hlavně ze sbírek Západočeské galerie. A nelze si nepovzdechnout nad smutnou skutečností, že Plzni (nedávno, 2015, evropskému hlavnímu městu kultury) dosud chybí nová budova (již předlouho plánovaná) Západočeské galerie, kde by tyto i další poklady českého malířství byly trvale zpřístupněny a vystaveny.

Jan Kumpera

Seznam autorů

Mgr. Jan Červenka

Katedra historie FF UP v Olomouci;
cervenkaj@seznam.cz

Mgr. et Mgr. Marie Fritzová, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
mmaja@khi.zcu.cz

Doc. PhDr. Petr Hlaváček, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
hlavacek.kadan@seznam.cz

PhDr. Jiří Hrbek, Ph.D.

Historický ústav AV ČR, Praha;
hrbek.jiri@seznam.cz

Doc. PhDr. Jan Kilián, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
jankilian@email.cz

Prof. PhDr. Jan Kumpera, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
jkumpera@seznam.cz

Doc. PaedDr. Naděžda Morávková, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
moravkov@khi.zcu.cz

PhDr. Karel Řeháček, Ph.D.

Státní oblastní archiv v Plzni;
rehacek@soaplzen.cz

PhDr. Jan Seidl, Ph.D.

Ústav románských jazyků a literatur FF MU v Brně;
jan.seidl@mail.muni.cz

Doc. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D.

Katedra historických věd FF ZČU v Plzni;
sedivym@khv.zcu.cz

Mgr. Kateřina Tvrdá

Katedra pomocných věd historických a archivnictví FF UHK, Hradec
Králové;
katerina.tvrda@uhk.cz

Mgr. Eva Vodochodská

Katedra pomocných věd historických a archivnictví FF UHK, Hradec
Králové;
vodocevl@uhk.cz

PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D.

Katedra pomocných věd historických a archivnictví FF UHK, Hradec
Králové;
jana.vojtiskova@uhk.cz

PhDr. Jiří Wolf

Muzeum města Duchcova;
muzeum.duchcov@seznam.cz

Pokyny pro autory příspěvků

Redakce časopisu *Bohemiae Occidentalis Historica* přijímá výhradně původní práce z oboru historie, případně příbuzných disciplín, a to v českém a slovenském jazyce, stejně jako ve dvou světových jazycích, v angličtině a němčině. Příspěvky mohou pocházet od jednoho i více autorů, za předpokladu, že dosud nebyly v identické či téměř identické podobě publikovány již jinde. Výjimkou mohou za určitých předpokladů a v závislosti na rozhodnutí redakce být jen jazykové variace již publikovaných statí. Každý příspěvek bude anonymně předložen jednomu recenzentovi z jiného pracoviště, než je autor, přičemž recenzent vyplní redakci vyhotovený formulář a příspěvek doporučí k otištění, doporučí k otištění po úpravách, nedoporučí.

1) Doručení příspěvků

Nabízené příspěvky mohou autoři zasílat na CD poštou na adresu: Katedra historie FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň, 301 00 nebo mailem na kilian@khi.zcu.cz.

2) Rozsah příspěvků

Minimální rozsah příspěvků není stanoven, jeho délka však bude rozhodující při zařazení buď mezi studie nebo mezi drobnosti. Maximální rozsah studií by neměl překročit 35 normostran – vytvořených ve Wordu písmem Times New Roman o velikosti 14 a s řádkováním 1,5. Tučně zvýrazněny či jinou velikostí odlišeny necht' jsou jen nadpisy.

3) Požadované součásti příspěvků

Každý příspěvek by měl kromě jména autora, adresy jeho pracoviště a kontaktu na něj obsahovat také stručný abstrakt o dvou až třech větách v angličtině; seznam klíčových slov v angličtině (min. 4, max. 10) a shrnutí/resumé v anglickém jazyce (1–2 normostrany).

4) Další součásti příspěvků

Případné obrazové ilustrace zasílejte výhradně ve formátu JPG, a to stejným způsobem jako příspěvky samotné (CD, mail – viz výše). Maximální počet přijímaných snímků k jednomu článku je 8 a podmínkou je, že autor je současně vlastníkem práv k jejich otištění. Snímky musejí mít odpovídající tiskovou kvalitu (alespoň 300 dpi) a být dostatečně popsány (název vyobrazení, zdroj, autor snímku, rok jeho pořízení). Tabulky a grafy vytvářejte výhradně v programech WORD a EXCEL.

5) Poznámkový aparát

Poznámkový aparát vytvářejte výlučně jako poznámky pod čarou, ve velikosti (Times New Roman) 10. Studie bez odpovídajících odkazů na prameny a literaturu přijímány nejsou.

6) Formální úpravy textu

Text ani poznámky pod čarou nijak neformátujte (!) a v žádném případě nikde neměňte fonty písma. První odstavec za nadpisem (-y) neodsazujte, ostatní ano. U citací zdrojů odlište citovaný text kurzívou a uvozovkami na počátku i na konci, uvozovky použijte případně i u dalších výrazů, které si to v jazykovém kontextu zasluhují. Důsledně odlišujte spojovníky a pomlčky, z nichž první jsou kratší (-), bez mezer a užívají se ke spojení slov, zatímco druhé jsou delší (–) a užívají se zvláště u letopočtů.

7) Citace

a) Monografie dle vzoru: Tomáš PARMA, *František kardinál Ditrichštejn a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011, s. 55. V případě, že má titul i podtitul, bude i tento kurzívou. U opakované citace: T. PARMA, *František kardinál Ditrichštejn*, s. 77. Název titulu by měl být zkrácen po první smysluplné podstatné jméno. V případě, že se jedná o monografii sestavenou redaktorem (redaktory), je nutno za jméno (-a) před citací titulu uvést: (red.)

b) Kolektivní monografie dle vzorů: Josef PETRÁŇ a kol. (jsou-li autoři více než čtyři) nebo Jaroslav ČECHURA – Zdeněk HOJDA – Martina NOVOZÁMSKÁ (jsou-li autoři dva nebo tři).

c) Článek v periodiku dle vzoru: Martin BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise Adolfa Vratislava ze Šternberka. Švédské království v polovině 70. let 17. století očima císařského vyslance*, *Folia Historica Bohemica* 29, č. 1, 2014, s. 31–62. U opakované citace: M. BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise*, s. 43. Opakuje-li se v textu, resp. v poznámkách pod čarou, titul periodika, je záhodno jej zkrátit a při prvním výskytu na zkratku upozornit: *Folia Historica Bohemica* (dále jen FHB).

d) Článek ve sborníku nebo kapitola v knize dle vzoru: Tomáš JIRÁNEK, *Svědectví českých důstojníků o poměrech v armádě habsburské monarchie z 2. poloviny 19. století*, in: Vítězslav Prchal a kol., *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. – 19. století*, Pardubice, 2011, s. 117–132. Při opakované citaci: T. JIRÁNEK, *Svědectví*, s. 118.

e) Edice pramenů dle vzoru: Jiří MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti*, Praha 1996, s. 100. Při opakované citaci: J. MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova*, s. 122.

f) Nepublikované prameny je nutno určit v této posloupnosti: Název archivu, název fondu, (inventární číslo), (signatura), (karton/číslo knihy), fol./pag./s. – (datace zdroje, případně další bližší určení, např. v případě korespondence místo sepsání, adresát a příjemce). Lze použít běžné zkratky, v případě prvního výskytu je nutno je rozepsat, např.: Archiv hl. m. Prahy (dále jen AHMP). U nezpracovaných archivních položek bude uvedeno: Název archivu, název fondu, nezpracováno. V případě, že se jedná o rukopis: 1. Místo uložení, signatura – (autor), název (zvláště u starých rukopisů); nebo 2. Autor, název, místo uložení (zvláště u novodobých rukopisů a nepublikovaných strojopisů).

g) Opakování stejných zdrojů v následných odkazech v poznámkách pod čarou: v případě autora následuje „Týž“, v případě dokumentu „T(t)amtéž“.